

Program praktyk pedagogicznych podnoszących jakość kształcenia w zawodzie nauczyciela

Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Łodzi | 90-542 Łódź | ul. Żeromskiego 115 | Tel./Fax 42 630 30 72 w. 42 | e-mail: projekt.praktyka@wsp.lodz.pl | www.praktyki-pedagogiczne.pl

Dobre praktyki: zawód – nauczyciel

Poradnik

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

Projekt współfinansowany ze środków Unii Europejskiej
w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

Człowiek – najlepsza inwestycja

Projekt „Praktyka na miarę sztyta. Program praktyk pedagogicznych podnoszących jakość kształcenia w zawodzie nauczyciela” współfinansowany przez Unię Europejską ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego w ramach działania 3.3 Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki.

Dobre praktyki: zawód – nauczyciel

Poradnik

opracowany w ramach projektu:
Praktyka na miarę sztyta. Program praktyk pedagogicznych podnoszących jakość kształcenia w zawodzie nauczyciela

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

Projekt współfinansowany ze środków Unii Europejskiej
w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

Człowiek – najlepsza inwestycja

Publikacja współfinansowana ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego (Priorytet III – Wysoka jakość systemu oświaty, Działanie 3.3. Poprawa jakości kształcenia, Poddziałanie 3.3.2. Efektywny system kształcenia i doskonalenia nauczycieli – projekty konkursowe).

**Poradnik opracowany przez
Instytut Nauk Społeczno-Ekonomicznych sp. z o.o.**

ul. Polskiej Organizacji Wojskowej 17, lok. 4 A, 90–248 Łódź
tel. (42) 633 17 19
faks (42) 209 36 85

Poradnik opracował zespół w składzie:

dr Monika Kuleczka
Katarzyna Skierska-Pięta

Recenzent:

Ekspert ds. pedagogiki dr hab. Iwona Chrzanowska

Konsultacja merytoryczna:

Ekspert ds. edukacji i kształtowania ścieżki zawodowej nauczyciela
dr prof. WSP Dorota Podgórska-Jachnik
Kierownik projektu *Praktyka na miarę szyta. Program praktyk pedagogicznych podnoszących jakość kształcenia w zawodzie nauczyciela* dr Beata Jachimczak

Korekta:

Anna Strożek

Skład:

Joanna Tomaszewicz

Projekt okładki:

Bartosz Jachnik

ISBN 978-83-63120-03-0

■ SPIS TREŚCI

Wstęp.....	7
Po co praktyki?.....	12
Cele praktyk pedagogicznych.....	12
Rodzaje praktyk pedagogicznych.....	14
Student w czasie praktyk.....	16
Kształcenie nauczycieli.....	21
Kształcenie nauczycieli w Polsce.....	26
Nauczyciel „na miarę szyty”.....	32
Kompetencje z zakresu wiedzy przedmiotowej.....	33
Predyspozycje osobowościowe i kompetencje interpersonalne.....	33
Diagnoza psychospołecznego funkcjonowania ucznia.....	39
Historyczne i społeczne uwarunkowania zawodu nauczyciela.....	43
Etyka zawodowa.....	46
Szkoła jako miejsce pracy nauczyciela.....	51
Zasady funkcjonowania szkoły jako placówki oświatowej.....	51
Organizacja pracy w szkole.....	54
Podstawowe obowiązki nauczyciela.....	55
Stopnie awansu zawodowego nauczycieli.....	56
Nauczyciel w świetle prawa.....	61
Budowanie relacji między nauczycielem a uczniem.....	63

Współpraca z rodzicami.....	66
Współpraca z instytucjami wspomagającymi i ze środowiskiem....	68
Podstawowe obciążenia w pracy nauczyciela.....	71
Doskonalenie zawodowe	77
Efektywna dydaktyka	80
Cele, metody i zasady nauczania	81
Planowanie i prowadzenie zajęć	83
Najważniejsze aspekty procesu kształcenia.....	85
Motywowanie uczniów	88
Praca z grupą.....	91
Praca z uczniami ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi.....	93
Zastosowanie technologii informacyjnych i komunikacyjnych w nauczaniu.....	97
Nauczyciel w XXI wieku	99
Zakończenie	105
Bibliografia.....	106
Aneks.....	114

■ WSTĘP

Zawód nauczyciela należy do tych profesji, które wyodrębniły się bardzo wcześnie. Pierwszych jego przedstawicieli znamy już z czasów starożytnych. W ciągu wieków funkcje i zadania nauczyciela ulegały zmianom. Podobnie dzieje się i dziś. Zmiany w warunkach życia i rozwój cywilizacyjny sprawiają, że kolejne pokolenia pedagogów stają przed coraz to nowymi wyzwaniami. Zamiast wykładowcy przekazującego wiedzę współczesny nauczyciel staje się dziś częściej dyskutantem i przewodnikiem. A jednym z istotniejszych jego zadań jest uczyć, jak pozyskiwać informacje, weryfikować je i jak następnie na ich podstawie formułować wnioski. Coraz większe znaczenie w pracy nauczyciela odgrywa także funkcja wychowawcza.

Duża dynamika zmian następujących we współczesnym świecie sprawia, że wzrasta znaczenie dobrego przygotowania do pracy pedagogicznej. Dzieje się tak na skutek znacznego tempa przemian cywilizacyjnych i społecznych w ostatnich latach. Postęp technologiczny i gospodarczy wpływa na wszystkie dziedziny życia – na życie społeczne, polityczne i kulturowe. Zmiany te wpłynęły zarówno na duże grupy społeczne, jak i na rodziny i pojedyncze jednostki, coraz wyraźniej dotyczą także szkoły. Wobec dynamiki transformacji zachodzącej w otaczającej rzeczywistości dzieci i młodzież szybko adaptuje się do zmian. Z drugiej strony jednak dorastanie w okresie tak dużych przemian sprzyja różnym trudnościom, których symptomem jest wzrost przestępczości, agresji czy problemów emocjonalnych u młodych ludzi. Często wynika to także z przybierającego na sile kryzysu rodziny, z powodu którego młodzi ludzie w okresie dorastania nie doświadczają odpowiedniego wsparcia.

W odpowiedzi na te wyzwania pilną potrzebą staje się odpowiednie kształcenie i wychowanie. Podstawowe znaczenie w tym kontekście ma rozwój spójnego i adekwatnego obrazu siebie, a zatem kształtowanie tożsamości oraz rozwój kompetencji, które pozwolą uczniom aktywnie działać w świecie w celu samorealizacji.

Dla nauczyciela oznacza to istotną zmianę w sposobie funkcjonowania w szkole oraz w realizacji zadań dydaktycznych. Kluczowe staje się refleksyjne nauczanie umożliwiające uczniom harmonijny rozwój wiedzy i rozwój osobowościowy. Coraz większe znaczenie ma także rozwój kompetencji interpersonalnych, które umożliwiają skuteczne porozumienie i współdziałanie z ludźmi. Wszystko to adekwatnie do etapu rozwoju i potrzeb wychowanka. Zadania te wymagają od nauczyciela dużej wrażliwości, wiedzy i kompetencji. Wobec zmieniających się warunków funkcjonowania współczesnego świata konieczna jest także otwartość, elastyczność, odwaga oraz rozwaga dydaktyka. Opanowanie tych kompetencji wymaga treningu i ciągłego, stopniowego rozwoju – najpierw w okresie przygotowania do przyszłej pracy, a następnie w czasie aktywności zawodowej.

Praktyki pedagogiczne stanowią jeden z najważniejszych elementów przygotowania studenta do przyszłego zawodu. Mają one umożliwić przyszłym pedagogom bezpośrednie zapoznanie się z wymogami ich zawodu w placówce oświatowej pod kierunkiem doświadczonego nauczyciela. W trakcie praktyk student ma możliwość zebrania pierwszych doświadczeń w pracy z uczniem i z klasą oraz zweryfikowania własnych predyspozycji do zawodu. Służą temu rozmaite czynności i aktywności realizowane przez studenta. Należą do nich przede wszystkim: przygotowywanie zajęć lekcyjnych, prowadzenie i hospitowanie zajęć, uczestniczenie w analizach i ewaluacji zrealizowanych lekcji oraz poprawa prac uczniowskich. Pomocą i radą w czasie praktyk służy studentowi doświadczony pedagog – opiekun praktyk. Nauczyciele prowadzący opiekę nad praktykami należą najczęściej do kadry o największym doświadczeniu zawodowym, zwykle uzyskali stopień nauczyciela mianowanego i są przewodniczącymi komisji przedmiotowej. Do zadań opiekuna praktyk należy pomoc zarówno merytoryczna, jak i udzielenie praktycznych wskazówek.

W czasie praktyk pedagogicznych student staje wobec trudnego zadania. W dość krótkim czasie – kilku tygodni – ma poznać zarówno środowisko szkolne, jak i pracę nauczyciela. Wielowymiarowy charakter jego obowiązków sprawia, że nierzadko studenci mają dużą trudność w dobrym rozeznaniu się wśród najważniejszych aspektów pracy w szkole. Należą do nich m.in. kwestie: jaki jest zakres praw i obowiązków nauczyciela? Jakie przepisy to regulują? Co składa się na efektywną dydaktykę? Z jakimi instytucjami współpracuje nauczyciel w pracy pedagogicznej? Niniejszy poradnik ma stanowić pomoc w orientacji w tych i w wielu innych zagadnieniach. Dzięki niemu student uzyska liczne wskazówki, które pozwolą bardziej całościowo spojrzeć na praktyki i bardziej świadomie realizować powierzone mu zadania.

Opracowanie to zostało przygotowane w celu wsparcia projektu *Praktyka na miarę szyta. Program praktyk pedagogicznych podnoszących jakość kształcenia w zawodzie nauczyciela*, realizowanego przez Wyższą Szkołę Pedagogiczną w Łodzi w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki współfinansowanego przez Europejski Fundusz Strukturalny. Celem poradnika *Dobre Praktyki – zawód: nauczyciel* jest przekazanie w zwięzłej i przystępnej formie najważniejszych aspektów pracy nauczyciela ze szczególnym uwzględnieniem zagadnień edukacji wczesnoszkolnej. Publikacja ma na celu zapoznanie przyszłych pedagogów z zadaniami, obowiązkami i wyzwaniem tej pracy. Zawiera wskazówki zarówno w zakresie podstaw pracy opiekuńczej, jak i rozwiązania wspierające kształtowanie kompetencji dydaktycznych. Poradnik jest adresowany do studentów przygotowujących się do pracy z dziećmi i młodzieżą, odbywających praktyki pedagogiczne w ramach projektu. Celem projektu *Praktyka na miarę szyta* jest opracowanie i wdrożenie innowacyjnego programu praktyk pedagogicznych podnoszących jakość kształcenia w zawodzie nauczyciela.

Poradnik składa się z siedmiu rozdziałów. Opracowanie otwiera rozdział pierwszy dotyczący funkcji praktyk dla przyszłych nauczycieli. Ta część prezentuje opis rodzajów i celów praktyk. Omówione zostaną tu podstawowe warunki prawne umożliwiające podjęcie pracy nauczyciela w Polsce. Ta część przedstawia także zagadnienie refleksyjnego doświadczenia pedagogicznego. Rozdział końcowy dostarcza wskazó-

wek, jak umiejętnie i konstruktywnie skorzystać z praktyk, by zaowocowały cennymi doświadczeniami.

W rozdziale drugim scharakteryzowano system kształcenia nauczycieli w Polsce i w krajach Unii Europejskiej. Omówiono tu rodzaje placówek uprawniających do uzyskania kwalifikacji dydaktycznych, jak również zakres kształcenia. Przedstawiono tu także program kształcenia nauczycieli. Na tle tendencji w krajach Wspólnoty wskazano obecne tendencje w zakresie kształcenia nauczycieli w Polsce i w Europie.

Rozdział trzeci omawia kompetencje, umiejętności oraz predyspozycje osobowościowe niezbędne do wykonywania zawodu nauczyciela. Szczegółowo omówione zostaną kompetencje z zakresu wiedzy przedmiotowej, predyspozycji osobowościowych, umiejętności interpersonalnych i w zakresie diagnozy psychospołecznego funkcjonowania dziecka. Podjęta zostanie także problematyka stereotypów związanych z profesją nauczycielską oraz ich historyczno-społeczne uwarunkowania.

Przedmiotem czwartego rozdziału jest etyka zawodowa w pracy nauczyciela. Rola autorytetu, jaką wobec uczniów i w społeczeństwie pełni pedagog, nakłada na niego zobowiązanie do przestrzegania powszechnych, uniwersalnych norm etycznych. Stanowią one podstawę jego wiarygodności i odpowiedzialności wobec środowiska, w którym pracuje. W rozdziale zostaną omówione podstawowe zasady kodeksu etycznego nauczyciela w odniesieniu do najważniejszych relacji, w jakich działa.

Rozdział piąty przedstawia szkołę jako instytucję i środowisko pracy nauczyciela. Omówione zostaną tu zasady funkcjonowania szkoły jako placówki oświatowej, organizacja pracy w szkole, najważniejsze organizacyjne obowiązki nauczyciela, budowanie relacji między uczniem a nauczycielem, współpraca nauczyciela z rodzicami, stopnie awansu zawodowego nauczycieli, podstawowe obciążenia w pracy nauczyciela i zagrożenie wypaleniem zawodowym oraz doskonalenie zawodowe. Przedstawiona zostanie także współpraca pedagoga z instytucjami wspomagającymi i ze środowiskiem (m.in. poradnią psychologiczno-pedagogiczną, fundacjami i innymi).

Rozdział szósty dotyczy najważniejszych aspektów kształcenia. Omówione zostaną tu takie kwestie jak: cele, metody i zasady nauczania,

planowanie i prowadzenie zajęć, praca z grupą, motywowanie uczniów, praca z uczniami ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi oraz zastosowanie nowoczesnych technologii informacyjnych i komunikacyjnych we wspieraniu procesu nauczania.

Ostatni rozdział przedstawia najważniejsze wyzwania, z którymi przyjdzie się zmierzyć nauczycielom w pracy w ciągu najbliższych kilkunastu lat. Rozważone zostaną tu współczesne przemiany cywilizacyjne i społeczne, a także przemiany w zakresie zadań nauczyciela we współczesnym społeczeństwie. Omówiono tu rosnące znaczenie edukacji kreatywnej, alternatywnej i prospektywnej, ciągły wzrost znaczenia technologii informatycznej i komunikacyjnej w nauczaniu, rosnące wymagania wobec pedagogów oraz przemiany kulturowe o charakterze globalnym, które wywierają wpływ na funkcjonowanie edukacji.

Praktyki pedagogiczne dają możliwość poznania pracy nauczyciela w różnych jego aspektach. To jednak, jaki efekt przyniesie doświadczenie pierwszego zawodowego kontaktu ze szkołą, zależy przede wszystkim od indywidualnego zaangażowania stażysty. Niniejszy poradnik ma za zadanie pomóc w tym, aby jak najpełniej wykorzystać szansę, jaką stwarzają praktyki. Celem przewodnika jest zmotywowanie studentów do dobrego poznania zawodu nauczyciela, jak również do poznania własnych słabych i mocnych stron w tej roli. Umożliwi to w przyszłości zarówno podjęcie bardziej trafnej decyzji co do wyboru zawodu, jak i czerpanie większej satysfakcji z wykonywanej pracy.

Poradnik przeznaczony jest dla studentów, którzy rozpoczynają praktyki pedagogiczne. Ma służyć jako pomoc przed, w czasie i przy podsumowaniu okresu praktyk. Może być także przydatny w dalszej pracy zawodowej jako kompendium z podstawowymi informacjami o pracy nauczyciela.

Ćwiczenie:

- Zastanów się, co znaczy dla Ciebie być refleksyjnym? Jaka rolę może Twoim zadaniem odgrywać ta cecha w pracy nauczyciela?

■ PO CO PRAKTYKI?

Podjęcie pracy w zawodzie nauczyciela związane jest ze spełnianiem wymogów formalnych określonych przez polskie przepisy prawa oświatowego. Jednym z podstawowych warunków w tym zakresie jest odbycie praktyk pedagogicznych. Najważniejszym dokumentem w tej kwestii jest Karta Nauczyciela. Zgodnie z tą ustawą osoba, która chce zostać przyjęta na stanowisko nauczyciela w Polsce, musi spełniać następujące warunki:

- posiadać wyższe wykształcenie z odpowiednim przygotowaniem pedagogicznym lub ukończyć zakład kształcenia nauczycieli i podejmując pracę na stanowisku, do którego są to wystarczające kwalifikacje;
- przestrzegać podstawowych zasad moralnych;
- spełniać warunki zdrowotne niezbędne do wykonywania zawodu¹.

Z tego względu praktyki pedagogiczne są nieodłącznym elementem wszystkich nauczycielskich kierunków studiów i stanowią kluczowy element przygotowania pedagogicznego studenta do pracy zawodowej.

Cele praktyk pedagogicznych

Celem praktyk jest umożliwienie kandydatom na nauczycieli sprawdzenia, rozwinięcia i ćwiczenia swoich umiejętności dydaktycznych i wychowawczych. Udział w nich pozwala studentowi samodzielnie do-

¹ Karta Nauczyciela, ustawa z dn. 26 stycznia 1982 r., Dz. U. 1982, Nr 3, poz. 19 z późniejszymi zmianami.

świadczą rozmaitych czynników, które mają wpływ na proces dydaktyczny. Doświadczenie to ma ogromne znaczenie przede wszystkim dlatego, że dostarcza wiedzy o nauczaniu płynącej z własnej praktyki. Dzięki temu wyuczona wiedza teoretyczna zostaje skonfrontowana z rzeczywistością szkolną. Praktyki dostarczają sposobności poznania i wypróbowania własnych sposobów komunikacji i współpracy z uczniami. Pozwalają także rozwinąć własne metody dydaktyczne, te najbardziej odpowiadające osobowości i możliwościom studenta i uczniów.

Niezwykle cennym i znaczącym doświadczeniem wyniesionym z praktyk powinno być także kształcenie **refleksyjnego doświadczenia pedagogicznego**. Pojęcie to związane jest z rozwijaniem samodzielnej i świadomej refleksji nad zdarzeniami, których jesteśmy świadkami w szkole. Obserwacje te mają służyć pogłębianiu wiedzy na temat uczniów, ich potrzeb oraz stanowić podstawę do formułowania wniosków do dalszej pracy. Znaczenie refleksyjnego doświadczenia pedagogicznego związane jest z unikalnością doświadczenia w pracy nauczyciela – niemal nigdy nie spotyka się dwóch takich samych problemów, tak, jak nie ma dwóch takich samych uczniów. Zawsze – jak zauważa Allen T. Pearson² – wiedza zdobyta poprzez pracę dydaktyczną odnosi się do szczególnego kontekstu, natomiast pedagog będzie pracował w rozmaitych okolicznościach. Aby zdobyta wiedza praktyczna miała zastosowanie w wielu sytuacjach, koniecznym jest przekształcenie jej na inne warunki³. Przekształceń tych nie można dokonywać bez korekt własnych przekonań⁴. Przyszły nauczyciel zatem, jak postuluje Pearson, powinien nauczyć się, jak dokonywać takich modyfikacji poprzez refleksję nad własnym doświadczeniem praktycznym⁵. Niezbędny do tego jest rozwój u pedagoga wysokiej samoświadomości oraz umiejętności neutralnej obserwacji.

² Por. Pearson A.T., *Nauczyciel. Teoria i praktyka w kształceniu nauczycieli*, tłum. A. Janowski, M. Janowski, Warszawa 1994, s. 159.

³ Por. Pearson A.T., *Nauczyciel. Teoria i praktyka...*, op.cit.

⁴ Ibidem.

⁵ Ibidem.

Znaczenie tego zagadnienia jest podnoszone przez wielu pedagogów w kraju i za granicą⁶. Z tego względu zwraca się uwagę na konieczność wprowadzenia przyszłego nauczyciela już w czasie praktyk pedagogicznych w umiejętność świadomego i refleksyjnego porządkowania zebranych doświadczeń praktycznych i wyciągania wniosków, a także kształcenia umiejętności korzystania z doświadczeń poprzez przenoszenie ich w inny kontekst z uwzględnieniem różnic obu sytuacji.

Świadoma refleksja w pracy nauczyciela pełni bardzo ważną funkcję również ze względu na fakt, że każdy student, który przystępuje do praktyk, ma za sobą osobiste doświadczenie szkolne. Obserwacje zebrane w czasie własnej edukacji również stanowią część indywidualnej wiedzy przyszłego pedagoga. Jest to jednak zwykle doświadczenie połówiczne i przez to mylne⁷, może zatem stanowić bazę negatywnych nawyków we własnej pracy. Z tego względu bardzo istotne jest podjęcie refleksyjnej oceny własnych obserwacji z okresu szkolnego, aby w czasie praktyk świadomie korzystać z tych doświadczeń i nie przenosić niekorzystnych przekonań własnych nauczycieli albo negatywnych doświadczeń na swoją pracę.

Rodzaje praktyk pedagogicznych

Zakres praktyk pedagogicznych na jednolitych studiach magisterskich oraz studiach wyższych zawodowych określa w Polsce rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 7 września 2004 ro-

⁶ M.in. Wilhelm Topsch, Ewald Kiel, a w Polsce – Stanisław Włoch i Bogusława Dorota Gołębnik. Zob. Topsch W., *Grundwissen für Schulpraktikum und Unterricht*, Weinheim-Basel 2004; Kiel E. (red.), *Schule anders sehen. Ein Praktikumsleitfaden für Studierende*, Donauwörth 2007; Włoch S., *W poszukiwaniu innowacyjnego modelu kształcenia nauczycieli* [w:] Andrzejak Z., Kacprzak L., Pająk K. (red.), *Polski system edukacji po reformie 1999 roku. Stan, perspektywy, zagrożenia*, t. 2, Poznań-Warszawa 2005, s. 221–226; Gołębnik B.D., *Nabywanie kompetencji do refleksyjnego nauczania* [w:] Gołębnik B.D. (red.), *Uczenie metodą projektów*, WSiP, Warszawa 2002; *Kwalifikacje zawodowe nauczycieli przedszkola wobec problemów rzeczywistości – sztuka wyboru odpowiedniego programu*, <http://www.przeciw-ubostwu.brpo.gov.pl/pliki/1237991110.pdf> [data dostępu: 25.05.2011].

⁷ Por. Topsch W., *Grundwissen für Schulpraktikum und Unterricht*, Weinheim-Basel 2004, s. 8–9.

ku⁸. Dokument ten wyznacza zakres obowiązków studenta, minimalną liczbę godzin lekcyjnych do przeprowadzenia oraz rodzaje dodatkowych aktywności studenta w czasie praktyk. Wszelkie inne warunki realizacji praktyk ustalane są dodatkowo przez każdą uczelnię samodzielnie.

Wiele rozmaitych rozwiązań stosowanych przez poszczególne uczelnie sprawia, że wyróżnia się następujące rodzaje praktyk:

- ciągłe,
- śródroczne,
- semestralne,
- międzysemestralne,
- właściwe,
- wprowadzające,
- obserwacyjne,
- specjalizacyjne,
- dyplomowe,
- asystenckie.

Praktyki zróżnicowane są przede wszystkim ze względu na czas realizacji oraz funkcję. Do najpowszechniejszych praktyk ze względu na czas realizacji należą praktyki ciągłe i śródroczne. Cały cykl praktyk pedagogicznych definiowany jest terminem „praktyki właściwe”. Niekiedy wymiennie stosuje się w tym kontekście określenie „praktyki nauczycielskie”. Pozostałe rodzaje praktyk – praktyki wprowadzające, obserwacyjne, specjalizacyjne, asystenckie i dyplomowe – występują w różnym zakresie, w zależności od potrzeb studentów i możliwości uczelni.

Praktyki obserwacyjne to prowadzenie hospitacji lekcji. Mają one na celu wdrażanie do pracy pedagogicznej przez poznawanie warsztatu doświadczonych pedagogów. Większy zakres obowiązków ma student w czasie praktyk asystenckich. Ten rodzaj praktyk zobowiązuje studenta do pełnienia roli asystenta nauczyciela prowadzącego zajęcia. Praktykant ma zatem za zadanie oprócz obserwacji zajęć uczestniczyć w nich poprzez pomoc uczniom. Na niektórych kierunkach studiów, jak np. na pedagogice specjalnej, podstawowy program praktyk bywa poszerzany

⁸ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 7 września 2004 r., Dz. U. 2004, Nr 207, poz. 2110.

o dodatkowe zajęcia – praktyki specjalizacyjne i dyplomowe. Umożliwiają one przeprowadzenie dodatkowych godzin lekcji i kształcenie specyficznych dla danego kierunku umiejętności. Praktyki te pozwalają zarazem zebrać obserwacje czy przeprowadzić ćwiczenia konieczne do przygotowania pracy zaliczeniowej lub dyplomowej.

Ponadto wyróżnia się także inne podziały praktyk:

- ze względu na obowiązek ich przeprowadzenia:
 - obligatoryjne (określone przez program studiów),
 - nieobligatoryjne (związane z chęcią uzyskania dodatkowego doświadczenia zawodowego);
- ze względu na wynagrodzenie:
 - bezpłatne,
 - płatne (za które student otrzymuje wynagrodzenie, najczęściej są to praktyki realizowane nieobligatoryjnie);
- ze względu na ich zakres:
 - ogólnopedagogiczne (doskonalące różne kompetencje w pracy pedagogicznej, obejmują m.in. udział w lekcjach wychowawczych, udział w życiu szkoły),
 - metodyczne (skoncentrowane na rozwoju metod nauczania),
 - specjalizacyjne (nakierowane na kształcenie specjalnych umiejętności, np. diagnozy dysleksji lub umiejętności pracy w oddziale integracyjnym).

Student w czasie praktyk

Jeśli chcesz, aby odbycie praktyk pomogło Ci w decyzji o wyborze kariery zawodowej lub/i przy starcie w roli nauczyciela, postaraj się dobrze przygotować do stażu. Jak to zrobić? W tym celu zastanów się nad kilkoma kwestiami.

Po pierwsze, jeszcze przed rozpoczęciem praktyk warto przypomnieć sobie własne doświadczenia z okresu szkolnego i uświadomić ukształtowane w tym czasie przekonania o pracy nauczyciela. Trzeba

zwrócić uwagę zarówno na pozytywne, jak i negatywne aspekty tej profesji, a także na ewentualne osobiste uprzedzenia. Warto zapisać te opinie, by móc je następnie po praktykach skonfrontować z wnioskami wyniesionymi z pobytu w szkole. Jeśli masz trudności z przypomnieniem sobie takich przekonań, wykonaj ćwiczenie nr 3 umieszczone na końcu rozdziału. W ten sposób lepiej zrozumiesz swoje dawne doświadczenia i obecne nastawienie do pracy. Refleksja nad wcześniejszymi doświadczeniami stanowi dobrą podstawę do budowania własnego, samodzielnego warsztatu pracy.

Po drugie, przed rozpoczęciem praktyk warto podjąć refleksję nad własnymi predyspozycjami do tej pracy. Co sprawiło, że zainteresowałam/em się pracą pedagogiczną? Kiedy to było? Jakie cechy sprawiają, że będę – w mojej ocenie – dobrym nauczycielem / dobrą nauczycielką? Jakie są moje słabe strony? Ćwiczenie najlepiej zrobić w formie pisemnej. Informacje te dobrze jest po praktykach skonfrontować z obserwacjami wyniesionymi ze szkoły.

Po trzecie, przemyśl, z jakim nastawieniem rozpoczynasz praktyki pedagogiczne. Czy Twoje spojrzenie opiera się na przekonaniu, że znasz szkołę i pracę nauczyciela, czy starasz się spojrzeć na nowo na przestrzeń szkolną? Czy jesteś gotowy działać kreatywnie? Czy masz świadomość wymagań i obowiązków, jakie niesie ze sobą praca dydaktyczna?

Warto zdać sobie sprawę, że zwykle umiejętność świeżego spojrzenia jest trudnym zadaniem. Aby uaktywnić w sobie taki „odkrywczy” punkt widzenia, trzeba zwrócić uwagę na następujące elementy⁹:

- Obserwować – kto i co robi? W jaki sposób?
- Interpretować – dlaczego dane sprawy są tak, a nie inaczej przeprowadzone, zorganizowane? Czemu to służy?
- Oceniać – na jakiej podstawie formułuję pozytywne i negatywne oceny tego, co widzę lub obserwuję? Co lub kto stanowi dla mnie skalę odniesienia?

⁹ Przy opracowaniu tego fragmentu korzystano z: Kiel E. (red.), *Schule anders sehen. Ein Praktikumsleitfaden für Studierende*, Donauwörth 2007, s. 5–6.

- Określać skutki – jakie konsekwencje dla mojego rozwoju jako nauczyciela mają zaobserwowane, sformułowane przeze mnie osądy?

Trzeba tu zaznaczyć także negatywny aspekt oceniania. Szczególnie jeśli nie znamy dobrze ucznia i motywów jego działania. Pochopne ocenianie sytuacji czy zachowania uczniów niesie znaczne trudności. Na przykład w czasie zajęć szkolnych nierzadko zdarza się, że głośny uczeń, który rozmawia z kolegą, oceniany jest jako utrudniający lekcję i niezainteresowany tematem, choć w rzeczywistości jego zachowanie może być spowodowane niezrozumieniem tematu i brakiem odwagi, by poprosić nauczyciela o wyjaśnienie¹⁰. W istocie jego zachowanie wynika zatem nie z braku zainteresowania, ale właśnie z chęci zrozumienia zajęć oraz z możliwych błędów w komentarzu nauczyciela. Jak widać na tym przykładzie, powierzchowne, zbyt pochopne wyciąganie wniosków, opartych jedynie na pierwszym wrażeniu, uniemożliwia rozważenie alternatywnych uwarunkowań sytuacji¹¹. Z tego względu, aby poznać środowisko szkolne, student musi oprzeć się na **neutralnej obserwacji**. Obserwacja taka nie stara się jednoznacznie oceniać zjawisk czy osób, lecz skupia się na przyczynach ich działań. Postawa oparta na neutralnej obserwacji dostrzega różne racje, jakie spotykają się w pracy pedagogicznej i stara się wrażliwie na nie reagować. Zastanów się, czy potrafisz w ten sposób pracować z uczniami? Jeśli nie miałaś/miałeś dotąd takiego doświadczenia – spróbuj. Wysiłek włożony w aktywne i neutralne poznanie intencji uczniów pozwoli spojrzeć świeżo i twórczo na środowisko szkolne, daje szansę dostrzec sprawy, które przy innym nastawieniu bywają pomijane.

Praktyki pedagogiczne stanowią jedną z najlepszych okazji poznania specyfiki i rozmaitych uwarunkowań pracy nauczyciela. Umiejętne zaangażowanie w nie może przynieść wiele cennych informacji i doświadczeń dla przyszłego pedagoga. Dlatego postaraj się jak najlepiej skorzystać z tej szansy.

¹⁰ Por. Kiel E. (red.), *Schule anders sehen...*, op.cit., s. 6.

¹¹ Ibidem.

Ćwiczenia:

- *Przed praktykami.* Zastanów się, co przyniesie Ci największą satysfakcję w czasie praktyk, a co będzie dla Ciebie najtrudniejszym zadaniem?
- *Przed praktykami.* Przypomnij sobie swoje doświadczenia z czasów szkolnych. Jakie są Twoje najlepsze i najgorsze wspomnienia? Weź pod uwagę zarówno te przedmioty, które Cię interesowały, jak i te, które sprawiały Ci trudności.
- *Przed praktykami.* Przypomnij sobie swoje lata szkolne i ówczesne przekonania na temat nauczycieli. Zastosuj w tym celu technikę pierwszych skojarzeń. Usiądź w cichym miejscu i napisz po 10 zakończeń zdań: „Nauczyciel jest skutecznym pedagogiem, bo...”, „Nauczyciel jest złym pedagogiem, bo...”. Zapisuj wszystkie myśli, jakie Ci się nasuną. Nie wybieraj ich ani nie oceniaj. Po wykonaniu ćwiczenia zastanów się, które z tych przekonań są dla Ciebie nadal aktualne, a z którymi się nie zgadzasz lub które są dla Ciebie zaskakujące. Wyciągnij wnioski.
- *Przed praktykami.* Zastanów się, co wiesz o zainteresowaniach i problemach dzieci w wieku Twoich przyszłych uczniów. Zbierz jak najwięcej informacji na ten temat. Poszukaj takich dzieci wśród swojej rodziny, znajomych czy sąsiadów. Postaraj się porozmawiać z ich opiekunami, jeśli masz taką możliwość.
- *W czasie praktyk.* Wyznacz sobie jedną godzinę w czasie pracy w szkole, w trakcie której skoncentrujesz się na doskonaleniu umiejętności neutralnej obserwacji. Postaraj się wtedy nie oceniać, a raczej akceptować różne racje, np. jeśli zdarzy się w tym czasie sytuacja konfliktowa, nie szukaj winnego, a poprzestań na zrozumieniu racji obu stron. Po wykonaniu tego ćwiczenia zastanów się, jakie refleksje Ci się nasuwają.
- *W czasie praktyk.* Po powrocie z pierwszego dnia praktyk w szkole wypisz wszystkie pracownie i inne pomieszczenia dla uczniów znajdujące się w szkole. Następnego dnia

sprawdź, ile sal wymieniałeś, a które pominął. Zainteresuj się tymi drugimi.

- *W czasie praktyk.* Postaraj się poznać zainteresowania oraz sposób spędzania wolnego czasu Twoich uczniów. W jaki sposób informacje te mogą pomóc Ci w realizacji lekcji?

■ KSZTAŁCENIE NAUCZYCIELI

Edukacja nauczyciela jest procesem wielofunkcyjnym, interdyscyplinarnym i wielostronnym. Na jakość pracy nauczyciela wpływa wiele czynników. Należą do nich zarówno czynniki zależne od samego pedagoga, jak i czynniki społeczno-ekonomiczne. Ich zakres można zasadniczo opisać w ramach pięciu obszarów¹²:

- Warunki pracy nauczyciela:
 - sytuacja gospodarcza w kraju,
 - oferty na rynku pracy,
 - rodzaj zatrudnienia, wynagrodzenie i przywileje,
 - obowiązki zawodowe,
 - awans zawodowy,
 - zmiany w prawie oświatowym.
- Systemy kształcenia:
 - rekrutacja i selekcja na uczelniach,
 - programy kształcenia,
 - wymagania kwalifikacyjne,
 - kadra kształcąca.
- Wprowadzenie do pracy w szkole:
 - praktyki pedagogiczne,
 - opieka w czasie stażu,
 - budowanie motywacji do pracy i rozwoju zawodowego.

¹² Por. Wiłkomirska A., *Kształcenie nauczycieli – stare i wiecznie żywe dylematy*, referat wygłoszony na konferencji „Misja – pasja – kompetencja. Status nauczyciela i jego przygotowanie do zawodu”, Kraków, 24 października 2004.

- Instytucja szkoły:
 - kultura w szkole,
 - współpraca między nauczycielami w szkole,
 - relacje z uczniami,
 - relacje z dyrekcją,
 - relacje z rodzicami,
 - satysfakcja zawodowa.
- Doskonalenie zawodowe:
 - motywacja,
 - zakres doskonalenia,
 - oferta.

Ze względu na rozmaite uwarunkowania pracy nauczyciela na świecie powstały różne systemy kształcenia do zawodu. W krajach Unii Europejskiej, pomimo dążenia do pewnego ujednoczenia systemów funkcjonujących w państwach członkowskich, dotychczas nie wprowadzono wspólnego modelu kształcenia nauczycieli oraz nie wyznaczono kluczowych kompetencji, jakie powinni oni spełniać. Na razie poszczególne państwa korzystają ze swoich indywidualnych ustaleń i przepisów, które różnią się między sobą.

Zgodnie z obecnymi trendami idealny nauczyciel zjednoczonej Europy powinien nie tylko posiadać wyższe wykształcenie, znajomość przynajmniej dwóch języków obcych, ale również być doskonałym fachowcem z dziedziny psychologii i pedagogiki, umieć korzystać z najnowszych osiągnięć techniki i nauki¹³. Od nauczyciela oczekuje się, że będzie nie tyle pracownikiem oświaty, co raczej aktywnym działaczem społecznym, nie wyłącznie dydaktykiem, ale również wychowawcą, animatorem i organizatorem zajęć dodatkowych dla uczniów, ich przewodnikiem po świecie kultury i sztuki. Powinien także umieć pokazać uczniowi otaczający go świat, nauczyć mechanizmów jego funkcjonowania, wdrożyć go życie zawodowe i społeczne. Oprócz tego od nauczycieli oczekuje się, że staną się liderami grupy uczniów, kierującymi ich rozwo-

¹³ Informacje na temat europejskiego kształcenia nauczycieli podano za: Płatnerz A., *Nowy model nauczyciela a europejski wymiar kształcenia*, www.szkolnictwo.pl/index.php?id=PU5772 [data dostępu: 2.06.2011].

jem i wyznaczającymi ścieżkę edukacyjną zgodną z indywidualnymi zainteresowaniami i predyspozycjami.

W zakresie **systemu kształcenia w krajach Unii Europejskiej** nauczycieli kształci się obecnie w różnych typach szkół wyższych, niepełnych wyższych i średnich. Każda z placówek stosuje własny system rekrutacji celem doboru najbardziej wartościowych kandydatów do tego zawodu. W kształceniu pedagogów, zwłaszcza w przypadku nauczycieli szkół średnich, podstawową rolę odgrywają uniwersytety. Natomiast nauczyciele szkół podstawowych oraz przedszkoli znacznie częściej kształceni są w wyższych szkołach pedagogicznych. Do wyjątków należą jedynie Grecja, Holandia i Niemcy (większość landów). Czasami wyższe szkoły pedagogiczne bywają częścią uniwersytetów, jak na przykład w Hiszpanii. Wyższe szkoły zawodowe kształcą tu przede wszystkim nauczycieli szkół technicznych i zawodowych.

Przygotowanie kadry nauczycielskiej wyłącznie na szczeblu uniwersyteckim prowadzone jest w Irlandii, Grecji i Hiszpanii. W pozostałych krajach Wspólnoty odbywa się ono albo na poziomie uniwersyteckim – uzupełnione kilkumiesięczną praktyką pedagogiczną (Niemcy, Wielka Brytania, Belgia, Dania, Portugalia), albo w specjalistycznych instytutach i szkołach pedagogicznych, jak na przykład we Włoszech czy Luksemburgu. Nową tendencją jest przygotowanie do zawodu wraz ze stażem w okresie kształcenia akademickiego.

Kraje Unii Europejskiej różnią się między sobą pod względem długości okresu studiów pedagogicznych. Studia te trwają zwykle od czterech (w Anglii, Walii, Irlandii, Włoszech) do siedmiu lat (w Luksemburgu). Najczęściej nauka na kierunkach nauczycielskich trwa pięć lat (w Grecji, Portugalii, Belgii) lub sześć (Danii, Francji, Hiszpanii, Holandii, Niemczech). Zbliżony jest natomiast wiek rozpoczynania studiów. Naukę uniwersytecką rozpoczyna się na ogół w wieku 18–19 lat, jedynie w Irlandii w 17. roku życia.

Przygotowanie do pracy w szkołach podstawowych odbywa się najczęściej w 3–4-letnim cyklu kształcenia (Belgia, Dania, Luksemburg, Holandia, Portugalia). Kształcenie w tym kierunku prowadzą wyspecjalizowane placówki nieuniwersyteckie. Wyjątek stanowi system niemiecki,

gdzie przygotowanie praktyczne do nauczania na poziomie szkolnictwa niższego odgrywa ważną rolę także w czasie studiów uniwersyteckich.

Przygotowanie pedagogów do pracy na poziomie szkolnictwa średniego różnicowane jest na dwa etapy. W Belgii, Danii, Hiszpanii, Niemczech i Holandii kształcenie nauczycieli dla pierwszego etapu odbywa się według modelu kształcenia nauczycieli szkół podstawowych lub zgodnie z zasadami kształcenia nauczycieli wyższych klas szkoły średniej, zaś we Francji kształcą się nauczycieli zarówno według modelu dla szkół podstawowych, jak i wyższych. Studia przygotowujące do pracy na pierwszym etapie szkoły średniej trwają od trzech do czterech lat. Wyodrębniony jest tu jednak zwykle okres przygotowania pedagogicznego, który trzeba do tego czasu doliczyć. Kształcenie nauczycieli drugiego cyklu szkoły średniej odbywa się we wszystkich krajach Unii Europejskiej w ramach studiów uniwersyteckich.

Program kształcenia nauczycieli w krajach UE określają zasadniczo uczelnie. Placówki te są odpowiedzialne za przygotowanie przyszłych pedagogów w zakresie edukacji ogólnej i przedmiotowej. Uzupełnienie tych zajęć stanowią kursy pedagogiczne, które zwykle odbywają się w ramach kilku ostatnich semestrów studiów. W większości krajów przygotowanie pedagogiczne stanowi program ostatniego roku studiów. Taki system obowiązuje w Anglii, Belgii, Danii, Francji, Grecji i we Włoszech. W Niemczech przygotowanie praktyczne odbywa się w trakcie trzech końcowych semestrów, w Holandii – czterech, a w Luksemburgu – sześciu. Wyjątek stanowią Włochy i Portugalia, gdzie uniwersytety nie prowadzą kursów pedagogicznych. Osobne kursy dla nauczycieli szkół średnich, które trwają dwa semestry, oferują uczelnie w Grecji, Hiszpanii, Portugalii, Włoszech i Luksemburgu.

W większości jednak programy kształcenia nauczycieli formułowane są nie tylko przez uczelnie, lecz są także dodatkowo określone przez rozporządzenia wydane przez ministerstwa edukacji. W Niemczech i Luksemburgu natomiast obowiązuje całkowity brak autonomii uniwersytetów w tym zakresie. W większości krajów Wspólnoty obowiązuje także zasada, że student odbywa praktyki w takim trybie i na takim szczeblu szkoły, w ramach którego zamierza pracować jako nauczyciel.

Mimo zróżnicowania w kształceniu pedagogów w różnych krajach Unii można zaobserwować pewne wspólne tendencje dla państw kontynentu. Widoczne jest przede wszystkim coraz częstsze wymaganie od nauczyciela wykształcenia zamkniętego dyplomem uniwersyteckim w celu zwiększenia wiedzy akademickiej nauczycieli. Z tym zjawiskiem związana jest tendencja wydłużania okresu zdobywania kwalifikacji zawodowych. Trzecim powszechnym trendem jest wzrost zainteresowania pedagogów kształceniem ustawicznym. W poszczególnych krajach rozwijają się różne formy poszerzania i podnoszenia kwalifikacji. Zajęcia tego rodzaju prowadzą centra doskonalenia zawodowego (Niemcy, Dania, Belgia, Włochy, Grecja) i centra szkolenia wczesnoszkolnego (Francja, Luksemburg). W niektórych krajach uruchomiono tzw. szkolenia wewnątrzszkolne (Francja, Niemcy) lub systemy doksztalcania nauczycieli (Holandia).

Wyraźne podobieństwa w systemach edukacji krajów UE można zauważyć w ogólnej funkcji kształcenia nauczycieli. Jest ono najczęściej rozumiane jako proces nabywania umiejętności i poznawania praktycznych metod pedagogicznych¹⁴. Wspólny dla rozmaitych systemów jest duży nacisk na zdobycie wiedzy (przedmiotowej, pedagogicznej i dydaktycznej) oraz umiejętności (*know-how*)¹⁵.

Do najważniejszych różnic w kształceniu nauczycieli w państwach Wspólnoty należy zakres kształcenia specjalistycznego. W tym zakresie obowiązują rozmaite rozwiązania. W większości krajów nauczyciele kształceni są w dwóch specjalnościach (np. w Wielkiej Brytanii i we Włoszech). W Danii, Hiszpanii i częściowo w Niemczech funkcjonuje wielopredmiotowe przygotowanie, a w Holandii i Francji nauczyciele uczą z reguły jednego przedmiotu. W Polsce również dominuje model kształcenia jednopredmiotowego, lecz i tu od kilku lat szkoły wyższe oferują system, który kształci nauczycieli dwupredmiotowo.

¹⁴ Por. *Porównanie systemów kształcenia nauczycieli w krajach partnerskich projektu EMETT*, http://www.emett.eu/newfiles/file/Comparative_synthesis_PL.pdf [data dostępu: 2.06.2011].

¹⁵ Por. *Porównanie systemów kształcenia...*, op.cit.

Kształcenie nauczycieli w Polsce

Analogicznie do najczęstszego modelu w Europie w Polsce program kształcenia nauczycieli częściowo określony jest przez rozporządzenia ministerialne. Autonomia szkół wyższych ograniczona jest przez dwa akty prawne: rozporządzenie w sprawie standardów kształcenia nauczycieli, znowelizowane we wrześniu 2004 roku i rozporządzenie o kwalifikacjach nauczycieli¹⁶. Pierwszy dokument określa grupy tematyczne kształcenia nauczycieli, minimum godzinowe, ogólne treści kształcenia i sylwetkę nauczyciela¹⁷. Drugi dokument ustala wymagania do podjęcia zawodu na różnych szczeblach kształcenia. O wszystkich innych aspektach przygotowania do zawodu przyszłych nauczycieli decydują samodzielnie placówki posiadające uprawnienia do kształcenia. Do szkół kształcących nauczycieli w Polsce należą przede wszystkim kolegia nauczycielskie, wyższe szkoły pedagogiczne oraz uniwersytety.

Kolegia nauczycielskie powstały w latach 90. XX wieku. Są to ośrodki przygotowujące do pracy w szkole dla nauczycieli przedmiotowych, opiekunów przedszkolnych lub wychowawców w ośrodkach resocjalizacyjnych. Wyedukowani w ten sposób nauczyciele otrzymują uprawnienia do pracy z dziećmi maksymalnie do poziomu szkoły podstawowej¹⁸. Szczególnym rodzajem kolegium jest kolegium nauczycielskie języków obcych, gdzie kształceni są lektorzy. Obecnie w Polsce działają 72 placówki tego typu dla nauczycieli języków: angielskiego, niemieckiego, włoskiego, francuskiego, rosyjskiego i hiszpańskiego. Absolwenci kolegiów języków obcych mogą uczyć również w szkołach ponadpodstawowych.

Studia w kolegiach nauczycielskich trwają trzy lata i kończą się egzaminem dyplomowym. Istnieje także możliwość jednoczesnego zdobycia zawodowego tytułu licencjata. Wtedy egzamin końcowy odbywa

¹⁶ Por. Wilkomirska A., *Kształcenie nauczycieli*, op.cit.

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ Uprawnienia do wykonywania zawodu nauczyciela szczegółowo określa: Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu, z dnia 10 września 2002 r., w sprawie szczegółowych kwalifikacji wymaganych od nauczycieli oraz określenia szkół i wypadków, w których można zatrudnić nauczycieli niemających wyższego wykształcenia lub ukończonego zakładu kształcenia nauczycieli, Dz. U. 2002, Nr 155, poz. 1288. Zmiany: Dz. U. 2004, Nr 122, poz. 1290.

się przed komisją powołaną przez rektora uczelni wyższej sprawującej nadzór naukowo-pedagogiczny nad daną placówką. Absolwent kolegium może również kontynuować naukę na studiach magisterskich.

W przypadku szkół wyższych zawód nauczyciela można zdobyć na uczelniach pedagogicznych oraz wydziałach kierunkowych uniwersytetów – głównie odpowiadających zakresem tematycznym przedmiotom szkolnym, na których dodatkowo jest specjalizacja nauczycielska. Ukończenie studiów pierwszego stopnia uprawnia do prowadzenia lekcji w szkołach podstawowych, gimnazjach oraz szkołach zawodowych. Tytuł magistra daje możliwość pracy w szkołach wszystkich poziomów. Aby prowadzić zajęcia z zakresu wychowania przedszkolnego, zintegrowanego nauczania początkowego, w szkole specjalnej lub integracyjnej, konieczne jest ukończenie studiów o kierunku pedagogika, pedagogika wczesnoszkolna lub pedagogika specjalna.

Według obowiązujących standardów kształcenia przygotowującego do wykonywania zawodu nauczyciela studia dydaktyczne powinny zawierać konieczne elementy:

- zajęcia przygotowujące do nauczania przedmiotu głównego i dodatkowego,
- zajęcia o tematyce pedagogicznej,
- naukę języka obcego,
- zajęcia z zakresu technologii informacyjnej oraz praktyki.

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 7 września 2004 roku, rozróżniając wszystkie modele kształcenia nauczycielskiego, szczegółowo określa nie tylko zakres programowy poszczególnych bloków tematycznych, ale także podaje ilość godzin dydaktycznych, jakie student powinien odbyć, aby uzyskać uprawnienia nauczycielskie¹⁹.

Najwięcej miejsca w procesie kształcenia nauczycieli zajmuje przygotowanie do nauczania przedmiotu w ramach specjalności głównej i dodatkowej. Do niedawna uczelnie dawały możliwość kształcenia w ramach jednej specjalności (przedmiotu głównego), obecnie oferują swoim studentom tak zwaną dwuprzedmiotowość, czyli szansę jednoczesnego zdobycia uprawnień do nauczania dwóch przedmiotów, najczęściej zbliżo-

¹⁹ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 7 września 2004 roku w sprawie standardów kształcenia nauczycieli, Dz. U. 2004, Nr 65, poz. 385.

nych do siebie (chemia z biologią czy historia z wiedzą o społeczeństwie). Dodatkowo wiedzę z zakresu drugiej specjalności można uzyskać także w trybie studiów podyplomowych, które zazwyczaj trwają 3–4 semestry. Zarówno zakres programowy, jak i obciążenia godzinowe dla przedmiotów pierwszej specjalności zależą od obowiązujących standardów nauczania wyznaczonych dla poszczególnych kierunków studiów. W przypadku dodatkowej specjalności nauczycielskiej liczba koniecznych godzin jest uzależniona od realizowanej ścieżki edukacyjnej: dla wyższych studiów zawodowych wynosi 400 godzin; uzupełniających studiów magisterskich – 150 godzin; jednolitych studiów magisterskich – minimum 550 godzin.

Kolejną grupą przedmiotów obowiązkowych dla studentów specjalizacji pedagogicznej jest kształcenie nauczycielskie. W ramach tego przygotowania studenci są zobowiązani do odbycia zajęć o tematyce psychologicznej, pedagogicznej oraz dydaktycznej przedmiotu głównego i dodatkowego, przy czym minimum połowa z nich powinna odbywać się w formie ćwiczeń, seminariów czy konwersatoriów.

Na zajęciach z zakresu psychologii studenci powinni zapoznać się z zagadnieniami psychologii społecznej, poznać teorie osobowości, emocji, motywacji czy procesu uczenia się. Dla lepszego zrozumienia mechanizmów kierujących rozwojem fizycznym, emocjonalnym, intelektualnym czy społecznym dziecka w programie nauczania znajduje się również tematyka z zakresu psychologii wieku dziecięcego oraz zagadnienia dotyczące zaburzeń rozwojowych czy zjawisk patologicznych i chorobowych. Sporo miejsca powinien zająć również temat stresu oraz technik relaksacyjnych, które z pewnością będą przydatne w pracy dydaktycznej.

Bardzo dużo miejsca w procesie kształcenia przyszłych nauczycieli zajmuje temat wychowania oraz nauczania. Prezentowana jest historia teorii wychowania, jego aspekty społeczne i kulturowe, jego cele, formy, metody, związane z nim problemy i trudności wychowawcze. W zakresie tematu nauczania studenci poznają mechanizm procesu uczenia się, metody dydaktyczne stosowane w pracy nauczyciela, wewnętrzny i zewnętrzny system oceniania oraz modele programów edukacyjnych.

Zajęcia wchodzące w skład kształcenia nauczycielskiego mają za zadanie nie tylko przygotować do pracy z dziećmi, rozumienia pewnych zachowań oraz rozwiązywania pojawiających się w procesie wychowawczym

problemów, ale również wprowadzić w arkany pracy dydaktycznej, poznać zasady i reguły panujące w szkole. Pozwalają na oswojenie się z pewnymi procedurami i wytycznymi, którymi musi kierować się nauczyciel w swojej pracy. Ze względu na specyfikę zawodu studia powinny również przekazywać informacje na temat właściwej emisji głosu czy prawidłowej pracy głosem. Posiadanie wiedzy o uczeniu oraz środowisku szkolnym jest konieczne nie tylko do prawidłowego pełnienia funkcji nauczyciela, ale również do tego, aby początkujący nauczyciel łatwiej i szybciej dostosował się do specyficznych warunków pracy, jakie panują w szkole.

Godzinowe rozłożenie zajęć poszczególnych przedmiotów wchodzących w skład tego bloku tematycznego jest inne dla każdego modelu kształcenia. Dla lepszego zaprezentowania danych zostały one przedstawione w formie tabeli (por. tabela 1.).

Tabela 1. Grupy przedmiotów kształcenia nauczycielskiego i minimalne obciążenia godzinowe

		Model kształcenia				
Nazwa przedmiotu		studia wyższe zawodowe	uzupełniające studia magisterskie		jednolite studia magisterskie	
			jedna specjalność	dwie specjalności	jedna specjalność	dwie specjalności
		psychologia	60	15	15	75
pedagogika	60	15	15	75	75	
dydaktyka przedmiotu	150	30	45	120	180	
zajęcia dodatkowe	60	-		60	60	

Źródło: Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 7 września 2004 r. w sprawie standardów kształcenia nauczycieli (Dz. U. 2004, Nr 65, poz. 385, z późn. zm.).

Najczęściej w zakres dydaktyki przedmiotu wchodzi także zajęcia dotyczące technologii informacyjnej, coraz częściej używanej w pracy nauczyciela. Współczesny nauczyciel powinien nie tylko umieć samodzielnie poszerzać swoją wiedzę i umiejętności przy użyciu innowacyj-

nych technik multimedialnych, ale także nakłaniać do tego swoich uczniów. Używanie nowoczesnych źródeł informacyjnych podczas zajęć lekcyjnych znacznie je uatrakcyjnia, dając alternatywę dla tradycyjnych pomocy dydaktycznych. Wykorzystywanie nowych źródeł informacji, również w języku obcym, jest niezbędne we współczesnej szkole i szczególnie istotne dla efektywnego nauczania, dlatego w procesie kształcenia nauczycieli element ten został wyraźnie zaznaczony. Wymogiem koniecznym w systemie kształcenia nauczycieli są także praktyki, które każdy student specjalizacji pedagogicznej jest zobowiązany odbyć.

Przedstawiony tu zarys systemu kształcenia nauczycieli nasuwa zarazem pytanie o przyszłość kształcenia pedagogów i obecne tendencje w tym zakresie. Jak wynika z zaprezentowanych wyżej danych, we wszystkich krajach Unii Europejskiej przywiązuje się dużą wagę do kształcenia ogólnego i zawodowego nauczycieli. W większości krajów istotną rolę odgrywa na tym polu przygotowanie uniwersyteckie. Wzrost znaczenia dyplomu uniwersyteckiego znalazł wyraz m.in. we wdrażaniu w ramach państw unii tzw. **Procesu Bolońskiego**. Program ten miał na celu utworzenie Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego, co wyniknęło z ujednolicenia systemów szkolnictwa wyższego na terenie unii, oraz ułatwienie współpracy międzynarodowej środowisk akademickich²⁰. Działania te, zapoczątkowane w 1999 roku, rozpoczęły zmiany, które obecnie dają się obserwować w Polsce i które będą – jak można przypuszczać – skutkowały w ciągu najbliższych lat. Dotyczy to przede wszystkim upowszechnienia dyplomu uniwersyteckiego jako podstawy wykształcenia nauczycieli, rozpowszechnienia modelu kształcenia dwuprzedmiotowego oraz współpracy międzynarodowej szkół, a także upowszechnienia dostępu do studiów doktoranckich, co sprawi, że w szkołach średnich coraz częściej będziemy spotykać osoby z dyplomem doktora. Ponadto w przyszłości będzie rosnąć znaczenie kształcenia ustawicznego wśród nauczycieli.

²⁰ Realizacja Procesu Bolońskiego nastąpiła poprzez wprowadzenie systemu punktów kredytowych (ECTS), podział studiów na dwustopniowe, kontrolę jakości kształcenia (certyfikaty, akredytacje itp.), propagowanie programów międzynarodowej wymiany wykładowców i studentów, promocję kształcenia ustawicznego. Por. Eksperti Bolońscy, <http://ekspertibolonscy.org.pl/> [data dostępu: 2.06.2011].

W najbliższych latach zapewne będzie wzrastało znaczenie współpracy między dydaktykami, szczególnie będą się rozwijały kontakty między krajami Wspólnoty. Już teraz istnieje wiele możliwości wyjazdów nauczycieli do innych krajów europejskich w celu rozwoju zawodowego. Aktualne i szczegółowe informacje o systemach oświaty w każdym kraju Unii Europejskiej oraz o programach współpracy międzynarodowej można na bieżąco znaleźć na stronie Komisji Europejskiej²¹.

²¹ Eurybase – baza informacji o systemach edukacji w Europie, www.eurydice.org.

▪ NAUCZYCIEL „NA MIARĘ SZYTY”

Kształcenie do zawodu nauczyciela to zadanie, które obejmuje nie tylko uzyskanie odpowiednich kwalifikacji i uprawnień, ale także – a nawet przede wszystkim – jest procesem rozwoju osobowości. Dotyczy tak wielu różnych aspektów – cech, umiejętności i kompetencji, że w znacznej mierze wymaga wszechstronnego rozwoju człowieka.

Istnieje kilka rodzajów podziału kompetencji nauczyciela. Robert Kwaśnica dzieli kompetencje na dwa główne rodzaje: praktyczno-moralne (interpretacyjne, moralne i komunikacyjne) oraz techniczne (normatywne, metodyczne i realizacyjne)²². Natomiast Danuta Hyżak – podkreślając znaczenie obecnych zmian w sposobie funkcjonowania szkoły – wyróżnia: kompetencje dydaktyczne, kompetencje wychowawcze i społeczne, kompetencje kreatywne, kompetencje prakseologiczne, kompetencje komunikacyjne, kompetencje informacyjno-medialne i kompetencje językowe²³. Odmienność tych koncepcji jest cenna, gdyż zwraca uwagę na różne aspekty pracy nauczyciela. Świadczy także o odejściu od pojmowania kompetencji nauczycielskich statycznie. Przeciwnie – w obu podkreśla się elastyczność i transfer umiejętności. Niniejszy rozdział przedstawia bliżej kompetencje z zakresu wiedzy przedmiotowej, predyspozycje osobowościowe, kompetencje interpersonalne oraz umiejętności diagnostyczne.

²² Por. Kwaśnica R., *Wprowadzenie do myślenia o nauczycielu* [w:] Kwieciński Z., Śliwerski B., *Pedagogika*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2003, s. 300.

²³ Por. Hyżak D., *Kompetencje i umiejętności nauczycieli wobec wyzwań XXI wieku* [w:] Denek K., Koszycz T., Lewandowski M. (red.), *Edukacja jutra. IX Tatrzańskie Seminarium Naukowe*, Wydawnictwo Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego, Wrocław 2003.

Kompetencje z zakresu wiedzy przedmiotowej

Do podstawowych kompetencji w pracy nauczycielskiej należą kompetencje z zakresu wiedzy przedmiotowej. Dotyczą one zarówno wiedzy szczegółowej z nauczanego przedmiotu, jak i wiedzy ogólnej. Nieodzownym warunkiem dobrego kształcenia jest opanowanie wiedzy przez nauczyciela, którą następnie będzie on przekazywał. Ponadto dydaktykowi niezbędna jest dość szeroka wiedza ogólna, tak aby w razie potrzeby ukazać związek między różnymi zjawiskami albo przedstawić dane zagadnienie w szerszym kontekście, np. w odwołaniu do pokrewnych dyscyplin naukowych.

Znaczenie wiedzy przedmiotowej dla pracy nauczyciela jest powszechnie doceniane i bezsporne. Warto dodatkowo zwrócić uwagę na fakt, że istotne jest, aby nauczyciel sam rozumiał przedstawiane zjawiska i wiedział, że są one zgodne z prawdą²⁴, a także aby zawsze sprawdzał wiarygodność przekazywanych informacji. Nauczyciel ponosi bowiem pełną odpowiedzialność za przekazywaną przez siebie wiedzę.

Predyspozycje osobowościowe i kompetencje interpersonalne

Do kluczowych kompetencji nauczycielskich należą predyspozycje osobowościowe i kompetencje interpersonalne. Czynniki te w dużym stopniu wpływają na efektywność nauczania oraz decydują o tym, w jakim zakresie przekazywane treści zostaną opanowane przez uczniów. Kompetencje te są znacznie powiązane także z kwalifikacjami wychowawczo-opiekuńczymi pedagoga. Nauczanie przynosi najlepsze efekty, gdy umiejętności dydaktyczne i wychowawczo-opiekuńcze są w równym stopniu wykorzystywane przez nauczyciela w pracy z uczniami²⁵.

Do najważniejszych cech osobowościowych nauczyciela zalicza się otwartość na ludzi i otaczający świat oraz kreatywność. **Otwartość**

²⁴ Por. Pearson A.T., *Nauczyciel. Teoria i praktyka...*, op.cit., s. 149–151.

²⁵ Szerzej na temat predyspozycji i kompetencji w zawodzie wychowawcy zob. poradnik *Dobre Praktyki: zawód – wychowawca*.

związana jest z chęcią poznania i zrozumienia innych kultur, nowych zjawisk, wiedzy czy doświadczeń innych osób. Postawa otwartości sprzyja nawiązywaniu dobrych relacji z ludźmi oraz współpracy z nimi. Osoby o takim charakterze zwykle łatwiej akceptują odmienność ludzi i aktywniej czerpią z różnorodnych doświadczeń inspirację do działania. Otwartość wiąże się także z zaufaniem oraz tolerancją, gdyż te cechy stanowią podstawę budowania dobrych relacji międzyludzkich. W pracy nauczyciela cecha ta często ma decydujące znaczenie w pracy z uczniami. Wpływa na jakość relacji z wychowankami oraz stopień zaufania i wiarygodności, jakim obdarzą pedagoga.

Kreatywność w pracy nauczyciela oznacza przede wszystkim umiejętność niekonwencjonalnego, nieszablonowego podejścia do pracy z uczniami. Twórczy nauczyciel nieustannie poszukuje, bada, eksperymentuje i sprawdza różne możliwości rozwiązań²⁶. Taka postawa sprzyja uświadamianiu uczniom przeobrażeń nieustannie zachodzących w otaczającym świecie oraz nowych sposobów opisu zjawisk. Obie te cechy – otwartość i kreatywność – charakteryzują pedagogów z pasją, którzy z dużym zaangażowaniem realizują zadania w pracy. Jednocześnie, jak zauważył Kazimierz Denek, rozwijanie kreatywności u uczniów stanowi jedną z kluczowych cech niezbędnych do przygotowania wychowanków na wyzwania XXI wieku²⁷. Aby jednak rozwijać u swoich podopiecznych kompetencje w tym zakresie, pedagog powinien w pierwszej kolejności zadbać o to, by jego postawa i praca dydaktyczna były pełne właśnie otwartości i kreatywności.

Wśród cech osobowościowych dobrych nauczycieli jest także **charyzma** (z greckiego *chárisma* – dar). Zwykle cecha ta kojarzona jest z pedagogami obdarzonymi nieprzeciętną osobowością i umiejętnościami pedagogicznymi. Charyzma wyraża się w wyjątkowych umiejętnościach

nauczania oraz wywierania wpływu na zainteresowania uczniów. Charyzmatyczny pedagog cieszy się z reguły dużym autorytetem wśród uczniów i przyciąga ich na dłużej. Dla wielu osób taki nauczyciel stanowi

²⁶ Por. Teśluk M., *Nauczyciel – kreator w reformowanej szkole* [w:] Łaszczyk J. (red.), *Pedagogika czasu przemian*, Warszawa 1999, s. 97.

²⁷ Denek K., *Reforma systemu edukacji. Nadzieje i wątpliwości* [w:] Denek K., Zimny T.M., *Edukacja Jutra. V Tatrzańskie Seminarium Naukowe*, Menos, Częstochowa 1999, s. 14–15.

inspirację do odnalezienia własnej życiowej pasji, często wywiera także duży wpływ na środowisko, w którym pracuje – inicjuje koła zainteresowań czy wycieczki edukacyjne, które popularyzują wiedzę i poszerzają horyzonty uczniów. Ów szczególny, wyjątkowy „dar” pedagogiczny posiada wielu pedagogów. Ma on też rozmaite formy – niektórzy dydaktycy obdarzeni są szczególną empatią i doskonale porozumiewają się z uczniami, inni są niespotykanymi erudytami, jeszcze inni mają niecodzienną wyobraźnię, którą inspirują uczniów. Charyzma, która ujawnia się w takich cechach, jest niesłusznie rzadziej doceniana. Warto poznać swoje indywidualne predyspozycje i je pielęgnować, gdyż właśnie dzięki temu rozwija się osobowość pedagoga.

Kolejnym ważnym elementem w pracy pedagogicznej jest **autorytet nauczyciela**. Kluczowe znaczenie autorytetu związane jest przede wszystkim z faktem, że właśnie od niego w dużej mierze zależy skuteczność całego procesu nauczania. Im większym autorytetem cieszy się nauczyciel wśród uczniów, tym lepiej przekazywane przez niego umiejętności i wiedza są opanowane przez wychowanków. Autorytet bezpośrednio związany jest także z etyką zawodową, gdyż poprzez wartości, jakimi kieruje się jednostka, kształtuje się społeczne zaufanie i wiarygodność²⁸. Pojęcie autorytetu jest już od dłuższego czasu poddawane dyskusji wśród pedagogów. Rola społecznego uznania nauczyciela bywała w przeszłości zarówno przeceniana, jak i negowana. Żadna z tych skrajnych opinii nie jest słuszna. Z tego względu warto bliżej przyjrzeć się różnym aspektom tego zjawiska.

Autorytet może być budowany na różnych podstawach. Do najważniejszych typów autorytetu należą:

- autorytet wewnętrzny
 - oparty na doświadczeniu zawodowym,
 - oparty na zaufaniu i kontaktach w codziennych relacjach – np. relacja między wychowawcą i wychowankami w czasie wyjazdu klasowego;
- autorytet zewnętrzny
 - pochodzący z nominacji – wynikający z uznania dla sprawowanej funkcji,

²⁸ Por. A. Wróbel, *Autorytet i wychowanie*, „Edukacja i Dialog” 1996, nr 6.

- autorytet pochodzący z władzy – wynikający ze sprawowania zwierzchnictwa nad innymi²⁹.

Na tej podstawie można zauważyć dwa zasadnicze znaczenia autorytetu jako pojęcia: autorytet jako właściwość danej osoby oraz autorytet jako relacja społeczna.

Pierwsze z nich wynika z uznania dla cech i kompetencji człowieka. Ten rodzaj autorytetu dotyczy uznania budowanego w oparciu o autorytet wewnętrzny. Autorytet oparty na doświadczeniu oznacza szacunek dla wiedzy, umiejętności, talentu, mądrości, osobistego zaangażowania, które zostały rozwinięte w czasie pracy zawodowej. Autorytet oparty na zaufaniu i kontaktach w codziennych relacjach wyraża uznanie dodatkowo dla cech osobistych – umiejętności porozumienia, empatii, zrozumienia, zaangażowania w sprawy drugiego człowieka i szacunku dla niego. Natomiast autorytety zewnętrzne, pochodzące z władzy czy z nominacji, związane są z relacją społeczną. Ten rodzaj autorytetu realizuje się poprzez odgrywanie pewnej roli³⁰. Wymienione tu typy autorytetów w praktyce występują rzadko samodzielnie. Zwykle łączone są przynajmniej dwa rodzaje.

Nauczyciel w szkole może swój autorytet budować zasadniczo w oparciu o każdy z tych czterech wymienionych powyżej typów. Sposób kształtowania własnej pozycji przez pedagoga związany jest zarówno z rolą nauczyciela, jak i wychowawcy. Do zadań nauczyciela należy także badanie, na czym opierają się jego bieżące relacje z uczniami i ocena, na ile sprzyjają one procesowi nauczania. Nierzadko bowiem pedagodzy budują swój autorytet w oparciu o pewne indywidualne schematy postępowania wyniesione z życia prywatnego lub z wcześniejszych doświadczeń zawodowych. Skutkuje to tym, że zwykle nie są oni świadomi negatywnych aspektów swojej postawy, a przede wszystkim nie potrafią modelować swojego zachowania w relacjach z uczniami. W efekcie stosowany przez nich typ autorytetu nie przynosi oczekiwanych rezultatów, a oni doświadczają trudności w pracy dydaktycznej. Są to sytuacje, kiedy np. nauczyciel nawykły do egzekwowania posłuszeństwa kategorycznymi

²⁹ Por. J. Wyderka, *Autorytet nauczyciela*, http://www.awans.net/strony/nauczanie_poczatko-we/wyderka/wyderka1.html [data dostępu: 24.05.2011].

³⁰ Por. J. Wyderka, *Autorytet nauczyciela*, op.cit.

nakazami ma problemy w pracy z uczniem, który nawykł do wchodzenia w konflikt z takim pedagogiem. Uczeń nie chce wykonać jego poleceń, a nauczyciel mimo to próbuje zmusić go do pracy. W takich przypadkach świadomy pedagog podejmuje refleksję nad sytuacją i ukazuje uczniowi sytuację z innej, szerszej perspektywy – np. przypomni, że zadania, które ma wykonać wychowanek, należą do wszystkich uczniów i zmotywuje go do wykazania swoich możliwości. Dobrze jest zatem, kiedy nauczyciel potrafi przemodelować swoje relacje nie na zasadzie uległości, lecz tak, aby służyły one dobru ucznia. Często gotowość do zrozumienia innego sposobu postępowania wystarcza do zmiany nastawienia wychowanka. W dłuższej perspektywie natomiast takie postępowanie może owocować trwałą ewolucją zachowania ucznia.

Ze względu na sposób oddziaływania wyróżniamy następujące rodzaje autorytetów:

- uwalniający,
- ujarzmiający³¹.

Osoba o uwalniającym autorytecie ma konstruktywny i inspirujący wpływ na postępowanie uczniów. Motywuje ona swoich podopiecznych do posiadania własnego zdania i podejmowania samodzielnych działań. Pogłębia przez to ich poczucie odpowiedzialności za własny rozwój i buduje u uczniów poczucie własnej wartości. Autorytet ujarzmiający natomiast zmierza przede wszystkim do podporządkowania innych osób, tak aby spełniały przez niego wyznaczone normy i wzorce. Nauczyciel stosujący ten typ autorytetu w swojej pracy posługuje się najczęściej przymusem zewnętrznym. W procesie dydaktycznym odwołuje się do nakazów i zakazów oraz perswazji, która z reguły nie dopuszcza dialogu i kompromisu.

Ten drugi rodzaj autorytetu związany jest z problemem postawy autorytarnej i dominacji wychowawców nad wychowanekami. Autorytatywny nauczyciel w procesie wychowania niemal całkowicie opiera się na karaniu i nagradzaniu jako środkach sprawowania kontroli³². Ten typ autorytetu często jest związany z wygórowanymi ambicjami pedagoga. Badania Stanley'ego Miligrama, amerykańskiego profesora psychologii, dowiodły,

³¹ Ibidem.

³² J. Michalak, *Autorytet rozumiany jako kompetencje*, „Edukacja i Dialog” 1996, nr 9.

że istnieje związek między poczuciem obowiązku ulegania autorytetom, który zostaje wielu jednostkom wpojony w procesie socjalizacji, a skłonnością do krzywdzenia innych³³. W kontekście nauczania oznacza to, że niektórzy nauczyciele są przekonani o konieczności związku skutecznego nauczania z nadużywaniem swojej władzy. Postawa taka nie tylko negatywnie wpływa na przebieg procesu nauczania, lecz także stanowi zagrożenie dla osobowości wychowanków. Pod wpływem tego typu wychowania wielu uczniów ma trudności w podejmowaniu samodzielnych działań, a także w formułowaniu własnych przekonań i wyrażaniu ich. Doświadczenie wskazuje, że w ten sposób pedagodzy chowają się za maską autorytetu. Nie motywują oni do postawy poznawczej i refleksyjnej wobec wiedzy, ale poprzez rygor i dyscyplinę próbują wymusić naukę.

Trzeba tu podkreślić, że oba typy autorytetu – uwalniający i ujarzmiający – są potrzebne i mogą stanowić wartościowy element pracy nauczyciela. W zależności od sytuacji każdy z tych modeli może wspierać proces dydaktyczny. Należy jednak pamiętać, że zadaniem pedagoga jest stosowny dobór postępowania w pracy pedagogicznej i działanie dla dobra wychowanka. Tak rozumiane pojęcie autorytetu odwołuje się do łacińskiego terminu *augere*, które oznacza pomnażanie ludzkiego dobra. Autorytet w zawodzie nauczyciela oznacza także, że to nauczyciel, jako osoba dojrzała, wpływa na relacje z wychowankami i poprzez własne działania może modelować ich charakter. Autorytet związany jest zatem z **odpowiedzialnością** nauczyciela zarówno za własne zachowanie, jak i za zachowanie swoich uczniów. Taka perspektywa rozumienia autorytetu daje szansę uwolnienia od instrumentalizacji jego funkcji.

Wymienione tu cechy stanowią zbiór właściwości sprzyjających pracy nauczyciela. Nie ma jednak jednego zbioru cech, które są niezbędne do podjęcia tego zawodu. W pracy pedagogicznej, która w znacznej części związana jest z relacjami z drugim człowiekiem, najważniejszym elementem jest umiejętność budowania kontaktu. W szkole spotykają się bardzo różne, nierzadko skrajne, osobowości uczniów i pedagogów. Z tego względu w roli nauczycieli mogą się sprawdzić rozmaite charakter i osobowości. Zwykle ci spośród pedagogów, którzy mają na początku trudności z niektórymi sytuacjami czy postawami, z czasem wypracowują

³³ J. Michalak, *Autorytet rozumiany...*, op.cit.

skuteczne metody zaradcze. Nierzadko te osoby, które są zmuszone pokonać szczególnie duże problemy, z czasem radzą sobie lepiej od innych nauczycieli i odnoszą zaskakujące sukcesy zawodowe. Jednak niezależnie od wstępnych kompetencji i predyspozycji, sukces w pracy nauczyciela w dłuższej perspektywie wymaga pasji, cierpliwości i wytrwałości oraz zaangażowania w wykonywaną pracę. Odpowiedź na pytanie o te cechy może stanowić także dobre kryterium w ocenie własnych predyspozycji do pracy.

Do najważniejszych cech nauczyciela zalicza się także **umiejętności interpersonalne** – umiejętność nawiązywania kontaktu, porozumienia, zrozumienia i rozwiązywania problemów innych oraz empatii wobec nich. Wśród cech, które wspierają efektywną współpracę nauczyciela z uczniami, warto także podkreślić umiejętność elastycznego reagowania na zachowania grupy. Dobrze jest, kiedy nauczyciel w czasie zajęć potrafi – w zależności od potrzeby – reagować spontanicznie albo zachować pewien dystans. Zdolność reakcji adekwatnej do sytuacji buduje atmosferę wzajemnego zaufania i szacunku, która sprzyja uczeniu. Atmosfera taka kształtuje relację opartą na obopólnej sympatii między uczniami a nauczycielem.

Diagnoza psychospołecznego funkcjonowania ucznia

W pracy nauczyciela niezwykle ważne są także kompetencje w zakresie diagnozowania uczniów³⁴. We współczesnej refleksji nad zakresem zadań diagnostycznych nauczyciela wciąż poszerza się obszar tych obowiązków. Obecnie coraz częściej obejmuje on ogólnie całą sferę rozwoju jego osobowości – sferę intelektualną, a także obszar działań poznawczych, emocjonalnych i praktycznych³⁵. Podjęcie działań diagnostycznych wymaga szeregu kompetencji zarówno teoretycznych, jak i praktycznych.

³⁴ Rozdział opracowano w oparciu o: Szyling G., Bronk D., Dyrda J., *Poznawanie ucznia* [w:] Klus-Stańska D., Szczepkowska-Pustkowska M. (red.), *Pedagogika wczesnoszkolna – dyskursy, problemy, rozwiązania*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2009, s. 587–635.

³⁵ W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, Wydawnictwo Akademickie ŻAK, Warszawa 1998, s. 189–190.

W ramach poradnika warto zwrócić uwagę na najważniejsze aspekty, aby uwrażliwić przyszłych nauczycieli na doskonalenie umiejętności w tym zakresie.

Przede wszystkim istotne jest nastawienie pedagoga przy podejmowaniu działania rozpoznawczego. Poznawanie uczniów jest działaniem, które **odgrywa rolę służebną** wobec procesu kształcenia. Diagnoza nie ma też jednego, stałego miejsca w procesie dydaktycznym, gdyż może mieć miejsce we wszystkich jego etapach. Zwykle najbardziej potrzebne i intensywne rozpoznanie następuje na początku kontaktów nauczyciela z zespołem uczniów. Nieodzowne bywa także w czasie współpracy i wówczas z reguły dotyczy jednostek, które postępowaniem odbiegają od standardów klasy czy przyjętych norm rozwojowych. Wreszcie diagnoza bywa przydatna na zakończenie pracy z zespołem uczniów w celu ewaluacji własnych działań i wyciągnięcia wniosków. Może ona stanowić element ukształtowania przez nauczyciela obiektywnego obrazu własnych działań.

We współczesnej refleksji pedagogicznej dużą wagę przywiązuje się do intencji, jakimi kieruje się nauczyciel przy podejmowaniu diagnozy, i do tego, co stanowi punkt odniesienia w tym postępowaniu. W tradycyjnym podejściu kryterium rozpoznania stanowiły zewnętrzne normy w postaci obowiązujących standardów czy wymagań programowych. Taka diagnoza może prowadzić do skupienia uwagi na brakach i odstępstwach od „idealnego wzorca”. Drugi model – współcześnie bardzo doceniany – przesunął punkt odniesienia bliżej ucznia i jego indywidualnych cech. Miarą postępów stają się wówczas zmiany, jakie zaszły w wielostronnym rozwoju ucznia czy grupie podopiecznych także – ale nie wyłącznie – pod wpływem oddziaływań pedagogicznych. W takim podejściu inaczej także rozumiana jest zmiana, która nie oznacza powtarzania i odtwarzania, lecz przetwarzanie informacji w sposób pogłębiony i ze zrozumieniem. Takie podejście wymaga od nauczyciela ograniczenia swojej kierowniczej roli i podjęcia z wychowankiem dialogu, który pozwala lepiej go poznać oraz uzgodnić kierunek jego dalszej aktywności. Wybór ram rozwoju ucznia zależy od nauczyciela – może on zdecydować, czy ocena postępu kształcenia będzie opierała się na zewnętrznych standar-

dach, czy na zindywidualizowanym rozwoju ucznia, w którym te standardy nabierają znaczenia drugorzędного.

Aktywność ucznia podlega obserwacji i analizie na następujących obszarach:

- wiedza o pojedynczym uczniu,
- wiedza o zespole uczniów,
- stosunek uczniów do szkoły i jej wymagań,
- pozaszkolna aktywność uczniów.

Przygotowaniu diagnozy funkcjonowania ucznia służą różne sposoby i metody badawcze. Do najważniejszych sposobów działań rozpoznawczych należy studium przypadku, osobisty dziennik nauczyciela oraz pomiar dydaktyczny i ankieta. **Studium przypadku** polega na skoncentrowaniu badań na konkretnym przypadku, który może obejmować ucznia, grupę uczniów czy istotny problem dydaktyczny lub wychowawczy. Posłużenie się tym sposobem wymaga wielostronnej i pogłębionej analizy. Do realizacji tego zadania przydatne są następujące metody:

- Obserwacja – to najprostsza i najczęstsza forma diagnozy, polega na badaniu zachowań lub zjawisk, które następnie podlegają analizie. Metodę można stosować w każdych warunkach, jej zaletą jest naturalność oraz osadzenie w konkretnej sytuacji. Ma jednak pewne ograniczenia, które mogą wynikać np. z korekty zachowań różnych osób w obecności nauczyciela. Dlatego wyniki obserwacji warto weryfikować poprzez porównanie z danymi dostarczanymi przez inne metody.
- Wywiad i rozmowa – dają możliwość wyjaśnienia interesujących nauczyciela zagadnień przez bezpośredni dialog z uczniem, istotne jest tu unikanie wywierania przez dydaktyka wpływu na rozmówcę czy manipulowania nim.
- Dyskusja – ma charakter swobodnej wymiany zdań na dany temat, pozwala skonfrontować różne punkty widzenia danej sprawy oraz ukazać możliwe sposoby rozwiązania problemu, sprzyja kształtowaniu postawy szacunku i zrozumienia dla współrozmówców.

Uzupełnieniem tych metod jest **osobisty dziennik nauczyciela**. Jego zastosowanie polega na bieżącym sporządzaniu notatek, obserwacji przez dydaktyka i wyciąganiu wniosków. Zapisy te, mimo że są subiektywne, mogą stanowić nieocenione źródło informacji na temat własnych postaw i ocen, sprzyjają także refleksyjnej postawie wobec czynności wykonywanych codziennie przez pedagoga.

W przypadku kiedy potrzebne są „twarde”, ilościowe dane, nauczyciele odwołują się do takich sposobów badań, jak **pomiar dydaktyczny** i **ankieta**. Narzędzia te pozwalają przedstawić zmiany w oparciu o dane liczbowe. Ich słabą stroną jest to, że podają informacje niezindywidualizowane i oderwane od szkolnego kontekstu.

Diagnoza funkcjonowania ucznia łączy w sobie zadania dydaktyczne i wychowawcze. Wiedza zgromadzona przez nauczyciela na temat uczniów, ich sposobów uczenia oraz czynników środowiskowych wpływających na ich rozwój może zostać wykorzystana w celu:

- modyfikacji programów nauczania – przez dostosowywanie ich do potrzeb, możliwości i trudności uczniów;
- podejmowania dodatkowych zadań edukacyjnych – poszerzania treści nauczania, różnicowania metod i środków kształcenia w celu rozbudzania zainteresowań poznawczych,
- projektowania sytuacji dydaktycznych – co może służyć wspieraniu indywidualnych uzdolnień lub trudności wychowanków przez indywidualizację procesu nauczania;
- motywowania uczniów do samodzielnej nauki – rozwijanie zainteresowań, stymulowanie konfliktów poznawczych i twórczego myślenia;
- doskonalenia metod pracy na lekcji – przez dostosowywanie metod do predyspozycji i potrzeb grupy.

Działanie nauczyciela na płaszczyźnie rozpoznawania i wspierania ucznia związane jest z udzielaniem wsparcia wychowankom o specjalnych potrzebach edukacyjnych (SPE)³⁶.

³⁶ Szerzej na temat pracy nauczyciela z uczniem ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi zob. w rozdziale *Efektywna dydaktyka*.

Historyczne i społeczne uwarunkowania zawodu nauczyciela

Kiedy rozważa się wybór tej profesji jako formy własnej aktywności zawodowej, trzeba mieć świadomość rozmaitych społeczno-kulturowych uwarunkowań pracy nauczyciela. Ze względu na powszechny kontakt ze szkołą, w społeczeństwie funkcjonuje bardzo dużo schematów i uprzedzeń na temat zawodu nauczyciela. Niektóre z nich mają podłoże historyczne. Wiele współczesnych stereotypów dotyczących pracy nauczyciela powstało w okresie funkcjonowania w Polsce systemu komunistycznego. W świadomości wielu Polaków stanowisko nauczyciela zdeprecjonowało się wówczas przez jego związek z systemem władzy komunistycznej. W okresie funkcjonowania cenzury pracownicy szkolnictwa byli zmuszeni do przekazywania wiedzy, a szczególnie faktów historycznych, w sposób, jaki był zgodny z ideologią państwa. W tym czasie zawód ten utracił swój prestiż również ze względu na niskie wynagrodzenia i upowszechnienie stereotypu „kobiety-nauczycielki”, z reguły słabo wykształconej i staromodnej. Z kolei w okresie po 1989 roku – w obliczu szybko następujących przemian społeczno-obyczajowych i rozwoju techniki – szkoła stała się instytucją kojarzoną z konserwatywnymi wartościami oraz przestarzałą wiedzą.

Przekonania te są nie tylko powierzchowne, lecz także często krzywdzące wobec wielu środowisk szkolnych. Wśród pedagogów można bowiem spotkać osoby, które z zaangażowaniem realizują swoją pracę i cieszą się dużym uznaniem wśród uczniów i innych nauczycieli. Przede wszystkim szkodliwe jest przekonanie o szczególnych predyspozycjach kobiet do wykonywania tego zawodu. Mężczyźni pracowali jako nauczyciele w Polsce od wielu stuleci i ich wkład w rozwój nauczania jest bezsporny. Byli nie tylko mistrzami dla wielu wychowanków, lecz także zasłużonymi reformatorami oświaty. Z tego względu obecnie coraz częściej podnoszony jest postulat zwiększenia udziału mężczyzn na stanowisku nauczyciela. Wskazane jest to przede wszystkim dla harmonijnego rozwoju uczniów. Mężczyźni pełniący funkcję nauczyciela wnoszą inne niż kobiety wartości w proces kształcenia – w odmienny sposób przekazują wiedzę, inaczej budują autorytet i nawiązują relacje z wychowankami.

Kontakt z obydwoma sposobami nauczania rozwija osobowość ucznia, edukacja staje się bardziej wszechstronna i otwarta. Odmienność w pracy między nauczycielkami a nauczycielami stanowi dużą wartość, która jest w ostatnich latach coraz bardziej doceniana w polskiej szkole.

Wbrew niezmiennym stereotypom i uprzedzeniom współczesna edukacja uległa wielu przeobrażeniom. Przede wszystkim zmieniła się rola nauczyciela. Jego zadaniem dzisiaj coraz częściej zamiast przekazywania wiedzy jest wprowadzenie do tematu i motywowanie uczniów do samodzielnej pracy. Nie oczekuje się ponadto od nauczyciela nieomyślności. Współczesna szkoła nie jest już miejscem prowadzenia wykładów *ex cathedra*, lecz raczej polem dyskusji, wymiany poglądów i wspólnego rozwiązywania problemów.

Coraz powszechniejszy dostęp do wiedzy sprawia, że dzisiaj w edukacji istotne staje się także kształcenie wychowanka w zakresie pozyskiwania informacji i ich weryfikacji. Umiejętność oceny zdobytych informacji oraz zdolność do formułowania na ich podstawie analiz i wniosków są bardzo ważne współczesnym świecie. Duży postęp technologiczny sprawia także, że w pracy nauczyciela wciąż pojawiają się coraz to nowe narzędzia pracy.

Szeroki obecnie dostęp do informacji – zarówno tych z regionu, jak i z całego świata – skutkuje zmianą perspektywy spojrzenia współczesnego człowieka na kulturę własną i obcą. Przyczyniają się do tego także coraz częstsze podróże i liczne kontakty z ludźmi wywodzącymi się z innej tradycji kulturowej, innych religii i ras. W wyniku tego w pracy pedagogicznej istotne staje się uczenie postaw zrozumienia i akceptacji innych kultur oraz obyczajów. Nauczyciel coraz częściej dzisiaj uczy nie tylko poznawania własnej kultury i tożsamości, lecz także umiejętności dialogu i współpracy w środowisku wielokulturowym.

Pomimo tych licznych zmian w szkole i w funkcji nauczyciela, większość stereotypów nadal funkcjonuje w powszechnej opinii. Warto mieć świadomość ich obecności i źródeł. W ten sposób łatwiej będzie w przyszłości uwolnić się od ich wpływu na nasze działania.

Ćwiczenie:

- *Przed praktykami.* Zastanów się nad tym, kto jest (lub był) dla Ciebie autorytetem. Przypomnij sobie sytuację, kiedy po raz pierwszy zetknęłaś/zetknąłeś się z tą osobą. Jakie jej cechy przyciągnęły Twoją uwagę? Co sprawiło, że stała się ona dla Ciebie ważna? Czy wśród tych cech są takie, które chciałabyś/chciałbyś posiadać jako nauczyciel? Czy wiesz, jak je w sobie rozwinąć?

▪ **ETYKA ZAWODOWA**

Zawód nauczyciela należy – obok zawodu lekarza, prawnika czy dziennikarza – do profesji wysokiego zaufania społecznego. Ze względu na znaczącą funkcję tych zawodów w życiu publicznym, wobec osób je wykonujących stawiane są wyższe wymagania odnośnie spełniania norm moralnych i etycznych. Kwestia etyki zawodowej nauczycieli jednak nieczęsto bywa przedmiotem odpowiedniej refleksji. Obecnie, w sytuacji utrzymującej się niskiej rangi tego zawodu i wobec powszechnego kryzysu autorytetów, wszelkie dyskusje na temat etosu zawodowego pedagogów bywają traktowane z dystansem i niechęcią. Zagadnienie to stanowi jednak jeden z kluczowych elementów pracy nauczyciela i bez względu na obecne społeczne oceny powinno stanowić istotny element refleksji przyszłego nauczyciela.

Szczególne znaczenie etyki zawodowej wynika przede wszystkim ze znaczącego wpływu nauczyciela na wychowanków i na środowisko szkolne. Odpowiedzialność, jaka spoczywa na pedagogach w zakresie nauczania, wychowania i opieki nad uczniami sprawia, że osoby wykonujące ten zawód muszą być przygotowane na uważną obserwację i ocenę ich pracy przez środowisko szkolne, a także szerzej – przez lokalne społeczności i środowisko oświatowe. Z tego względu podstawowe znaczenie ma, aby nauczyciel w życiu zawodowym opierał się na określonych wartościach i zasadach.

Trzeba tu zarazem podkreślić, że kierowanie się etyką zawodową w pracy nauczyciela jest związane nie tylko ze społeczną funkcją pedagoga, ale przede wszystkim z samą istotą tego zawodu. Nauczyciel pracuje z uczniem w celu kształtowania i rozwijania jego wiedzy i umiejętności. Jest to bardzo odpowiedzialne zadanie, które wymaga życzliwości, sza-

cunku i uczciwości. Dobra współpraca między uczniem i nauczycielem zawsze niesie potrzebę wzajemnego zaufania. Z tego względu każdy pedagog zawsze – prędzej czy później – staje wobec pytania: w oparciu o jakie zasady zamierzam wykonywać swój zawód?

Problematyka zasad moralnych i etosu zawodowego nauczycieli jest zagadnieniem bardzo szerokim. Etyka zawodowa obejmuje postawę nauczyciela, jego kulturę osobistą, odpowiedzialność, autorytet, kompetencje, wiedzę, wrażliwość i hierarchię wartości. Etos zawodowy można zatem określić jako kompleks cech osobowościowych, intelektualnych i moralnych, którymi powinien legitymować się nauczyciel.

Do podstawowych zasad etosu zawodowego nauczycieli można zaliczyć zasady postępowania wobec³⁷:

- uczniów,
- rodziców,
- społeczności szkolnej,
- siebie,
- transcendencji (jeśli nauczyciel jest osobą wierzącą).

W odniesieniu do uczniów nauczyciel powinien zawsze kierować się w swoim działaniu ich dobrem. W pierwszej kolejności znajduje to wyraz w poszanowaniu godności ucznia i w jego sprawiedliwej ocenie. Nauczyciel powinien także brać pełną odpowiedzialność za swoją pracę – za wiedzę, umiejętności i wartości, które przekazuje wychowankom. Dobrze jest kiedy swoim postępowaniem i kulturą osobistą potrafi on zyskać ich zaufanie i aprobatę. Stanowi wówczas dla nich wzór i autorytet, który jest nie tyle po to, aby uczniowie chcieli go naśladować, ale by motywował ich do poszukiwania własnej drogi samorealizacji w życiu. Taka relacja oparta na motywowaniu, wspieraniu i dialogu sprzyja harmonijnemu rozwojowi podopiecznych.

W relacji z rodzicami nauczyciel powinien przede wszystkim zadbąć o zbudowanie partnerskich kontaktów z opiekunami dziecka w celu uzyskania najlepszych możliwości rozwojowych dla ucznia. Celem

³⁷ Podział wprowadzam zainspirowana uwagami Mikołaja Kozakiewicza. Por. Kozakiewicz M., *Czy potrzebny jest kodeks etyki nauczyciela* [w:] „Nauczyciel i Wychowanie” 1986, nr 1–2, s. 49–62; Kozakiewicz M., *Etyka zawodu nauczyciela* [w:] Pomykało W. (red.), *Encyklopedia pedagogiczna*, Warszawa 1993, s. 200–203.

partnerskiej współpracy jest stworzenie przestrzeni, która pozwoli dobrze współdziałać środowisku szkolnemu i rodzinnemu. Podstawą rozwoju takich partnerskich relacji jest wzajemna życzliwość i zaufanie oraz skupienie wokół wspólnych celów i wartości związanych z kształceniem ucznia. Taka postawa wymaga przede wszystkim otwartości ze strony pedagoga dla odpowiedniego budowania relacji i dbania o systematyczny kontakt z opiekunami wychowanka. Nauczyciel powinien także w razie potrzeby umiejętnie korzystać z konsultacji z rodzicami – z ich wiedzy, rady i doświadczenia – w celu podejmowania decyzji dotyczących ucznia.

Zobowiązania wobec społeczności szkolnej to przede wszystkim dbanie o szacunek dla zawodu nauczyciela poza szkołą i ogólnie – w lokalnym środowisku i społeczeństwie. Nauczyciel powinien także dbać o stały rozwój nauczania i wspierać zadania wychowawcze realizowane przez placówkę, w której pracuje. Dobrze jest, kiedy pedagog w swoim postępowaniu stara się być lojalny wobec własnego środowiska zawodowego i zawsze działa w jego dobrym interesie – pod warunkiem że działania te nie są sprzeczne z interesem ucznia, którego dobro powinno być nadrzędne w stosunku do interesu szkoły. W miarę własnych możliwości nauczyciel powinien być wzorcem i autorytetem, zarówno w swoim środowisku zawodowym, jak i przez aktywność w życiu społecznym.

W odniesieniu do samego siebie nauczyciel zobowiązany jest do dbania o własny rozwój zawodowy, poszerzania własnych kompetencji i umiejętności, a także do rzetelnego przygotowania do lekcji. Pedagog ze względu na siebie i dobro swoich wychowanków powinien także podejmować regularnie i samodzielnie ewaluację własnej pracy. Pozwala to obserwować zmiany w osobistym rozwoju i podejmować decyzje co do kierunku dalszej pracy. Ważne jest także, by nauczyciel posiadał własny zbiór zasad etycznych, które są dla niego drogowskazem w życiu, i by starał się zgodnie z nimi postępować. Odpowiedzialność za jakość wykonywanej pracy, ustawiczny rozwój i życie w zgodzie z własnymi wartościami bezpośrednio przekłada się na jakość pracy. Osoba dbająca o te aspekty będzie cieszyła się większą wiarygodnością i szacunkiem wśród uczniów, a tym samym będzie miała większy autorytet

w środowisku. Dzięki temu taki nauczyciel może skuteczniej współpracować z wychowankami.

Jeśli nauczyciel jest osobą wierzącą, niezależnie od tego, z jakimi poglądami się identyfikuje, dobrze jest, aby pamiętał, że powierzone mu obowiązki stanowią również część jego rozwoju na poziomie duchowym. Dlatego warto zadbać o to, by co jakiś czas spojrzeć również z tej perspektywy na swoją pracę i zastanowić się nad jej funkcją w swoim życiu oraz w życiu innych ludzi. Jeśli pomoc stanowią dla Ciebie praktyki religijne lub lektura interesującej książki, warto, abyś po nie sięgał.

Zakres etyki zawodowej nauczycieli w Polsce nie jest regulowany – jak dotąd – żadnym kodeksem. Jednak przestrzeganie przez pedagogów podstawowych norm etycznych jest podstawą wiarygodności nauczyciela. Niskie wynagrodzenie i niesprawiedliwe stereotypy społeczne dotyczące nauczycieli nie mogą stanowić uzasadnienia dla naruszania tych zasad. Z tego względu istotne jest, by osoba, która podejmuje pracę w tym zawodzie, była świadoma konieczności sformułowania własnego zbioru norm i zasad. Ponadto przyszły nauczyciel powinien zwrócić uwagę, aby jego decyzje w życiu prywatnym uwzględniały jego odpowiedzialną funkcję w życiu społecznym. W ten sposób wpływa on na wprowadzenie nowych wzorców w środowisku szkolnym i przyczynia się do wzrostu społecznego zaufania do nauczycieli.

Ćwiczenia:

- *Przed praktykami.* Napisz siedem własnych zasad etycznych, którymi chcesz kierować się w pracy z uczniami.
- *W czasie praktyk.* Postaraj się wprowadzić w życie zasady, które sformułowałeś (patrz pkt 1.). Zwróć uwagę, które realizowałeś z łatwością, a które sprawiały Ci trudność. Zauważ, jakich zasad nie uwzględniłeś. Jeśli były takie, zmodyfikuj odpowiednio listę zasad.

- *Po praktykach.* Odpowiedz sobie na pytanie: Jakim jestem nauczycielem? Możesz w tym celu odpowiedzieć dodatkowo na pomocnicze pytania³⁸:
 - Czym tak naprawdę imponuję swoim uczniom?
 - Czy jestem cierpliwa/y wobec uczniów?
 - Czy jestem konsekwentna/y wobec uczniów?
 - Według jakich kryteriów oceniam uczniów? Czym jest dla nich ocena? Czym jest dla mnie ocena?
 - Czy jestem przyjazna/y i życzliwa/y wobec uczniów?
 - Co inni – uczniowie i nauczyciele – mogą odczytać z mojego zachowania?
 - Jakie są moje relacje z gronem nauczycielskim?
 - Czy jestem tolerancyjna/y? Co to dla mnie oznacza w praktyce?
 - Czy potrafię przyznać się do błędu wobec uczniów? Czy potrafię go naprawić?
 - Czy odczuwam radość płynącą z wykonywanej pracy?

³⁸ Przy opracowaniu listy pytań częściowo korzystano z uwag J. Pielachowskiego i ks. M. Rusieckiego. Por. Tarnowska B., *Etyka zawodu nauczyciela* [w:] „Wychowawca” 2002, nr 2 (110).

▪ **SZKOŁA JAKO MIEJSCE PRACY NAUCZYCIELA**

Od wieków szkoła stanowiła instytucję, której zadaniem było kształcenie młodych ludzi. Współcześnie szkoła jest jedną z podstawowych instytucji systemu oświaty, obok przedszkoli, placówek oświatowo-wychowawczych, placówek artystycznych i innych. Każda taka placówka stanowi samodzielną jednostkę organizacyjną zarządzaną przez dyrektora. Organami prowadzącymi szkoły publiczne są jednostki samorządu terytorialnego, takie jak gmina i miasto. Natomiast organem nadzorującym ich pracę dydaktyczno-wychowawczą jest Kuratorium Oświaty.

Zasady funkcjonowania szkoły jako placówki oświatowej

Zasady funkcjonowania szkoły określa przede wszystkim Ustawa o Systemie Oświaty z dnia 7 września 1991 roku³⁹. Dokument ten wyznacza zasady zakładania, prowadzenia oraz zamknięcia szkół i innych placówek oświatowych publicznych i niepublicznych. Ustawa określa również kompetencje i zakres obowiązków wszystkich organów związanych ze szkołą. Do najważniejszych organów szkolnych zalicza się: dyrektora szkoły, radę pedagogiczną, radę szkoły i samo-

³⁹ Ustawa o Systemie Oświaty z dnia 7 września 1991 r., Dz.U. 1999, Nr 95, poz. 425. W dalszej części rozdziału na podstawie tej ustawy omówiono funkcje poszczególnych organów szkoły.

rząd uczniowski. Zgodnie z postanowieniami ustawy do obowiązków **dyrektora szkoły** należy:

- kierowanie działalnością szkoły i reprezentowanie jej na zewnątrz;
- sprawowanie częściowego nadzoru pedagogicznego;
- sprawowanie opieki nad uczniami oraz stwarzanie warunków do harmonijnego rozwoju psychofizycznego;
- realizowanie uchwały rady szkoły i rady pedagogicznej, podjętej w ramach ich kompetencji;
- dysponowanie środkami określonymi w planie finansowym szkoły zaopiniowanym przez radę szkoły i ponoszenie odpowiedzialności za ich prawidłowe wykorzystanie; dyrektor może także organizować administracyjną, finansową i gospodarczą obsługę szkoły;
- współdziałanie ze szkołami wyższymi i zakładami kształcenia nauczycieli w zakresie organizacji praktyk pedagogicznych;
- odpowiadanie za właściwą organizację i przebieg sprawdzianów i egzaminów przeprowadzanych w szkole.

Dyrektor szkoły podejmuje też najważniejsze decyzje personalne w szkole (zatrudnia i zwalnia nauczycieli i innych pracowników) oraz w porozumieniu z organem prowadzącym szkołę decyduje o profilu kształcenia w placówce. Dyrektor odpowiedzialny jest także za wychowawczy i dydaktyczny poziom szkoły.

Rada pedagogiczna stanowi wewnętrzny organ szkoły o charakterze kolegialnym. W skład rady wchodzi wszyscy nauczyciele zatrudnieni w placówce. Niekiedy mogą być do niej zapraszani przedstawiciele rodziców i uczniów. Rada pedagogiczna odpowiada przede wszystkim za realizację celów statutowych szkoły. Jej przewodniczącym jest dyrektor szkoły.

Do obowiązków rady pedagogicznej należy:

- zatwierdzanie i opiniowanie planu pracy szkoły, projektów planu finansowego szkoły, wniosków dyrektora o przyznanie nauczycielom odznaczeń, nagród i innych wyróżnień,

propozycje dyrektora w sprawach przydziału nauczycielom stałych prac i zajęć w ramach wynagrodzenia zasadniczego oraz dodatkowych zajęć – niekiedy po zaopiniowaniu ich przez radę szkoły;

- podejmowanie uchwał w sprawie wyników klasyfikacji i promocji uczniów;
- ustalanie organizacji doskonalenia zawodowego nauczycieli szkoły;
- podejmowanie uchwał w sprawach skreślenia z listy uczniów.

Obrady rady pedagogicznej są tajne, gdy przedmiotem jej są sprawy mogące naruszać wszelkie dobro osobiste uczniów bądź ich rodziców oraz nauczycieli i innych pracowników szkoły. Uchwały rady są podejmowane większością głosów w obecności co najmniej połowy jej członków.

Rada szkoły jest kolegialnym organem szkoły i stanowi reprezentację rodziców, społeczności uczniowskiej oraz rady pedagogicznej. W jej skład wchodzi po trzech przedstawicieli nauczycieli (niepełniących w szkole funkcji kierowniczej), rodziców i uczniów. W zakres kompetencji rady wchodzi przede wszystkim uchwalanie statutu szkoły, przedstawianie planu finansowego środków specjalnych szkoły, opiniowanie rocznego planu finansowego szkoły, występowanie do organu sprawującego nadzór pedagogiczny nad szkołą z wnioskami o zbadanie i dokonanie oceny działalności szkoły, jej dyrektora lub nauczyciela zatrudnionego w szkole, opiniowanie planu pracy szkoły, przyznania stypendiów, projektów innowacyjnych i eksperymentów pedagogicznych, a także z własnej inicjatywy ocenianie sytuacji oraz stanu szkoły.

Czwartym organem funkcjonującym w szkole jest **samorząd uczniowski**. Stanowi on reprezentację uczniów danej szkoły. Samorząd działa niezależnie od administracji szkolnej i oświatowej, jest także autonomiczny politycznie. Wybór do grona reprezentacji uczniów dokonuje się poprzez demokratyczne wybory organizowane przez samych uczniów w szkole. Zasady przeprowadzania wyborów określa regulamin samorządu uczniowskiego. Organ ten reprezentuje interesy uczniów wobec nauczycieli i władz szkoły. Samorząd ma także prawo wyboru doradcy spo-

śród nauczycieli pracujących w placówce. Ustawa nie przewiduje konkretnych uprawnień reprezentacji uczniów, jednak zaleca konsultację z nim innym organom, szczególnie w przypadku spraw dotyczących wychowanków.

Dodatkowym organem, jaki może funkcjonować w szkole, jest **rada rodziców**. Zgodnie z ustawą o systemie oświaty rada stanowi reprezentację rodziców uczniów. O sposobie jej utworzenia decyduje ogół rodziców, następnie rada uchwała zasady funkcjonowania organu w regulaminie. Dokument ten musi być zgodny ze statutem i regulaminem szkoły. Rada rodziców może występować do poszczególnych organów szkoły z wnioskami i opiniami dotyczącymi placówki. W praktyce zakres działalności rady zależy przede wszystkim od operatywności i zaangażowania jej członków.

Wszystkie pięć wymienionych organów wraz z pedagogiem szkolnym i koordynatorem ds. bezpieczeństwa stanowią **organy wewnętrzne** szkoły. Obok nich ze szkołą związane są także inne instytucje, które nadzorują lub/i wspierają działalność placówki. Okresowo przeprowadzają one także kontrole w szkołach. Do instytucji tych, zwanych **organami zewnętrznymi**, zalicza się głównie:

- organ prowadzący,
- organ nadzorujący działalność dydaktyczno-wychowawczą,
- policja,
- poradnia psychologiczno-pedagogiczna,
- organizacje pozarządowe.

Organizacja pracy w szkole

Zasady organizacji pracy w szkole regulowane są przez rozmaite przepisy. Organizację czasu pracy szkoły, w tym termin rozpoczęcia i zakończenia zajęć dydaktyczno-wychowawczych, a także przerw świątecznych, ferii zimowych i letnich, określa rozporządzenie MEN w sprawie organizacji roku szkolnego⁴⁰. Szczegółową organizację nauczania

⁴⁰ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 18 kwietnia 2002 r. w sprawie organizacji roku szkolnego, Dz.U. 2002, Nr 46, poz. 432.

określa natomiast arkusz organizacji szkoły opracowany przez dyrektora z uwzględnieniem przepisów w sprawie ramowych planów nauczania⁴¹.

Podstawową jednostką organizacyjną szkoły jest oddział. Uczniowie przydzieleni do danego oddziału uczą się razem w cyklu jednorocznym wszystkich przedmiotów obowiązkowych. Oddział dzieli się na grupy w nauczaniu języków obcych, informatyki, chemii, fizyki i wychowania fizycznego. Rozkład obowiązkowych i nadobowiązkowych zajęć dydaktycznych i wychowawczych określa tygodniowy plan zajęć przygotowany przez dyrektora szkoły. Podstawową formą pracy szkoły są zajęcia prowadzone w systemie klasowo-lekcyjnym, które standardowo trwają 45 minut.

Organizację zajęć nadobowiązkowych określa dyrektor w porozumieniu z radą pedagogiczną. Mogą one być prowadzone w innych grupach – skupiających uczniów z różnych oddziałów.

W szkołach funkcjonują biblioteki szkolne, które gromadzą materiały do pracy dydaktycznej, a także umożliwiają uczniom pracę ze zbiorami na miejscu. W wielu placówkach powstają również dodatkowo specjalistyczne pracownie (np. biologiczne, historyczne, językowe). Służą one dostarczeniu specjalistycznych materiałów i pomocy naukowych uczniom i nauczycielom. Umożliwiają doskonalenie warsztatu pracy nauczyciela i popularyzowanie danych dziedzin wśród uczniów i rodziców.

Podstawowe obowiązki nauczyciela

Każdy nauczyciel w szkole publicznej czy niepublicznej zobowiązany jest przede wszystkim do realizacji z uczniami w toku nauczania tzw. podstawy programowej. Podstawa programowa to obowiązkowy na danym etapie edukacji zestaw treści nauczania i umiejętności, jakie muszą być zrealizowane w programie nauczania. Zakres podstawy programowej określa Ministerstwo Edukacji. Treści objęte jej zapisem stanowią podstawę do wyznaczenia kryteriów ocen szkolnych i zakresu egzaminów

⁴¹ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 12 lutego 2002 r. w sprawie ramowych planów nauczania w szkołach publicznych, Dz.U. 2002, Nr 15, poz. 142.

końcowych. W gestii szkoły pozostaje wybór szkolnych programów nauczania, szkolny system oceniania i szkolny program wychowawczy⁴².

Zakres obowiązków nauczyciela w szkole określa ustawa – Karta Nauczyciela⁴³. Rozdział drugi tego dokumentu wyznacza następujące zadania pedagoga w pracy⁴⁴:

- rzetelne realizowanie zadań związanych z powierzonym mu stanowiskiem oraz podstawowymi funkcjami szkoły: dydaktyczną, wychowawczą i opiekuńczą, w tym zadania związane z zapewnieniem bezpieczeństwa uczniom w czasie zajęć organizowanych przez szkołę;
- wspieranie każdego ucznia w rozwoju;
- dążenie do pełni własnego rozwoju osobowego;
- kształcenie i wychowywanie młodzieży w umiłowaniu Ojczyzny, w poszanowaniu Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, w atmosferze wolności sumienia i szacunku dla każdego człowieka;
- dbanie o kształtowanie u uczniów postaw moralnych i obywatelskich zgodnie z ideą demokracji, pokoju i przyjaźni między ludźmi różnych narodów, ras i światopoglądów.

Stopnie awansu zawodowego nauczycieli

Kolejne etapy awansu zawodowego nauczycieli w Polsce regulowane są przez następujące akty prawne:

- Ustawa Karta Nauczyciela z dnia 26 stycznia 1982 r. (Rozdział 3a, Awans zawodowy nauczycieli)⁴⁵;
- Ustawa z dnia 18 lutego 2000 r. o zmianie w ustawie Karta Nauczyciela⁴⁶;

⁴² Por. Bigos J., *Na czym polega »proces nauczania – uczenia się« przygotowujący uczniów do egzaminu?*, <http://www.edukacja.edux.pl/p-1583-na-czym-polega-proces-nauczania-uczenia.php> [data dostępu: 27.05.2011].

⁴³ Karta Nauczyciela z dnia 26 stycznia 1982 r., Dz.U. 1982, Nr 3, poz. 19.

⁴⁴ Ibidem.

⁴⁵ Ibidem.

- Ustawa z dnia 15 lipca 2004 r. o zmianie w ustawie Karta Nauczyciela⁴⁷;
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 1 grudnia 2004 r. w sprawie uzyskania stopnia awansu zawodowego przez nauczycieli⁴⁸;
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 listopada 2007 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie uzyskiwania stopni awansu zawodowego przez nauczycieli⁴⁹.

Zgodnie z obecnymi przepisami istnieją cztery kategorie zawodowe nauczycieli z określonymi zasadami awansu: nauczyciel stażysta, nauczyciel kontraktowy, nauczyciel mianowany oraz nauczyciel dyplomowany.

Podstawą nadania kolejnych stopni awansu zawodowego jest posiadanie przez nauczyciela:

- wymaganych kwalifikacji (wykształcenia wyższego z odpowiednim przygotowaniem pedagogicznym lub ukończeniu zakładu kształcenia nauczycieli);
- odbycie stażu zakończonego pozytywną oceną dorobku zawodowego;
- uzyskanie pozytywnej oceny komisji kwalifikacyjnej (w przypadku nauczyciela kontraktowego i dyplomowanego) lub zdanie egzaminu przed komisją egzaminacyjną (w przypadku nauczyciela mianowanego).

W momencie zawarcia umowy o pracę nauczyciel uzyskuje stanowisko **nauczyciela stażysty**⁵⁰. W ten sposób rozpoczyna dziewięćmiesięczny okres stażu w celu uzyskania stopnia **nauczyciela kontrak-**

⁴⁶ Ustawa z dnia 18 lutego 2000 r. o zmianie w ustawie Karta Nauczyciela, Dz.U. 2000. Nr 19, poz. 239.

⁴⁷ Ustawa z dnia 15 lipca 2004 r. o zmianie w ustawie Karta Nauczyciela, Dz.U. 2004, Nr 179, poz. 1845.

⁴⁸ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 1 grudnia 2004 r. w sprawie uzyskania stopnia awansu zawodowego przez nauczycieli, Dz. U. 2004, Nr 260, poz. 2593.

⁴⁹ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 listopada 2007 r., Dz. U. Nr 214, poz. 1580.

⁵⁰ Wyjątek w tym zakresie stanowią nauczyciele akademicy legitymujący się co najmniej trzyletnim doświadczeniem zawodowym w szkole wyższej lub osoby o co najmniej pięcioletnim doświadczeniu zawodowym i ze znaczącym dorobkiem zawodowym.

towego. Staż ten odbywa się pod kierunkiem opiekuna wyznaczonego przez dyrektora. Do zadań nauczyciela stażysty należy poznanie organizacji, zadań i zasad funkcjonowania szkoły. Uczestniczy on także w zajęciach prowadzonych przez opiekuna stażu, prowadzi zajęcia hospitowane przez opiekuna oraz bierze udział w wewnątrzszkolnych formach doskonalenia zawodowego. Nauczyciel stażysta zobowiązany jest także do przygotowania planu rozwoju zawodowego, z którego po zakończeniu okresu stażu przedstawia sprawozdanie. Oceny sprawozdania dokonuje opiekun stażu, a decyzję o ocenie dorobku zawodowego nauczyciela podejmuje dyrektor po zapoznaniu się z oceną opiekuna stażu i po zasięgnięciu opinii rady rodziców. Po uzyskaniu pozytywnej oceny nauczyciel składa wniosek do dyrektora o podjęcie postępowania kwalifikacyjnego. W skład komisji kwalifikacyjnej wchodzi dyrektor (lub wicedyrektor, jako przewodniczący komisji), przewodniczący zespołu przedmiotowego i opiekun stażu.

Nauczyciel kontraktowy ma prawo podjąć staż na stopień **nauczyciela mianowanego** po dwóch latach od momentu uzyskania stopnia nauczyciela kontraktowego. Staż można podjąć na początku roku szkolnego i trwa on 2 lata i 9 miesięcy⁵¹. W celu awansu na stopień nauczyciela mianowanego nauczyciel zobowiązany jest do przygotowania planu rozwoju zawodowego oraz do pogłębiania umiejętności i wiedzy zawodowej, bierze udział w rozmaitych formach doskonalenia zawodowego, jak również poszerza znajomość przepisów oświatowych i wspiera działalność różnych organów realizujących zadania szkoły. Osoba ubiegająca się o awans ma za zadanie działanie na rzecz poprawy jakości własnej pracy i jakości działania szkoły. Nauczyciel ma przede wszystkim doskonalić organizację i warsztat pracy, poszerzać wiedzę o potrzebach rozwojowych uczniów oraz tę dotyczącą problematyki regionu i szerszych zjawisk społeczno-cywilizacyjnych. Rozwija również wiedzę z zakresu pedagogiki, psychologii i dydaktyki oraz umiejętność zastosowania w pracy technologii informacyjnej i komunikacyjnej, a także umiejętność posługiwania się przepisami dotyczącymi systemu oświaty.

⁵¹ W szczególnych przypadkach staż ten może być skrócony do roku i 9 miesięcy. Dzieje się tak, kiedy nauczyciel kontraktowy posiada co najmniej stopień naukowy doktora.

Po zakończeniu stażu nauczyciel ubiegający się o awans przedstawia sprawozdanie z realizacji planu rozwoju zawodowego dyrektorowi. Opiekun stażu dokonuje oceny realizacji planu, a następnie dyrektor szkoły, po zasięgnięciu opinii rady rodziców, dokonuje oceny dorobku z uwzględnieniem oceny realizacji planu. Po uzyskaniu pozytywnej oceny nauczyciel składa wniosek o podjęcie postępowania egzaminacyjnego do organu prowadzącego szkołę, a następnie staje przed komisją egzaminacyjną, w której skład wchodzi: przedstawiciel organu prowadzącego szkołę (przewodniczący komisji), przedstawiciel organu sprawującego nadzór pedagogiczny, dyrektor szkoły i dwaj eksperci z listy ekspertów ustalonej przez ministra właściwego do spraw oświaty i wychowania. Komisja egzaminacyjna wydaje nauczycielowi zaświadczenie o zdaniu egzaminu. Legitymowanie się stopniem nauczyciela mianowanego oznacza znaczną samodzielność w karierze zawodowej pedagoga. Dydaktyk z tym stopniem awansu może być m.in. opiekunem praktyk.

Najwyższy stopień w karierze zawodowej nauczyciela to **nauczyciel dyplomowany**. Wniosek o rozpoczęcie stażu na stopień nauczyciela dyplomowanego można złożyć po roku od uzyskania poprzedniego stopnia awansu. Staż ten trwa 2 lata i 9 miesięcy⁵². Do wniosku o rozpoczęcie stażu nauczyciel dołącza plan rozwoju zawodowego. Oba dokumenty składa się dyrektorowi szkoły. Nauczyciel ubiegający się o awans zobowiązany jest do doskonalenia – warsztatu i metod pracy, poszerzania własnej wiedzy, doskonalenia umiejętności zastosowania technologii informacyjnej i komunikacyjnej w pracy, a także podejmowania działań podnoszących jakość pracy szkoły.

Do niezbędnych wymagań na tym etapie rozwoju należy uzyskanie przez nauczyciela pozytywnej oceny własnej pracy dydaktycznej i wychowawczej, w tym wysokiej oceny wdrażanych zmian i podejmowanych aktywności społecznych, umiejętności zastosowania technik informacyjnych i komunikacyjnych, umiejętności dzielenia się wiedzą i doświadczeniem z innymi nauczycielami, a szczególnie z nauczycielami na stopniu nauczycieli stażystów i kontraktowych, prowadzenia zajęć otwartych oraz umiejętności rozwiązywania problemów wychowawczych

⁵² Nauczyciel posiadający stopień naukowy co najmniej doktora może ubiegać się o skrócenie okresu stażu do roku i 9 miesięcy.

i edukacyjnych z uwzględnieniem profilu szkoły, w której odbywany jest staż. W ramach tych prac pedagog zobowiązany jest również do realizacji trzech projektów podnoszących własne kwalifikacje zawodowe⁵³.

Po zakończeniu okresu stażu nauczyciel zobowiązany jest do przedstawienia sprawozdania z realizacji planu rozwoju zawodowego. Wszystkie czynności podjęte w okresie stażu nauczyciel ma za zadanie udokumentować i opisać. Dyrektor szkoły po zasięgnięciu opinii rady rodziców ustala ocenę dorobku zawodowego nauczyciela z uwzględnieniem stopnia realizacji planu rozwoju zawodowego. Ocena dorobku przedstawiana jest przez dyrektora w formie pisemnej. Po uzyskaniu akceptacji nauczyciel składa wnioski do organu sprawującego nadzór pedagogiczny, a następnie staje przed komisją kwalifikacyjną w składzie: przedstawiciel organu sprawującego nadzór pedagogiczny, dyrektor szkoły i trzech eksperci z listy ekspertów ustalonej przez ministra właściwego do spraw oświaty i wychowania. Po uzyskaniu pozytywnej oceny od komisji kwalifikacyjnej organ sprawujący nadzór pedagogiczny nadaje w drodze decyzji administracyjnej stopień nauczyciela dyplomowanego. W większości przypadków stopień awansu zawodowego nadaje właściwy minister.

Istnieje kilka możliwych sposobów pracy przy przygotowaniu materiałów i realizacji planu awansu zawodowego. Przede wszystkim można skorzystać z informacji zamieszczonych w portalach internetowych⁵⁴ oraz w publikacjach książkowych i na CD. Źródła te zawierają wskazówki na temat przygotowania planów rozwojowych, gromadzenia dokumentów, a także wymagań egzaminacyjnych na każdy stopień awansu. Znajdują się tam również wzory dokumentów i gotowe formularze, które można

⁵³ Nauczyciel może wybrać trzy spośród sześciu zaproponowanych zagadnień. Obejmują one: opracowanie i wdrożenie programu edukacyjnego, pracę w komisjach egzaminacyjnych dla nauczycieli, poszerzenie zakresu zadań szkoły, opanowanie języka obcego na poziomie zaawansowanym (a w przypadku nauczycieli języków – drugiego języka obcego na poziomie zaawansowanym), wykonywanie zadań na rzecz oświaty we współpracy z innymi instytucjami oraz uzyskanie innych znaczących osiągnięć zawodowych. Szczegółowy opis zakresu projektów jest zamieszczony w przepisach. Por. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 1 grudnia 2004 r. w sprawie uzyskania stopnia awansu zawodowego przez nauczycieli, Dz. U. 2004, Nr 260, poz. 2593.

⁵⁴ W całości tematyce awansu zawodowego nauczycieli poświęcony jest m.in. portal awans.net <http://www.awans.net/> [data dostępu: 26.05.2011].

następnie zmodyfikować dla własnych potrzeb. Podczas pracy nad awansem warto także korzystać ze wskazówek i porad osób, które niedawno same uzyskały taką nominację. Mogą one udzielić wielu praktycznych rad, które zapobiegą popełnianiu błędów. Przy poszukiwaniu kursów i szkoleń doskonalących można skorzystać z informacji zamieszczonych na stronach internetowych. Większość instytutów i ośrodków prowadzących takie zajęcia prezentuje tam aktualną ofertę wraz z terminami i ze szczegółowym opisem kursów. Cenne informacje na temat bieżących szkoleń można uzyskać także na stronach internetowych odpowiedniego kuratorium oświaty. Można tam znaleźć ogłoszenia o różnego rodzaju warsztatach, kursach kwalifikacyjnych zatwierdzonych przez ministerstwo oświaty, a także wykaz publicznych i niepublicznych placówek doskonalenia nauczycieli w danym województwie.

Nauczyciel w świetle prawa

Najnowsza klasyfikacja zawodów i specjalności wydana w rozporządzeniu Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 27 kwietnia 2010 r. w sprawie klasyfikacji zawodów i specjalności umieszcza nauczycieli szkolnictwa ogólnego w dziale „specjaliści nauczania i wychowania” w następujących grupach:

- 2330 nauczyciele gimnazjów i szkół ponadgimnazjalnych (z wyjątkiem nauczycieli kształcenia zawodowego),
- 234 nauczyciele szkół podstawowych i specjaliści do spraw wychowania małego dziecka.

Zatrudnienie nauczyciela w szkole zgodnie z Kartą Nauczyciela jest warunkowane decyzją dyrektora szkoły. W gestii dyrektora szkoły leży także decyzja o określeniu wymiaru zatrudnienia i ustaleniu zakresu dodatkowych obowiązków pedagoga. Zatrudnienie nauczyciela w szkole ma miejsce na podstawie umowy o pracę lub poprzez mianowanie – co zależy od stopnia awansu zawodowego. Z osobą świeżo rozpoczynającą pracę w szkole zostaje zawarta roczna umowa o pracę w celu odbycia stażu wymaganego do awansu zawodowego na stopień nauczyciela kon-

traktowego⁵⁵. Z nauczycielem kontraktowym zawierana jest umowa o pracę na czas nieokreślony. Natomiast przy zatrudnianiu pedagoga legitymującego się stopniem nauczyciela mianowanego lub dyplomowanego nawiązuje się umowę na podstawie mianowania.

Zgodnie z przepisami akt mianowania lub umowa o pracę muszą szczegółowo określać stanowisko i miejsce pracy, termin rozpoczęcia pracy oraz wynagrodzenie i sposoby jego ustalania. W przypadku kiedy nauczyciel zatrudniany jest w zespole szkół, dokument powinien dokładnie wskazać typy szkół w placówce, w których będzie pracował dydaktyk.

W ramach swoich obowiązków nauczyciel zobowiązany jest do przeprowadzenia tygodniowo 40 godzin lekcyjnych (w ramach pełnego wymiaru etatu). W ramach etatu ma on prowadzić zajęcia dydaktyczne, wychowawcze i opiekuńcze, a także inne zajęcia i czynności wynikające z zadań statutowych szkoły. W ramach dodatkowych obowiązków dydaktycy szkół podstawowych i gimnazjalnych są zobowiązani prowadzić zajęcia opieki świetlicowej lub zajęcia w ramach godzin do dyspozycji dyrektora w wymiarze dwóch godzin tygodniowo, natomiast nauczyciele szkół ponadgimnazjalnych – w wymiarze jednej godziny tygodniowo.

Karta Nauczyciela określa także zasady wynagrodzenia nauczycieli. Płaca dydaktyków najczęściej składa się z:

- wynagrodzenia zasadniczego;
- dodatków – za wysługę lat, motywacyjnego, funkcyjnego oraz za warunki pracy;
- wynagrodzenia za nadgodziny i godziny doraźnych zastępstw;
- nagród i innych świadczeń.

Pensja uzależniona jest przede wszystkim od stopnia awansu zawodowego, a także od posiadanych kwalifikacji oraz wymiaru zajęć obowiązkowych. Wpływ na wysokość wynagrodzenia mają także dodatki, które przyznawane są ze względu na różne czynniki – okres zatrudnienia, jakość pracy, realizacja dodatkowych zadań, stanowisko lub funkcja oraz trudne czy uciążliwe warunki pracy. Wysokość pensji obliczana jest na

⁵⁵ Szczegółowe informacje na temat stopni awansu zawodowego nauczycieli zob. w rozdziale *Szkoła jako miejsce pracy*.

podstawie kwoty bazowej określonej dla nauczycieli corocznie w ustawie budżetowej. Kwota bazowa stanowi 100% wynagrodzenia nauczyciela stażysty, 111% nauczyciela kontraktowego, 144% płacy nauczyciela mianowanego oraz 184% wynagrodzenia nauczyciela dyplomowanego.

Szczegółowo zasady nawiązania, realizacji i rozwiązania umowy o pracę z nauczycielem, zakres jego obowiązków oraz sposób naliczania wynagrodzenia określają rozdziały 4, 5 i 6 Karty Nauczyciela.

Budowanie relacji między nauczycielem a uczniem

Do podstawowych zadań w pracy pedagoga należy budowanie relacji między nauczycielem a uczniem. W dużej mierze właśnie od umiejętności nawiązania dobrej współpracy z wychowankami przez nauczyciela zależą rezultaty kształcenia. Do zadań nauczyciela należy także organizacja procesu nauczania i kierowanie uczeniem się wychowanków. Do najważniejszych zadań pedagoga zalicza się:

- informowanie,
- naprowadzanie,
- motywowanie,
- kontrola, ocena i korekta.

Aby czynności te były realizowane w sposób efektywny, trzeba zwrócić szczególną uwagę na czynniki budujące relacje i postawy. Na ich kształtowanie składa się: nastawienie wobec uczniów, nastawienie nauczyciela do swojej pracy, wiedza o uczniach, oczekiwania wobec uczniów i ich pracy oraz tworzenie uczniom warunków do samodzielnego uczenia się.

Bardzo istotnym elementem w kształceniu jest **nastawienie nauczyciela do uczniów i wykonywanej przez siebie pracy**. To, czy pedagog jest przyjaźnie nastawiony do wychowanków i czy chętnie realizuje swoje obowiązki, będzie owocowało w analogicznym nastawieniu i pracy uczniów. Z tego względu procesowi dydaktyki najbardziej sprzyja, jeśli nauczyciel jest życzliwy i przyjazny wobec uczniów, jasno określa stawiane im wymagania i konsekwentnie je realizuje, jest dobrze zorganizowany

wany, a w realizowane przez siebie lekcje wkłada zapał i zaangażowanie⁵⁶. Powściągliwa, zimna postawa nauczyciela wywołuje niechęć uczniów, podobnie brak dobrej organizacji i nudne, rutynowe zajęcia skutkują niską motywacją i zniechęcają uczniów do nauki⁵⁷. Z tego względu trzeba, aby dydaktyk świadomie kształtował w sobie pozytywną postawę. Można to robić przez dbałość o uśmiech i naturalność w czasie zajęć, podejmowanie z własnej inicjatywy dyskusji z uczniami i wyrażanie szacunku dla ich opinii.

Wpływ na wyniki pracy nauczyciela mają także **oczekiwania**, jakie ma on wobec swoich uczniów. Dotyczy to przede wszystkim oceny nauczyciela co do możliwości uczniów. Często w szkole daje się w tym zakresie obserwować zjawisko tzw. samospełniającej się przepowiedni – uczniowie wysoko oceniani przez pedagoga uzyskują najlepsze rezultaty, a uczniowie oceniani jako słabi mają problemy z opanowaniem materiału. Zjawisko to dotyczy nie tylko pojedynczych osób, lecz także klas. Z tego względu ważne jest, żeby nauczyciel starał się w miarę powściągliwie formułować ogólną ocenę możliwości wychowanków. Szczególną ostrożność trzeba zachować przy wypowiedzaniu swoich opinii w obecności uczniów. Dobrze jest, kiedy pedagog przykładą wagę do wzmacniania osiągnięć wychowanków i motywuje ich do dalszych postępów.

Przyszły nauczyciel powinien zwrócić uwagę na swoje oczekiwania wobec siebie i wykonywanej pracy – czy wymagania stawiane sobie i uczniom są realistyczne? Czy biorę pod uwagę możliwości uczniów? Czy mam wysokie poczucie własnej wartości? Czy doceniam wysiłek swój i uczniów? Pedagog o wysokim poczuciu własnej wartości potrafi dobrze ocenić rzeczywiste możliwości swoje i uczniów oraz uwzględnić inne czynniki, które wpływają na proces dydaktyczny. W rezultacie ma on z reguły realne oczekiwania wobec wychowanków i z większym sukcesem prowadzi proces dydaktyczny.

Istotnym elementem procesu nauczania jest także **interpretacja mowy niewerbalnej** nauczyciela. Zachowanie pedagoga od momentu wejściu do klasy – jego mimika, gesty, postawa, ton głosu i tempo mó-

⁵⁶ Por. Kidacka D., *Efektywny nauczyciel – efektywność lekcji*, <http://literka.pl/article/show/id/31522> [data dostępu: 27.05.2011].

⁵⁷ Por. Kidacka D., *Efektywny nauczyciel...*, op.cit.

wienia – bezpośrednio dają uczniom sygnały nie tylko o nastroju, lecz także o nastawieniu do grupy i o tym, jak odbiera on słuchaczy. Informacje te młodzi ludzie intuicyjnie bezbłędnie rozumieją. Z tego względu dobrze jest, kiedy pedagog w miarę możliwości jest świadom swojej postawy i umiejętnie posługuje się tymi środkami w celu wspierania procesu nauczania. Warto dbać o odpowiedni strój w pracy, gdyż jest on wyrazem szacunku dla innych osób. Istotne znaczenie ma także dostosowanie ubioru do charakteru zajęć, np. jeśli pracujesz z małymi dziećmi, pamiętaj by strój nie krępował Ci swobodnych ruchów, kiedy będziesz pomagał im w ćwiczeniach, zabawach czy w ubieraniu się. Zwróć również uwagę na sposób mówienia. Mów jasno, głośno, wyraźnie, w tempie dostosowanym do słuchaczy, stopnia trudności tematu i atmosfery zajęć⁵⁸.

Duże znaczenie ma także sposób, w jaki **nauczyciel kieruje pracą ucznia**. Warto, żeby swoimi działaniami ani nie ingerował on zbyt mocno w działania ucznia, ani nie pozostawał zbyt na boku. Nadmierny wpływ i kontrola nad wychowankami może hamować ich rozwój, gdyż uczeń zamiast mobilizacji do pracy czuje się zobowiązany do działania według narzuconego mu schematu. Taka sytuacja budzi poczucie, że nie może on popełniać błędów ani nie może na swój sposób poszukiwać rozwiązania zadania. Wyzwała to w uczniu postawę raczej posłuszeństwa niż zaufania, uległości, a nie szacunku.

Z drugiej strony brak kontroli i zbyt duża dowolność w aktywności ucznia także skutkuje negatywnymi postawami. Wychowanek pozbawiony korygującej i wspierającej kontroli zwykle traci orientację w czasie realizacji zadania. Z tego względu w celu wspierania harmonijnego rozwoju ucznia ważne jest, aby pedagog brał pod uwagę możliwości i osobowość ucznia. Ze względu na nie trzeba umiejętnie ograniczać swoją kontrolę nad uczniem, podejmować działanie przede wszystkim w sytuacji, kiedy kontrola, wsparcie lub zachęta są konieczne. Istotne jest także, aby nauczyciel zwracał uwagę na różnorodność stosowanych w nauczaniu metod, tak by aktywizowały one osoby o odmiennych sposobach percepcji. Pozwala to uatrakcyjnić sam proces dydaktyczny i sprawia, że uczniowie o różnych osobowościach mają równe szanse pokazania swo-

⁵⁸ Szerzej na ten temat zob. Pease A., *Język ciała. Jak czytać myśli ludzi z ich gestów*, Kraków 1997.

ich mocnych stron. Wraz ze wzrostem chęci do działania u uczniów zwykle zmniejsza się potrzeba ich kontroli przez nauczyciela.

Do podstawowych **zadań ucznia** w ramach procesu dydaktycznego należy opracowanie treści przekazanych przez nauczyciela, samodzielna kontrola wykonywanej pracy oraz korekta rezultatów. Nauczyciel ma kierować czynnościami ucznia. Czynnikiem określającym efekty uczenia się są prawidłowy rozwój procesów poznania, zrozumienia, zapamiętania i zastosowania zdobytych informacji czy umiejętności. W związku z tym dobrze jest, gdy nauczyciel pamięta, że znacznie trwalej są przez ucznia zapamiętane i zrozumiane treści, które ten sam odkryje, wykona, niż to, co zostaje mu przekazane. Warto także, aby przy realizacji programu nauczania pedagog miał na uwadze potrzeby rozwojowe dorastających osób. Oznacza to, że harmonijnemu rozwojowi sprzyja zmierzanie do stopniowego usamodzielniania się uczniów od kontroli i wsparcia ze strony pedagoga.

Efektywne kształcenie wymaga od nauczyciela umiejętnej obserwacji postępów i potrzeb uczniów oraz adekwatnego dostosowania do nich metod nauczania. Zadanie to zmusza do stałej wrażliwości na wychowanków i gotowości współpracy z nimi. Jednocześnie dbałość o dobro uczniów często powoduje życzliwy odzew ze strony samych wychowanków. Efektywne nauczanie jest zawsze rezultatem skutecznego współdziałania ucznia i nauczyciela, natomiast ostatecznym celem skutecznej dydaktyki jest samodzielność ucznia.

Współpraca z rodzicami

Porozumienie pomiędzy nauczycielem a rodzicami lub opiekunami dziecka to niezwykle istotny element skutecznego procesu edukacyjnego. Nauczyciel przedmiotowy oraz wychowawca klasy stanowią dla opiekunów główne źródło informacji o rozwoju i postępach w nauce dziecka. Zakres obowiązków nauczyciela przedmiotowego jest nieco węższy od zadań wychowawcy⁵⁹, jednak efektywna współpraca pełni tu równie istotną rolę.

⁵⁹ Szerzej na temat współpracy wychowawcy z rodzicami zob. w poradniku *Dobre Praktyki – zawód: wychowawca* opracowanym w ramach projektu *Praktyka na miarę szyta*.

Zadaniem nauczyciela jest przede wszystkim udzielanie rodzicom bieżących informacji o postępach ucznia oraz umożliwienie im indywidualnych konsultacji przez wyznaczenie tzw. dyżurów szkolnych. Nauczyciel ma także za zadanie powiadomić opiekunów w przypadku szczególnych potrzeb ucznia w zakresie danego przedmiotu. Dotyczy to zarówno uczniów zdolnych, uczniów z trudnościami w kształceniu lub stwarzających problemy wychowawcze, jak również wszelkich innych kwestii mających wpływ na rozwój wychowanków. Dobrze jest, jeśli nauczyciel kontaktuje się z rodzicami w miarę regularnie, a szczególnie w sytuacjach osiągnięć dziecka. Ma to istotny wpływ na kształtowanie partnerskich relacji między szkołą a domem.

Partnerstwo między nauczycielem a rodzicami dziecka ma znaczny wpływ na skuteczny przebieg procesu kształcenia ucznia. W sytuacji, kiedy nauczyciele i rodzice z powodzeniem współpracują, dzieci od obu stron słyszą spójne komunikaty. Wówczas także wychowankowie rozumieją, że nauka w szkole jest ważna i potrzebna. Badacze zgodnie podkreślają kluczową rolę nauczyciela w kształtowaniu tej relacji⁶⁰. Budowaniu przyjaznej, otwartej i zorientowanej na wspólny cel relacji służyć mogą zarówno spotkania przy okazji zebrań z rodzicami czy indywidualnych konsultacji, jak również kontakty za pośrednictwem poczty internetowej, komunikatorów czy nowoczesnych platform edukacyjnych. Ważne jest, żeby w każdym przypadku działania te były dostosowane do możliwości rodziców. Jak wykazują badania, nauczyciele podejmujący aktywne działania na tym polu odczuwają większą satysfakcję z wykonywanej pracy i wyżej oceniają swoją efektywność w roli dydaktyka⁶¹.

⁶⁰ Mendel M., *Nauczyciel z uczniem, rodzicami i lokalną społecznością. Koncepcje partnerstwa edukacyjnego* [w:] Klus-Stańska D., Szczepkowska-Pustkowska M., *Pedagogika wczesnoszkolna – dyskursy, problemy, rozwiązania*, Wydawnictwa Szkolne i Profesjonalne, Warszawa 2009, s. 191.

⁶¹ Ibidem.

Współpraca z instytucjami wspomagającymi i ze środowiskiem

Pomoc w kształceniu i rozwoju możliwości ucznia oferuje nauczycielom także wiele instytucji wspomagających. Należą do nich poradnie psychologiczno-pedagogiczne, fundacje, stowarzyszenia, ośrodki opiekuńcze i wiele innych. W przypadku zdiagnozowania czy to szczególnej trudności, czy też uzdolnienia u dziecka obowiązkiem nauczyciela jest podjęcie działań w celu uzyskania wsparcia. W tym celu dydaktyk w pierwszej kolejności konsultuje się z wychowawcą klasy, pedagogiem lub psychologiem. Następnie zostaje skierowana prośba do odpowiednich specjalistów o wydanie opinii. W zależności od indywidualnej sytuacji uczeń może zostać skierowany do specjalistycznego gabinetu lub zostanie skierowany do odpowiedniej instytucji wspomagającej. Zakres i zasady udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach oświatowych omawia rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 17 listopada 2010 roku⁶².

Do najważniejszych instytucji wspierających pracę edukacyjną należą poradnie psychologiczno-pedagogiczne. Funkcjonują one przy szkołach w celu specjalistycznego wsparcia rozwoju uczniów. Zakres ich działalności obejmuje: diagnostykę, terapię, profilaktykę i doradztwo. Zadaniem poradni jest wszechstronna współpraca z nauczycielami, opiekunami i środowiskami wychowującymi dzieci i młodzież w celu możliwie pełnego rozwoju wychowanków. Działalność tego typu placówek uzależniona jest od profilu szkoły, jak również od społecznych i środowiskowych uwarunkowań uczniów. Poradnia psychologiczno-pedagogiczna ma obowiązek corocznie konsultować ofertę pomocy, odpowiadającą aktualnemu zapotrzebowaniu danego środowiska⁶³. W zależności od tych czynników także w szkole zatrudniani są różni specjaliści. Zwykle są to psycholog i pedagog, niekiedy także logopeda.

⁶² Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 17 listopada 2010 r., Dz. U. 2010, Nr 228, poz. 1487.

⁶³ Por. Brzoskowska J., *Korzystanie z usług poradni psychologiczno-pedagogicznych*, <http://www.ekspercioswiacie.pl/dla-pedagogow-i-psychologow/art,19,korzystanie-z-uslug-poradni-psychologiczno-pedagogicznych.html> [data dostępu: 26.05.2011].

Szerszy zakres pomocy udzielany jest w poradni. Wsparcie realizowane przez poradnie psychologiczno-pedagogiczne z reguły obejmuje:

- wszechstronny psychofizyczny rozwój dzieci i młodzieży;
- wspomaganie efektywności uczenia i problemów komunikacji społecznej;
- profilaktykę uzależnień, pomoc dla wychowanków z grup ryzyka;
- terapię zaburzeń rozwojowych i zachowań dysfunkcyjnych;
- wspomaganie procesów wychowawczych, w tym wsparcie rodzin;
- doradztwo w zakresie wyboru kierunku kształcenia, zawodu i planowania kariery zawodowej;
- edukacja prozdrowotna wśród uczniów, rodziców i nauczycieli;
- wykrywanie dysfunkcji i niepełnosprawności dzieci i młodzieży oraz wspomaganie ich w rozwoju;
- udzielanie rodzicom i nauczycielom pomocy psychologiczno-pedagogicznej związanej z wychowaniem i kształceniem dzieci i młodzieży;
- wspieranie wychowawczych i edukacyjnych funkcji szkoły.

Przydział szkoły do poradni należy do organu prowadzącego szkołę. Informację o tym, do której poradni należy nasza szkoła, można znaleźć w informacjach przysyłanych przez poradnie na początku każdego roku szkolnego, a także na stronach internetowych odpowiedniego kuratorium oświaty lub na stronach lokalnych poradni⁶⁴. Korzystanie z pomocy poradni jest dobrowolne i bezpłatne. W każdym przypadku, na każdym etapie badań – zarówno uczeń, jak i rodzic – mogą odmówić udziału w dalszym postępowaniu diagnostycznym.

W niektórych sytuacjach pracy dydaktycznej z uczniem konieczne jest wcześniejsze orzeczenie, wydane przez poradnię. Dotyczy to m.in. wcześniejszego lub późniejszego rozpoczęcia uczęszczania do szkoły, powtarzania roku przez ucznia klasy I–III szkoły podstawowej, objęcia ucznia nauką w klasie terapeutycznej, zezwolenia na indywidualny tok nauki,

⁶⁴ Por. Brzoskowska J., *Korzystanie z usług...*, op.cit.

przyjęcia do szkoły ponadgimnazjalnej ucznia z problemami zdrowotnymi, które ograniczają możliwość wyboru kierunku uczenia ze względu na stan zdrowia. Dodatkowo orzeczenia i opinie w sprawie kształcenia specjalnego, indywidualnego nauczania oraz opinie o potrzebie wczesnego wspomaganie rozwoju dziecka wydawane są przez zespoły orzekające działające przy poradniach psychologiczno-pedagogicznych⁶⁵. Aby uzyskać opinię lub orzeczenie poradni należy zgłosić się do sekretariatu placówki. Tam można otrzymać informacje o wniosku oraz dokumentacji, które trzeba przedłożyć. W poradni udzielone zostaną także informacje o dalszym postępowaniu.

Obecnie funkcjonują także rozmaite formy współpracy między poradnią psychologiczno-pedagogiczną a nauczycielami, które mają na celu wspomaganie i rozwijanie kompetencji samych pedagogów. Do najważniejszych tego rodzaju działań należą⁶⁶:

- konsultacje na terenie poradni lub placówek;
- szkoleniowe posiedzenia rad pedagogicznych;
- wspólne posiedzenia zespołów wychowawczych;
- mediacje;
- cykliczne spotkania grup wsparcia, działających w poradni – szczególnie dla pedagogów;
- szkolenia, np. z zakresu prowadzenia warsztatów dla dzieci i młodzieży;
- badania przesiewowe, organizowane wspólnie przez nauczycieli i pracowników poradni, które mają na celu obserwację i jak najwcześniejszą diagnozę zagrożeń wśród wychowanków, np. ryzyka dysleksji, wad wymowy, słuchu i wzroku.

Do instytucji wspomagających należą także takie organy jak: policja, straż pożarna, świetlice środowiskowe, miejskie i gminne ośrodki pomocy społecznej, sądy, centra pomocy rodzinie, ośrodki kultury oraz organizacje, działające przy parafiach kościelnych. W przypadku ko-

⁶⁵ Kwestię reguluje Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 18 września 2008 r. w sprawie orzeczeń i opinii wydawanych przez zespoły orzekające działające przy publicznych poradniach psychologiczno-pedagogicznych, Dz.U. 2008, Nr 173, poz. 1072.

⁶⁶ Opracowano na podstawie: Brzoskowska J., *Korzystanie z usług...*, op.cit.

nieczności pomocy dzieciom działa wiele specjalistycznych poradni i fundacji, udzielających pomocy nauczycielom, rodzicom i dzieciom. Należą do nich ośrodki lokalne i ogólnopolskie, m.in. Niebieska Linia – ogólnopolska bezpłatna linia dla ofiar przemocy w rodzinie, Młodzieżowy Telefon Zaufania w Łodzi, Centrum Dziecka i Rodziny Fundacji „Dzieci Niczyje” w Warszawie, a w Łodzi – Ośrodek Terapii Rodzin, Fundacja Pomocy Rodzinie „Opoka” oraz Centrum Służby Rodzinie, Fundacja Pomocy Dzieciom „Kolorowy Świat” i wiele innych⁶⁷.

Spośród ważnych instytucji wspierających edukację i rozwój dzieci niepełnosprawnych warto wymienić Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych (PFRON) oraz Rzecznika Osób Niepełnosprawnych. Fundusz umożliwia uzyskanie wsparcia finansowego na potrzeby edukacji osób niepełnosprawnych, a także udziela pomocy w wielu innych sytuacjach. Wsparcia osobom dotkniętym niepełnosprawnością udziela także Rzecznik Osób Niepełnosprawnych. Pomoc ta dotyczy szerokiego zakresu działań – informowanie o programach pomocowych, obrona interesów osób niepełnosprawnych i przeciwdziałanie niepełnosprawności, pomoc w uzyskaniu odpowiedniego sprzętu ortopedycznego. Przy rzeczniku w Łodzi działa także zespół ds. osób niepełnosprawnych, który prowadzi telefon zaufania dla osób niepełnosprawnych i ich rodzin.

Podstawowe obciążenia w pracy nauczyciela

Praca nauczyciela związana jest z licznymi negatywnymi wpływami. Jest to uwarunkowane zarówno obecną sytuacją społeczną, współczesnymi przemianami cywilizacyjnymi, jak i z trudnymi warunkami pracy nauczyciela. Rosnący wpływ negatywnych czynników w tym zawodzie sprawia, że pedagodzy należą do grup najbardziej narażonych na ryzyko wypalenia zawodowego.

Spośród czynników społecznych negatywny wpływ na pracę nauczyciela wywiera przede wszystkim rosnące tempo życia, szczególnie

⁶⁷ Szczegółowy wykaz najważniejszych instytucji wspierających nauczycieli, rodziców i uczniów edukacji wczesnoszkolnej w województwie łódzkim został zamieszczony w załączniku na końcu poradnika.

w dużych ośrodkach miejskich. Szybka komunikacja oraz rozwój środków masowego przekazu umożliwia coraz więcej form kontaktu oraz sposobów transportu, lecz zarazem sprawia, że życie staje się bardzo dynamiczne i człowiek jest znacznie bardziej narażony na stres. Poza rosnącym tempem życia współczesnemu człowiekowi towarzyszą nieustannie szybkie zmiany zachodzące w rzeczywistości. Najłatwiej dają się one obserwować w rozwoju techniki. U wielu ludzi sytuacja ta rodzi lęk i niepewność. Dla wielu doświadczane wokół zjawiska społeczne, gospodarcze i kulturowe są niejasne i zapętlone⁶⁸. Współczesny człowiek coraz częściej doświadcza także niepewności co do własnej sytuacji zawodowej, co budzi w nim poczucie zagrożenia, zniechęcenia, niekiedy prowadzi nawet do załamania psychicznego⁶⁹. Wzrasta społeczna nieufność, rywalizacja, a więzi ludzkie ulegają osłabieniu. Kryzys dotyka także współczesne rodziny – coraz częstsze w Polsce mają miejsce rozwody i problemy w domach rodzinnych.

Konsekwencje przemian w dużym stopniu dotyczą dzieci i młodzieży w wieku szkolnym. Badania psychologiczne, przeprowadzone wśród młodzieży w 2003 roku wykazały, że wobec zachodzących zmian dominuje w tej grupie poczucie braku bezpieczeństwa oraz lęk o przyszłość⁷⁰. Dodatkowo – oprócz przemian cywilizacyjnych – duży wpływ na uczniów wywiera rozwój rozmaitych mediów oraz propagowane w nich wzorce życia i postępowania. Zjawisku temu towarzyszy powszechny kryzys autorytetów i brak wzorców moralnych⁷¹. Dzieci i młodzież także coraz wyraźniej odczuwają kryzys, jaki dotyka współczesne rodziny. Wcześniej zderzają się oni z trudnymi pytaniami, które często ich przerastają.

Wśród czynników społecznych negatywny wpływ na sytuację nauczyciela wywiera także obecna sytuacja w polskiej oświacie. Reforma

⁶⁸ Por. Łukaszewicz R., *Czas transformacji* [w:] Łukaszewicz R. (red.), *Edukacja wobec zmian lokalnych i globalnych*, Wrocław 1994, s. 5.

⁶⁹ Por. Szorc K., *Kierunki myślenia o bezpieczeństwie pracy nauczyciela* [w:] Kozubska A., Zduniak A. (red.), *Kształcenie zawodowe w teorii i praktyce edukacyjnej*, t.1, Poznań 2006, s. 108–109.

⁷⁰ Por. Jaklewicz H., *Młodzież wobec zagrożeń świata współczesnego* [w:] Płopa M. (red.), *Człowiek u progu trzeciego tysiąclecia. Zagrożenia i wyzwania*, t. 1, Elbląg 2005, s. 370–371.

⁷¹ Por. Jaklewicz H., *Młodzież wobec zagrożeń...*, op.cit., s. 372.

szkolnictwa wprowadzona w 1999 roku, nie spełniła pokładanych w niej nadziei. Mimo późniejszych korekt, m.in. w programie nauczania w 2009 roku, zmiany nadal są niewystarczające i obecnie już przygotowywane są kolejne rozwiązania. Do najważniejszych obciążeń organizacyjnych występujących w środowisku pracy nauczycieli Jacek Pyżalski zaliczył:

- niskie zarobki, nieproporcjonalne do wysiłku w pracy,
- przeładowane programy i plany nauczania,
- niewielki wpływ na realizowany program,
- niezadowalające pomieszczenia socjalne dla pracowników,
- zbyt duża liczba uczniów przypadająca pod opiekę nauczyciela,
- rywalizacja między współpracownikami,
- brak wsparcia ze strony przełożonych,
- brak pomocy ze strony współpracowników⁷².

Wiele zagrożeń noszą dla nauczyciela także takie czynniki, jak: niski i wciąż malejący prestiż społeczny, niestabilność zatrudnienia, konieczność ustawicznego doskonalenia się przy niewielkich możliwościach awansu, narażenie zdrowia – choroby gardła i krtani, częsty stres i napięcie psychiczne, złe zachowanie uczniów, wygórowane oczekiwania rodziców, czy brak czasu na czynności osobiste i zawodowe⁷³.

Wszystkie te czynniki pośrednio lub bezpośrednio wpływają na pracę nauczyciela. Dodatkowo sytuację utrudnia fakt przyjmowania przez wiele środowisk szkolnych postawy obrony tradycyjnego porządku i trwania przy dawnych praktykach edukacyjnych. Taki proceder, jak słusznie zauważa Ryszard Łukaszewicz, kompromituje szkołę⁷⁴. W tej sytuacji trzeba raczej, żeby współczesna szkoła i nauczyciel aktywnie uczestniczyli w zachodzących przemianach⁷⁵. Zadaniem pedagoga jest przede wszystkim wspieranie i wyrównywanie trudności uczniów. Doty-

⁷² Pyżalski J., *Stresory w środowisku pracy nauczyciela* [w:] Pyżalski J., Merecz D., *Psychospołeczne warunki pracy polskich nauczycieli. Pomiedzy wypaleniem zawodowym a zaangażowaniem*, Impuls, Kraków 2010, s. 53.

⁷³ Por. Cibor R., *Koszty psychologiczne pracy nauczyciela a procesy globalizacji* [w:] Kojs W., Dawid Ł. (red.), *Nauczyciel w nowej rzeczywistości edukacyjnej*, Cieszyn 2004, s. 119–122.

⁷⁴ Por. Łukaszewicz R., *Czas transformacji...*, op.cit., s. 5.

⁷⁵ Ibidem.

czy to zarówno problemów ucznia ze zrozumieniem rzeczywistości, jak i kwestii odnajdywania w niej własnego miejsca. Problemy te stają się coraz ważniejszymi wyzwaniami w pracy nauczyciela. Są to zadania bardzo wymagające i odpowiedzialne.

Ważnym zagrożeniem zawodowym, które często dotyka nauczycieli, jest wypalenie zawodowe. Zjawisko to następuje najczęściej na skutek długotrwałego przeciążenia stresem. W jego wyniku pedagog przestaje rozwijać się zawodowo, odczuwa silne niezadowolenie i wyraźne obniża się jego satysfakcja z wykonywanej pracy. Wypalenie zawodowe rozwija się zwykle stopniowo i poprzez obserwację jego symptomów można zawnocześnie zapobiec jego rozwojowi. Do podstawowych sygnałów ostrzegawczych należą⁷⁶:

- subiektywne poczucie przepracowania, brak chęci do pracy;
- niechęć do wychodzenia do pracy;
- poczucie izolacji, osamotnienia;
- postrzeganie życia jako ponurego i ciężkiego;
- negatywne nastawienie do uczniów i współpracowników;
- brak cierpliwości, drażliwość, poirytowanie na gruncie rodzinnym;
- częste choroby;
- negatywne, ucieczkowe, a nawet samobójcze myśli.

Istotnym jest, by w miarę możliwości samodzielnie obserwować zmiany następujące z czasem w samopoczuciu i wcześniej reagować. Im wcześniej zdiagnozowane zostaną trudności, tym łatwiej i szybciej można je usunąć. Zapobiegnie się w ten sposób także negatywnym skutkom silnego wypalenia. Aby niwelować negatywne aspekty pracy, nauczyciele powinni dbać o różnorodność wykonywanych obowiązków, starać się twórczo podchodzić do trudności, dbać o dobre relacje z uczniami i wszystkimi współpracownikami, aktywnie angażować się w powierzone obowiązki, a zarazem zwracać uwagę na swoją samodzielność w pracy⁷⁷. W znacznym stopniu wspiera zadowolenie z wykonywanej pracy wpływ

⁷⁶ Por. Starostka E., *Wypalenie zawodowe - przyczyny, objawy i konsekwencje dla funkcjonowania społecznego jednostki*, <http://www.psychologia.net.pl/artykul.php?level=245> [data dostępu: 27.05.2011].

⁷⁷ Sęk H., *Wypalenie zawodowe. Przyczyny i zapobieganie*, Warszawa 2009.

nauczyciela na politykę instytucji, w której pracuje, oraz wsparcie jego działań przez instytucje z zewnątrz (środowiska współpracujące ze szkołą⁷⁸). Z tego względu warto zwrócić w pracy uwagę na dobre relacje z otaczającymi osobami, zarówno na bezpośrednich współpracowników, jak i tych dalszych. W tym celu warto przy rozpoczęciu praktyk czy pracy zadbać o poznanie wielu osób w szkole, przy każdej nadarzającej się okazji podejmować rozmowy i współpracę, dbać o miłą atmosferę. Warto przede wszystkim pamiętać o podstawowej zasadzie w dobrych relacjach: nie krytykuj, nie potępiaj, nie pouczaj⁷⁹. Dobre relacje buduje postawa szacunku do racji innej osoby. Każdy człowiek ma prawo do własnego spojrzenia na otaczającą go rzeczywistość. Szczególnie trzeba o tym pamiętać będąc nauczycielem, bowiem pozycja zawodowa tej grupy i konieczność oceniania uczniów, sprawiają, że pedagodzy mają szczególną skłonność do krytyki także w innych sytuacjach zawodowych.

W kontekście trudności wychowawczych z uczniami bardzo istotne znaczenie ma właściwa diagnoza przyczyn niewłaściwego zachowania. Diagnoza ta może mieć miejsce poprzez rozmowy z gronem pedagogicznym, jeżeli w szkole jest korzystny klimat, albo w formie konsultacji z psychologiem lub pedagogiem szkolnym. Warto pamiętać, że źródło problemu może po części tkwić także w samym nauczycielu i w jego sposobie komunikacji z uczniami⁸⁰. Taka sytuacja często ma miejsce w przypadku osób młodych, które krótko pracują w zawodzie. Początkujący nauczyciele nierzadko znajdują się w mocno stresującej sytuacji, bo z jednej strony są prowokowani i testowani przez uczniów, z drugiej strony – chcą wykazać się przed dyrektorem i gronem pedagogicznym w szkole⁸¹. Z tego względu szczególnie istotne jest, aby młody pedagog miał możliwość szczerze i otwarcie w atmosferze zaufania porozmawiać o swoich problemach. Ważną rolę do spełnienia ma tu opiekun stażu. W celu uniknięcia tego rodzaju sytuacji warto także wziąć udział w kursach szkoleniowych, dotyczących radzenia sobie z niewłaściwym zachowaniem. Trzeba jednak zwrócić uwagę na to, by zajęcia miały charakter

⁷⁸ Ibidem.

⁷⁹ Zob. Carnegie D., *Jak zdobyć przyjaciół i zjednać sobie ludzi*, Warszawa 1995.

⁸⁰ Pyżalski J., *Stresory w środowisku...*, op.cit.

⁸¹ Ibidem.

praktyczno-szkoleniowy i były nastawione na realia życia szkoły. Nieodpowiednie wsparcie dydaktykom dadzą kursy zbyt teoretyczne, ogólnikowe lub oderwane od współczesnych warunków edukacyjnych. Warsztaty takie nie muszą jednak mieć tylko charakteru prewencyjnego. Równie istotne jest rozwijanie umiejętności motywowania uczniów czy budowania relacji w klasie⁸².

Ponadto warto dbać o dobre relacje z rodzicami uczniów i gronem pedagogicznym. Aby mieć możliwość wpływu na politykę szkoły, warto inicjować i angażować się w różne dodatkowe projekty. Można np. zorganizować koło zainteresowań dla uczniów albo warsztaty, które wzbogacą ofertę nauczania w szkole. Szansę rozwoju daje także nawiązanie współpracy z lokalnymi instytucjami, które umożliwią uczniom dodatkowe kształcenie lub zdobycie praktycznego doświadczenia z jakiejś dziedziny (np. współpraca z lokalnym obserwatorium astronomicznym, z teatrem itp.).

Osiąganiu satysfakcji zawodowej i motywacji do pracy sprzyja regularna ewaluacja własnych dokonań. Warto brać pod uwagę zarówno uwagi innych nauczycieli, jak i samych uczniów. W tym celu można prosić o opinie nauczycieli hospitujących okresowo lekcje czy kierowników zespołu przedmiotowego. Dobrze jest także od czasu do czasu przeprowadzać anonimowe ankiety wśród uczniów.

Aby zapobiegać przewlekłym trudnościom zdrowotnym, a szczególnie chorobom gardła i krtani rozważ możliwość udziału w szkoleniu w zakresie emisji głosu. Jako że posługiwanie się głosem należy do podstawowych narzędzi w pracy pedagogicznej, warto nauczyć się nim posługiwać w prawidłowy sposób. Warsztaty takie uczą oddechu opartego na przeponie oraz prawidłowej, odciążającej krtani emisji głosu. Dla osób, które do tej pory nie szkoliły się na tym polu zaleca się zgłoszenie na zajęcia indywidualne do doświadczonego nauczyciela emisji głosu. Takie szkolenie najlepiej pozwoli zdiagnozować ewentualne problemy z głosem oraz wskazać odpowiednie ćwiczenia. Zajęcia warsztatowe dla grup, które organizowane są cyklicznie przez większość ośrodków doskonalenia, zaleca się dla osób już posiadających pewną wiedzę i umiejętności, pra-

⁸² Ibidem.

gnących udoskonalić swoje kompetencje w tym zakresie. Przede wszystkim zaś trzeba, aby nauczyciele przestrzegali podstawowych zaleceń w zakresie higieny pracy, aby nie przemęczali i nie nadwyrężali aparatu głosowego. Podobne zalecenia dotyczą dbałości o ogólny stan zdrowia.

Doskonalenie zawodowe

Zapobieganie negatywnym skutkom pracy trzeba rozpatrywać także w kontekście samorozwoju nauczyciela. Nie zawsze bowiem pedagog ma wpływ na negatywne bodźce, z jakimi spotyka się w pracy. Z drugiej strony rozwój w ramach awansu zawodowego nie zawsze jest zbieżny z bieżącymi indywidualnymi potrzebami. Dobrze jest zatem, jeśli pedagog dostrzega własne potrzeby w rozwoju i reaguje na nie. Kwestia ta w pracy pedagogicznej jest szczególnie istotna, a niestety nie często zwraca się nią uwagę. Faktem jest natomiast, że pasja i zaangażowanie w pracy wymagają dbałości i pielęgnacji. Po pewnym czasie u każdego człowieka ulegają one w naturalny sposób osłabieniu. Z tego względu trzeba podjąć działania, które pozwolą podtrzymywać je w sobie na wysokim poziomie. Dodatkowo trzeba także mieć na uwadze to, że zmiany społeczne i cywilizacyjne, jakie następują obecnie, sprawiają, że permanentny rozwój stał się już obecnie niezbędnym elementem wszelkiej aktywności zawodowej, nie tylko w pracy nauczyciela⁸³.

Z tego względu warto przede wszystkim dbać o odpowiedni dobór zajęć dokształcających. Pomoc w tym zakresie można uzyskać w wielu instytucjach edukacyjnych, prowadzących kształcenie ustawiczne. Do najważniejszych tego rodzaju ośrodków należą:

- Centralny Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli – CDN, www.ore.edu.pl,
- Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej – CMPP, www.cmppp.edu.pl,
- Krajowy Ośrodek Wspierania Edukacji Zawodowej i Ustawicznej – KOWEZiU, www.koweziu.edu.pl,

⁸³ Szerzej na ten temat zob. w rozdziale *Nauczyciel w XXI wieku*.

- Ośrodek Edukacji Informatycznej i Zastosowań Komputerów – OEIIZK, www.oeiizk.waw.pl.

Wsparcia udzielają także wszystkie wojewódzkie, gminne i powiatowe ośrodki doskonalenia nauczycieli, lokalne instytuty kształcenia nauczycieli oraz liczne prywatne instytucje szkoleniowe. W szkołach funkcjonuje także Wewnętrzne Doskonalenie Nauczycieli (WDN)⁸⁴.

W celu optymalizacji własnego zaangażowania w wykonywaną pracę warto także zwrócić uwagę na rozwój poprzez hobby. Najlepiej, gdy zajęcie to ma charakter twórczy – wymaga oryginalności czy poszukiwania nietypowych rozwiązań. Drugim sposobem jest podjęcie aktywności w dziedzinie, na której się nie znamy. Może to być zarówno udział w nietypowych sportach, jak również poznanie nowych dziedzin wiedzy. Trzecia metoda dbania o pasję, to spróbowanie czasem swoich sił w dziedzinach, których nie lubimy lub które sprawiają nam trudności. Po czwarte wreszcie nauczyciel może podjąć próbę pracy z ludźmi w innym wieku i o innych zainteresowaniach niż jego uczniowie. Może to być zarówno przez poprowadzenie warsztatów dla takiej grupy, jak i poprzez udział w zajęciach.

Działania takie pozwalają nie tylko zregenerować własne siły, lecz także stanowią impuls dla nowych doświadczeń, pozwalają zdobyć dystans do codziennej pracy, zmuszają do nowego spojrzenia na siebie, innych ludzi i otaczający świat. Dzięki własnej dbałości o pełne zaangażowanie w pracę nauczyciel zapewnia sobie i swoim wychowankom harmonijną współpracę. Taka postawa wspiera poczucie satysfakcji zawodowej i wzmacnia poczucie spełnienia w życiu.

Ćwiczenia:

- *W czasie praktyk.* Zastanów się, jakie czynniki lub obowiązki nauczyciela są dla Ciebie szczególnie stresujące i wyczerpujące?

⁸⁴ Szerzej na ten temat zob. poradnik *Dobre Praktyki: zawód – wychowawca*.

- *W czasie praktyk.* Zanotuj najtrudniejsze chwile, jakie zdarzą Ci się w czasie praktyk. Potem zastanów się: dlaczego do nich doszło? Jaka była Twoja reakcja? Jeśli zdarzenie zakończyło się pomyślnie – zastanów, jakie Twoje cechy pomogły rozwiązać sytuację. Jeśli zdarzenie zakończyło się negatywnie – zwróć uwagę na Twoje błędy, spróbuj zobaczyć tę sytuację raz jeszcze z perspektywy drugiej strony. Zastanów się, jaka inna reakcja z Twojej strony mogłaby pomóc Ci zobaczyć sytuację w szerszej perspektywie już w czasie zajęć. Przy najbliższej okazji spróbuj wykorzystać te obserwacje w praktyce.
- *W czasie praktyk.* Wymyśl własne dwa sposoby dbania o pasję.

■ EFEKTYWNA DYDAKTYKA

Kształcenie jest procesem, którego dwoma głównymi uczestnikami są uczeń i nauczyciel. Biorą oni udział w tym procesie odpowiednio przez uczenie się i nauczanie. Uczenie się w ramach dydaktyki szkolnej oznacza czynności ucznia, które prowadzą do zdobycia wiedzy, umiejętności, kompetencji lub sprawności, co ma miejsce w wyniku doświadczenia lub ćwiczenia⁸⁵. Nauczanie natomiast tradycyjnie definiuje się jako system zaplanowanych działań nauczyciela, zmierzających do nabycia przez uczniów określonej wiedzy, umiejętności, kompetencji lub sprawności⁸⁶. Efekty dydaktyki są wynikiem działań, podejmowanych przez ucznia i nauczyciela.

Dlatego też, aby dydaktyka szkolna była efektywna, konieczna jest umiejętna współpraca nauczyciela i ucznia. Z tego względu trzeba bliżej przyjrzeć się psychologicznym czynnikom, które wpływają na pracę nauczyciela i ucznia oraz wskazać sposoby skutecznej realizacji tych czynności. W tym rozdziale przedstawione zostaną cechy i wskaźniki efektywnego kształcenia oraz elementy, które mogą zakłócać proces dydaktyczny. W końcowej części rozdziału omówiona zostanie rola motywacji oraz technik informacyjnych i komunikacyjnych w kształceniu.

⁸⁵ Por. *Uczenie się* [w:] *Encyklopedia PWN*, <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo.php?id=4009279> [data dostępu: 1.06.2011] oraz Bigos J., *Na czym polega »proces nauczania – uczenia się« przygotowujący uczniów do egzaminu?*, <http://www.edukacja.edux.pl/p-1583-na-czym-polega-proces-nauczania-uczenia.php> [data dostępu: 1.06.2011].

⁸⁶ Por. *Nauczanie* [w:] *Encyklopedia PWN*, <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo.php?id=4009279> [data dostępu: 1.06.2011].

Cele, metody i zasady nauczania

Nauczanie jest procesem, który można kształtować w rozmaity sposób i w różnym kierunku, w zależności od możliwości i potrzeb uczniów. Podstawą określenia przebiegu lekcji jest sformułowanie tematu i wyznaczenie **celów nauczania**. W metodyce nauczania wyróżnia się trzy zasadnicze cele lekcji:

- poznawczy – przekazanie nowej wiedzy;
- kształcący – kształcenie umiejętności (np. pisanie, czytanie, słuchanie, mówienie);
- wychowawczy – kształcenie postaw etycznych i odniesienia do wartości.

Aby zrealizować zamierzone cele trzeba przygotować plan przebiegu lekcji zgodnie z **zasadami nauczania**. Zasady te są ogólnymi normami postępowania dydaktycznego, określającymi sposoby realizacji celów kształcenia i wychowania⁸⁷. Maria Nagajowa⁸⁸ wyróżnia sześć podstawowych zasad nauczania:

- zasada pogładowości – poznawanie rzeczy i zjawisk bezpośrednio (przeciwieństwo werbalizmu), np. poznawanie twórczości Chopina przez słuchanie jego muzyki;
- zasada stopniowania trudności – uwzględnianie w procesie nauczania możliwości i wieku uczniów, stopniowe przechodzenie do coraz trudniejszych zagadnień w ramach tematu, przechodzenie od tego, co bliskie do tego, co dalekie, od tego, co znane do tego, co nieznanne;
- zasada systematyczności – oznacza stopniowe i regularne realizowanie tematu, uwzględnianie równoległe i harmonijnie rozmaitych aspektów; odnosi się zarówno do pojedynczych zajęć, jak i ogólnie do sposobu realizowania programu nauczania;
- zasada świadomości i aktywności uczniów – zmierzanie do świadomego udziału uczniów w procesie nabywania wia-

⁸⁷ Definicja Marii Nagajowej. Por. Nagajowa M., *ABC metodyki języka polskiego*, Warszawa 1990, s. 246.

⁸⁸ Por. Nagajowa M., *ABC metodyki...*, op.cit., s. 246–249.

domości i rozwijania umiejętności, co realizuje się przez aktywizację uczniów w czasie zajęć i stworzenie warunków kontroli osiągniętych wyników przez uczniów;

- zasada trwałości wiedzy uczniów – dbanie o regularne powtarzanie i utrwalanie zdobytych informacji poprzez powtórki, prace domowe lub lekcje podsumowujące;
- zasada wiązania teorii z praktyką – polega na wskazywaniu uczniom praktycznej przydatności zdobytej wiedzy oraz ukazywaniu związków nauki szkolnej z życiem pozaszkolnym.

Zasady nauczania pozwalają na dobór odpowiednich dla lekcji metod nauczania. **Metody nauczania** to celowo i systematycznie stosowany sposób postępowania nauczyciela z uczniem, który pozwala mu zdobyć określoną wiedzę i umiejętności. Funkcjonuje kilka modeli podziału metod nauczania, które wyrosły z różnych koncepcji pedagogicznych.

Jedną z najbardziej rozpowszechnionych jest klasyfikacja Krzysztofa Kruszewskiego⁸⁹. Wyróżnia on trzy podstawowe metody nauczania:

- metody oparte na słowie:
 - metoda podająca – uczenie przez przyswajanie wiedzy (wykład, opowiadanie, anegdota, instruktaż, praca z książką),
 - metoda poszukująca – uczenie przez odkrywanie (heureka, metoda problemowa, dyskusja, metoda sytuacyjna),
- metoda zajęć praktycznych – uczenie przez działanie (ćwiczenia laboratoryjne, produkcyjne, symulacyjne),
- metoda oglądowa – uczenie przez przeżywanie (inscenizacje, drama, gry dydaktyczne).

Dobór metod nauczania uzależniony jest od rozmaitych czynników. Nauczyciel ma za zadanie przede wszystkim uwzględnić wiek ucznia i właściwości materiału. Istotną rolę odgrywa także czas, jaki jest określony w programie na omówienie tematu. Niekiedy nauczyciel może według własnego uznania poszerzyć lub zawęzić liczbę godzin. Ważne jest, aby stosować zasadę **przemienności metod**. Zmiana sposobu pracy

⁸⁹ Por. Kruszewski K., *Sztuka Nauczania. Czynności nauczyciela*, Warszawa 1991.

z uczniami sprzyja wszechstronnemu i różnorodnemu rozwojowi, a zarazem nie nuży słuchaczy. Dlatego niewskazaniem jest budowanie lekcji w oparciu o tylko jedną metodę nauczania, a w toku procesu dydaktycznego zaleca się systematyczne urozmaicenia na tym polu.

W celu wprowadzenia przemiennej metod nauczania podczas lekcji warto na etapie przygotowań zwrócić uwagę, jaki cel lekcji i metoda nauczania są dominujące i w zależności od tego dobrać odmienne metody w celu realizacji pozostałych celów. Warto także pamiętać o zróżnicowaniu sposobów percepcji i komunikacji z uczniami podczas zajęć. Aby uaktywnić jak największą grupę osób dobrze jest odwoływać się naprzemiennie do percepcji wzrokowej, słuchowej, motorycznej, jak i sensorycznej.

Planowanie i prowadzenie zajęć

Planowanie zajęć lekcyjnych to całość działań mających na celu rozkład materiału w programie nauczania. Planowanie związane jest z profilem nauczania oddziału, ze zdolnościami uczniów i innymi czynnikami wpływającymi na kształcenie. Umiejętność układania planu realizacji zajęć wymaga zatem dobrej znajomości klasy i warunków pracy w szkole. Planowanie zajęć edukacyjnych zasadniczo wykonuje się w drodze trzech etapów:

- **Planowanie kierunkowe** – to strategiczny etap planowania dydaktycznego, służy ustaleniu kierunków działań edukacyjnych, obejmuje szeroki zakres czasowy – może dotyczyć planu wybranego szczebla edukacyjnego (np. nauczanie w klasach I–III), roku szkolnego lub semestru. Planowanie kierunkowe ma na celu uporządkowanie celów nauczania, ustala powiązania między celami a materiałem oraz daje wstępną orientację co do ilości czasu niezbędnego do osiągnięcia celów.
- **Planowanie wynikowe** – określa wymagania programowe w związku z kolejnymi tematami zajęć, obejmuje moduł programowy lub kilkugodzinną jednostkę tematyczną przedmiotu. Umożliwia pracowanie ze zorientowaniem na określony poziom wymagań.

- **Planowanie metodyczne** – jest najbardziej elementarnym składnikiem planowania w pracy nauczyciela, dotyczy przygotowania pojedynczych lekcji. Obejmuje wymagania programowe oraz całościowy tok zajęć, ma wspierać nauczyciela przed nadmierną formalizacją lekcji. Podstawowym sposobem planowania metodycznego jest konspekt lekcji, który porządkuje przebieg godziny zajęć. Konspekt zmienia treści kształcenia w sytuacji dydaktyczne⁹⁰.

Przebieg lekcji i jej założenia w całości przedstawiany jest w konspekcie zajęć. **Konspekt lekcji** obejmuje:

- temat lekcji,
- cele lekcji,
- metody nauczania,
- środki dydaktyczne i pomoce naukowe,
- bibliografię (w tym bibliografię merytoryczną i metodyczną),
- plan ogólny lekcji.

Ogólny plan lekcji powinien zawierać podział lekcji na ogniwa i czas ich realizacji. Najczęściej stosuje się podział lekcji na: wprowadzenie, opracowanie i utrwalenie. Część wprowadzająca służy często nawiązaniu do wcześniej realizowanego materiału lub stanowi początek realizacji nowego zagadnienia. W konspekcie w tej części należy sformułować metodę pracy oraz ćwiczenia. Opracowanie stanowi właściwą część lekcji i zwykle przeznaczona jest na jej przebieg największą ilość czasu (ok. 75%). Przygotowanie tego etapu zajęć wymaga określenia materiałów do pracy, a także definicji pojęć oraz wniosków na zakończenie. Ostatnia część lekcji pełni funkcję podsumowującą. Ta część konspektu opisuje rodzaje ćwiczeń utrwalających materiał lekcyjny oraz omówienie pracy domowej.

Nieco inaczej sprawa wygląda w przypadku planowania zajęć w czasie praktyk. W ramach stażu student realizuje cykl zajęć, określony przez opiekuna praktyk. Do najważniejszych zadań praktykanta należy zatem umiejętność poprowadzenia pojedynczych godzin lekcyjnych i – w miarę możliwości – wprowadzanie elementów ciągłości i kontynuacji

⁹⁰ Ożóg K., Pasterska J., *Polonistyka zintegrowana*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Rzeszów 2000; Kopeć U., Kurczab H., *Wybrane zagadnienia edukacji polonistycznej*, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2002.

w procesie nauczania. Warto jednak już na etapie praktyk wprowadzać do swojego doświadczenia jak najwięcej elementów planowania dydaktycznego. Szczególnie zaś trzeba zwrócić uwagę na regularne konspekty zajęć. Przygotowanie konspektów, choć na początku wydaje się mniej ciekawym obowiązkiem, warto uczynić nawykiem w pracy pedagogicznej. Sporządzanie takich opisów jest szczególnie potrzebne na początku pracy w zawodzie. Opracowanie konspektów wspiera rozwój warsztatu oraz zwiększa świadomość własnego warsztatu dydaktycznego. Dzięki temu lepiej poznasz swoje mocne i słabe strony, będziesz wiedziała/wiedział, nad czym pracować. Taki nawyk mobilizuje do poszukiwania własnych pomysłów na prowadzenie lekcji, inspiruje do pisania autorskich programów. Warto wszystkie plany zachować – w przyszłości mogą stanowić cenną pomoc przy kompletowaniu materiałów do awansu zawodowego.

Najważniejsze aspekty procesu kształcenia

Rezultaty kształcenia zależą w pierwszej kolejności od nauczyciela. Podstawowym zadaniem nauczyciela jest organizacja procesu nauczania i kierowanie uczeniem się uczniów. Do najważniejszych czynności pedagoga zalicza się:

- informowanie,
- naprowadzanie,
- motywowanie,
- kontrola i korekta.

Aby czynności te realizowane były w sposób efektywny, trzeba zwrócić szczególną uwagę na czynniki budujące relacje i postawy. Na kształtowanie relacji i postaw przez pedagoga składa się: nastawienie wobec uczniów, nastawienie do swojej pracy, znajomość uczniów, oczekiwania wobec uczniów i ich pracy oraz tworzenie uczniom możliwości samodzielnego uczenia się.

Bardzo istotnym elementem w kształceniu jest **nastawienie nauczyciela do uczniów i wykonywanej przez siebie pracy**. To, czy pedagog jest przyjaźnie nastawiony do wychowanków i czy chętnie realizuje swoje obowiązki, będzie owocowało w analogicznym nastawieniu i pracy

uczniów. Z tego względu najbardziej sprzyja procesowi dydaktyki, jeśli nauczyciel jest ciepły i przyjazny wobec uczniów, jasno określa stawiane im wymagania i konsekwentnie je realizuje, jest dobrze zorganizowany, a w realizowane przez siebie lekcje wkłada zapał i zaangażowanie⁹¹. Powściągliwa, zimna postawa nauczyciela wywołuje niechęć uczniów, podobnie brak dobrej organizacji i nudne, rutynowe zajęcia skutkują niską motywacją i zniechęcają uczniów do nauki⁹². Z tego względu trzeba, aby dydaktyk świadomie kształtował w sobie pozytywną postawę. Można to robić przez dbałość o uśmiech i naturalność w czasie zajęć, przez podejmowanie z własnej inicjatywy dyskusji z uczniami i wyrażanie szacunku dla ich opinii.

Wpływ na wyniki pracy nauczyciela mają także **oczekiwania**, jakie stawia on swoim uczniom. Dotyczy to przede wszystkim oceny nauczyciela co do ich możliwości. Często w szkole daje się w tym zakresie obserwować zjawisko samospełniającej się przepowiedni – uczniowie oceniani przez pedagoga wysoko uzyskują najlepsze rezultaty, a uczniowie oceniani jako słabi mają problemy z opanowaniem materiału. Zjawisko to dotyczy nie tylko pojedynczych osób, lecz także klas. Z tego względu ważne jest, żeby nauczyciel starał się w miarę powściągliwie formułować oceny możliwości wychowanków. Szczególną ostrożność trzeba zachować przy wypowiedzaniu swoich ocen w obecności uczniów. Dobrze jest, kiedy pedagog, w takich sytuacjach dostrzega osiągnięcia wychowanka i motywuje go do dalszych postępów. Aby mieć adekwatne nastawienie wobec uczniów warto, aby przyszły nauczyciel zwrócił uwagę na swoje oczekiwania wobec siebie i wykonywanej pracy – czy stawiane sobie i uczniom wymagania są realistyczne? Czy biorę pod uwagę możliwości uczniów? Czy mam wysokie poczucie własnej wartości? Czy doceniam wysiłek swój i uczniów? Pedagog o wysokim poczuciu własnej wartości potrafi dobrze ocenić rzeczywiste możliwości swoje i uczniów, uwzględnia także inne czynniki, które wpływają na proces dydaktyczny. W rezultacie ma on z reguły realne oczekiwania wobec wychowanków i z większym sukcesem prowadzi proces dydaktyczny.

⁹¹ Por. Kidacka D., *Efektywny nauczyciel – efektywność lekcji*, <http://literka.pl/article/show/id/31522> [data dostępu: 1.06.2011].

⁹² Por. Kidacka D., *Efektywny nauczyciel...*, op.cit.

Istotnym elementem procesu nauczania jest także **interpretacja mowy niewerbalnej** nauczyciela. Zachowanie pedagoga przy wejściu do klasy, a także jego mimika, gesty, postawa, wysokość tonu głosu i tempo mówienia – świadczą nie tylko o nastroju, lecz także o nastawieniu do grupy i o tym, jak odbiera on słuchaczy. Z tego względu dobrze jest, kiedy pedagog w miarę możliwości świadomie i umiejętnie posługuje się tymi środkami w celu wspierania procesu nauczania. Warto przede wszystkim dbać o odpowiedni strój w pracy, gdyż jest on wyrazem szacunku dla innych osób. Jednocześnie należy pamiętać, aby strój był dostosowany do codziennych obowiązków – pozwalał swobodnie uczestniczyć w zajęciach i nie ograniczał ruchów. Dobrze jest także zwracać uwagę na sposób mówienia. Mówić jasno, głośno, wyraźnie i w tempie dostosowanym do trudności tematu i atmosfery zajęć⁹³.

Duże znaczenie ma także sposób, w jaki **nauczyciel kieruje pracą ucznia**. Warto żeby swoimi działaniami ani nie ingerował on zbyt mocno w działania ucznia, ani nie pozostawał zbyt na boku. Nadmierny wpływ i kontrola nad wychowanekami może hamować ich rozwój, gdyż uczeń zamiast mobilizacji do uwolnienia własnego potencjału, czuje się zobowiązany do działania według narzuconego mu schematu. Taka sytuacja budzi w nim poczucie, że nie może on popełniać błędów ani na swój sposób poszukiwać rozwiązania zadania. Wyzwała to w uczniu postawę raczej posłuszeństwa niż zaufania, raczej uległości niż szacunku.

Z drugiej strony brak kontroli i zbyt duża dowolność w aktywności ucznia także skutkuje negatywnymi postawami. Wychowanek pozbawiony korygującej i wspierającej kontroli zwykle traci orientację w czasie realizacji zadania. Z tego względu w celu wspierania harmonijnego rozwoju ucznia ważne jest, aby pedagog brał pod uwagę możliwości i osobowość ucznia oraz ze względu na nie umiejętnie ograniczał swoją kontrolę nad uczniem do sytuacji, kiedy ta kontrola, wsparcie lub zachęta są konieczne. Dlatego dobrze jest, jeśli nauczyciel zwraca uwagę na różnorodność stosowanych w nauczaniu metod i materiałów dydaktycznych. Pozwala to uatrakcyjnić sam proces dydaktyczny, a zarazem sprawia, że

⁹³ Szerzej na ten temat zob. Pease A., *Język ciała. Jak czytać myśli ludzi z ich gestów*, przeł. E. Wiekiera, wyd. VII, Gemini, Kraków 1998.

uczniowie o różnych osobowościach mają równe szanse pokazania swoich mocnych stron.

Do podstawowych **zadań ucznia** w ramach procesu dydaktycznego należy opracowanie treści i zadań przekazanych przez nauczyciela, samodzielna kontrola wykonywanej pracy oraz korekta rezultatów. Nauczyciel ma kierować czynnościami ucznia. Efekty uczenia się to: prawidłowy rozwój procesów poznania, zrozumienia, zapamiętania i zastosowania zdobytych informacji czy umiejętności. W związku z tym dobrze jest, gdy nauczyciel pamięta, że znacznie trwalej są przez ucznia zapamiętane i rozumiane treści, które on sam odkryje, wykona, nauczy się niż to, co zostaje mu przekazane. Warto także, aby przy realizacji programu nauczania także pedagog miał na uwadze potrzeby rozwojowe dorastających osób. Oznacza to, że harmonijnemu rozwojowi sprzyja zmierzanie do stopniowego usamodzielniania się uczniów od kontroli i wsparcia ze strony pedagoga.

Efektywne kształcenie wymaga od nauczyciela umiejętnej obserwacji postępów i potrzeb uczniów oraz adekwatnego dostosowania do nich metod nauczania. Zadanie to zmusza do stałej wrażliwości na wychowanków i gotowości współpracy z nimi. Dbalność o dobro uczniów często spotyka się z życzliwym odzewem z ich strony. Efektywne nauczanie jest zawsze rezultatem skutecznego współdziałania ucznia i nauczyciela. Ostatecznym celem skutecznej dydaktyki jest natomiast samodzielność ucznia.

Motywowanie uczniów

Na efekty kształcenia nauczyciela wpływ wywiera wiele czynników. Mają one charakter zarówno zewnętrzny wobec procesu dydaktycznego, jak i wynikają z tego procesu. Dlatego dobrze jest, gdy nauczyciele rozumieją, w jakim stopniu wpływ na wzmocnienie kształcenia wywiera motywacja. Najogólniej motywację można zdefiniować jako działanie zorientowane na cel. Psycholodzy wyróżniają dwa zasadnicze rodzaje motywacji:

- zewnętrzną,
- wewnętrzną.

Motywacja zewnętrzna umieszcza przyczynę działania człowieka poza nim samym. Pochodzi ona najczęściej od innych osób. W przeci-

wieństwie do motywacji zewnętrznej, motywacja wewnętrzna wyróżnia się tym, że przyczyna podjęcia aktywności wynika z samodzielnej decyzji człowieka. W szkole przykładem motywacji zewnętrznej jest sytuacja, kiedy uczeń opanuje materiał lekcyjny ze względu na chęć otrzymania wysokiej oceny. Natomiast gdy wychowanek uczy się danego zadania ze względu na własne zainteresowania i chęć poszerzenia własnej wiedzy, to działa on w oparciu o motywację wewnętrzną.

Ponadto wyróżniamy także motywację pozytywną i negatywną. **Motywacja pozytywna** opiera się na pozytywnych rezultatach, jakie może przynieść zrealizowanie celu, np. nadobowiązkowa nauka przedmiotu w celu udziału w olimpiadzie przedmiotowej. W przeciwieństwie do niej **motywacja negatywna** oznacza aktywność wynikającą z chęci uniknięcia negatywnych skutków niewykonania zadania, np. przygotowanie na obowiązkowy sprawdzian przedmiotowy.

W celu sformułowania metod motywacji uczniów trzeba, żeby pedagog wziął pod uwagę potrzeby uczniów: rozmaite style uczenia się (w tym m.in. preferencje sensoryczne), różne typy inteligencji oraz zadbał o dobrą komunikację w czasie zajęć. W pracy pedagogicznej nauczyciel dysponuje możliwością motywowania podczas godzin lekcyjnych (przez dobór metod pracy, środki dydaktyczne, przez ocenianie, pochwałę oraz innego rodzaju nagrody i kary) oraz przez zadania domowe. Jak pokazują badania, czynnikami, które najbardziej motywują uczniów do pracy w szkole są:

- przekonanie, że to czego się uczy będzie użyteczne w przyszłości;
- sprawiedliwy nauczyciel;
- dobra i sprawiedliwa ocena;
- perspektywa egzaminu⁹⁴.

A zatem dobra motywacji w szkole charakteryzuje się następującymi cechami:

- jest dostosowana do potrzeb i umiejętności uczniów;
- jest dostosowana do wymagań egzaminacyjnych;

⁹⁴ Por. Bigos J., *Na czym polega »proces nauczania – uczenia się« przygotowujący uczniów do egzaminu?*, <http://www.edukacja.edux.pl/p-1583-na-czym-polega-proces-nauczania-uczenia.php> [data dostępu: 27.05.2011].

- ukazuje uczniom użyteczność materiału w przyszłości;
- wyraża się w uczciwej ocenie pracy ucznia, adekwatnej do jego możliwości i wysiłku włożonego w zadanie.

W pracy szkolnej nauczyciel może stosować różne sposoby motywacji. Warto tu zwrócić uwagę przede wszystkim na dostrzeganie mocnych stron uczniów w formie ustnej pochwały. Dobrze przy tym pamiętać, że pochwała wyrażona w obecności grupy działa z podwójną siłą. Wysokiej motywacji nie sprzyja strach i sytuacja zagrożenia, dlatego trzeba zwracać uwagę by uczeń pracował w spokojnych warunkach⁹⁵. Natomiast musi on mieć jednocześnie świadomość konsekwencji, wynikających ze złego wykonania zadanej pracy. Warto także, aby nauczyciel pamiętał o adekwatnym dostosowaniu poziomu trudności zadania do możliwości uczniów – zbyt trudne i zbyt łatwe zadania powodują spadek motywacji.

Istotnym elementem motywującym uczniów do pracy jest odpowiedni stosunek do błędów. Dobrze jest, gdy nauczyciel przypomina wychowankom, że popełnianie błędów, to naturalny element uczenia się, który prowadzi do rozwoju⁹⁶. Warto także, żeby sam nauczyciel miał odwagę przyznać się do popełnionego przez siebie błędu i własnej niewiedzy. W ten sposób uświadamia wychowankom, że każdy ma prawo do omyłki i może się na pewnych kwestiach nie znać. W takich sytuacjach dobrze jest także uczyć umiejętności wyciągania wniosków z niepowodzeń. Dużą moc motywującą ma również zaufanie okazywane przez pedagoga wychowankom i wiara w ich możliwości. Dobrze jest przy różnych okazjach wyrażać swoje uznanie dla ich osiągnięć.

Warto przy tym zwrócić uwagę na to, że największe korzyści w długofalowym procesie nauczania przynosi częstsze stosowanie motywacji wewnętrznej i pozytywnej. Jest to związane z tym, że w dłuższej perspektywie czasowej te dwa rodzaje motywacji konstruktywnie aktywizują osobowość ucznia – wspierają jego chęć do nauki i poznawania świata. Uczeń, który jest wewnętrznie zmotywowany, rozwija w sobie samodzielność i poznaje swoje indywidualne zainteresowania. W dłuższej

⁹⁵ Por. Lisowska G., *Sztuka motywowania uczniów*, <http://www.edukacja.edux.pl/p-597-sztuka-motywowania-uczniow.php> [data dostępu: 27.05.2011].

⁹⁶ Por. Lisowska G., *Sztuka motywowania uczniów*, op.cit.

perspektywie osoby tak kształcone częściej podejmują trafne decyzje co do wyboru kariery zawodowej i rozumieją duże znaczenie osobistego zaangażowania w odniesieniu sukcesu. W przeciwieństwie do tego modelu dydaktyka oparta o motywację zewnętrzną i negatywną skutkuje kształtowaniem postaw biernych i niesamodzielnych. Uczniowie, którzy nawykli do zewnętrznego przymusu, zwykle mają trudności w podejmowaniu własnych inicjatyw w życiu zawodowym.

Warto także podkreślić, że istotnym jest, aby w pracy dydaktycznej różnicować rodzaje motywacji. W zależności od celu i zadania należy dostosować je do aktualnych potrzeb uczniów, dlatego pedagog powinien świadomie stosować tego rodzaju wsparcie.

Praca z grupą

W pracy dydaktycznej z zespołem klasowym wyróżnia się trzy podstawowe sposoby pracy – praca z całą klasą, praca indywidualna ucznia oraz praca z grupą. Na potrzeby niniejszego poradnika warto zwrócić uwagę na kilka najważniejszych aspektów pracy z grupą, jako że ta forma pełni bardzo ważną rolę we współczesnej edukacji, szczególnie zaś edukacji wczesnoszkolnej – a zarazem należy do tych bardziej wymagających sposobów pracy.

Przede wszystkim istotne znaczenie ma dobra organizacja pracy w czasie zajęć. W lekcji zaplanowanej w ramach pracy z grupą wyróżnia się następujące etapy:

- Zaangażowanie – przedstawienie dzieciom tematu, który będzie stanowił przedmiot ich pracy, sprecyzowanie problemów i pojęć, stworzenie ram organizacyjnych zajęć.
- Praca w grupach
 - Badanie – analiza otrzymanego zadania przez uczniów, dyskusowanie, negocjowanie, ustalanie sposobów rozwiązania zadania;
 - Przekształcanie – uporządkowanie w twórczy sposób zgromadzonych informacji, przyjęcie końcowej wersji rozwiązania zadania;

- Prezentacja – reprezentant grupy przedstawia efekty pracy, komentarze na temat wyników i wnioski.
- Podsumowanie – zakończenie wspólnej pracy, uwagi i obserwacje na temat sposobu realizacji zadania, wnioski końcowe.

W pracy z grupą trzeba pamiętać o tworzeniu sytuacji, która sprawi, że dzieci będą aktywnie dyskutować i angażować się we wspólną pracę. Zadaniem nauczyciela jest także zbudowanie atmosfery bezpieczeństwa i otwartości. Istotnym jest, aby uczniowie mogli rozwijać zaufanie do siebie i innych, przy zachowaniu też pewnego dystansu. Dydaktyk prowadzący zajęcia ma za zadanie zatroszczyć się o to, by na bieżąco udzielać także wsparcia uczestnikom zadania.

W celu rozwoju dobrych relacji w grupie warto także wziąć pod uwagę przeprowadzenie ćwiczeń wstępnych, które zintegrują zespół. Przydatne bywa to szczególnie na początku roku szkolnego, w pierwszych klasach. Ćwiczenia te mogą mieć charakter gier twórczych lub zagadek, które jednocześnie doskonalą umiejętności uczniów i stanowią dobrą zabawę. W sytuacjach, kiedy dzieci już lepiej się znają, można zastosować ćwiczenia wspierające umiejętności komunikacyjne w grupie. Są to zabawy, które pozwalają dostrzec bariery komunikacyjne i rozwijać kompetencje dobrego dialogu, na przykład konieczność słuchania, gdy druga osoba mówi. Do tego rodzaju zabaw zalicza się także gry uwrażliwiające na komunikację niewerbalną, które uczą dzieci, że porozumiewamy się nie tylko przy pomocy słów⁹⁷.

Istotne znaczenie dla efektywnej pracy z grupą ma także wypracowanie dobrych zasad komunikacji między dziećmi a nauczycielem. Aby wiedzieć, w jaki sposób budować relacje z wychowankami, odpowiedz sobie na następujące pytania: z jaką grupą pracujesz? Jakie są szczególne cechy uczniów? Jaka jest dynamika zespołu? Jakie są mocne i słabe strony klasy? Czego ta grupa potrzebuje od nauczyciela, a co potrafi już sama osiągnąć? Zawsze podejmując się pracy z grupą warto mieć na uwadze właśnie te szczególne potrzeby uczniów.

⁹⁷ Przykłady takich gotowych ćwiczeń można znaleźć np. w książce M. Jachimskiej, *Grupa bawi się i pracuje. Zbiór grupowych gier i ćwiczeń psychologicznych*, Unus, Wałbrzych 1994.

Praca z uczniami ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi

Ogólną zasadą przyjętą w organizacji systemu edukacji jest dostosowanie kształcenia do większości dzieci i młodzieży. Z tego względu nie uwzględniają one potrzeb niektórych grup uczniów. Do grup takich należą m.in. uczniowie o dużych zdolnościach czy uczniowie słabi. Aby umożliwić im kształcenie, które pozwoli w pełni rozwinąć indywidualne zdolności, potrzebna jest stosowna pomoc ze strony ich najbliższego otoczenia. Istotną rolę pełnią tu zarówno opiekunowie, jak i nauczyciel.

Zadaniem nauczyciela w tym zakresie jest przede wszystkim rozpoznanie specyficznych potrzeb ucznia. W zależności od indywidualnej sytuacji pedagog może zwrócić się także o pomoc do poradni specjalistycznej – pedagogicznej, psychologicznej lub innej. Istotne znaczenie ma tu też współpraca z rodzicami ucznia. Z ich pomocą niekiedy łatwiej można określić predyspozycje lub braki wychowanka. W każdym takim przypadku na pierwszym miejscu trzeba stawiać dobro dziecka. Należy także zwracać szczególną uwagę na indywidualny stosunek dziecka do oferowanej mu pomocy i – w miarę możliwości – brać pod uwagę jego oczekiwania.

Pomoc dla dzieci i młodzieży może mieć różny zakres i formę. Większość szkół oferuje specjalnie zajęcia pozalekcyjne – kółka zainteresowań oraz lekcje korekcyjne. Uzupełnienie zajęć szkolnych mogą stanowić także warsztaty organizowane przez lokalne instytucje naukowe lub kulturalne. Pomoc dla dzieci i młodzieży oferuje także wiele stowarzyszeń i instytucji publicznych. Istnieje kilka rozwiązań w tym zakresie.

Uczniom szczególnie uzdolnionym oferowane są następujące rodzaje pomocy⁹⁸:

- zajęcia uzupełniające – prowadzone na bardziej zaawansowanym poziomie i bardziej zróżnicowane w celu dokładniejszego omówienia przedmiotu;

⁹⁸ Opracowano na podstawie: Gluc K., *Geneza projektu DiAMEnT w kontekście doświadczeń międzynarodowych, krajowych i wojewódzkich*, Centrum Rozwoju Edukacji Wyższa Szkoła Biznesu – National-Louis University w Nowym Sączu, www.diament.edu.pl/prezentacje/gluc.ppt [data dostępu: 1.06.2011].

- kształcenie indywidualne – realizacja zajęć w preferowanym tempie, niekiedy odbywa się także w klasach w ramach autorskiego programu;
- zajęcia pozaszkolne – organizowane przez szkołę lub placówki pozaszkolne, umożliwiają rozwój uzdolnień w danym obszarze (kluby, konkursy, szkoły letnie, olimpiady, twórczość artystyczna, badania naukowe);
- indywidualny tok i program nauki – umożliwia uczniom szybsze ukończenie cyklu kształcenia w szkole poprzez korzystanie z prywatnej nauki i zdawanie egzaminów przed państwową komisją egzaminacyjną;
- stypendia ministerialne dla uczniów (Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty Art. 90);
- matura międzynarodowa – np. program International Baccalaureate – IB Programs, w Polsce jest obecnie 25 szkół realizujących ten program;
- szkoły dla wybitnie zdolnych – np. na mocy decyzji Ministra Edukacji Narodowej z dnia 17 grudnia 1997 r. od roku szkolnego 1998/1999 istnieje Zespół Szkół Ogólnokształcących (ZSO) – Gimnazjum i Liceum Akademickie (GiLA) w Toruniu; placówka powstała jako eksperyment prowadzony według takich odrębnych założeń programowo-organizacyjnych, jak: skrócenie czasu nauki z 6 do 5 lat, ograniczenie liczby uczniów w oddziałach do 20, liczby oddziałów do 2 w każdej klasie oraz prowadzenie zajęć fakultatywnych dla uczniów szczególnie zainteresowanych poszczególnymi przedmiotami nauczania; opiekę naukową nad eksperymentem sprawuje Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu;
- Krajowy Fundusz na Rzecz Dzieci (założony w 1981 r.) – realizuje zadania na rzecz dzieci i młodzieży uzdolnionej, ujęte w corocznym, atrakcyjnym merytorycznie i organizacyjnie programie pomocy w rozwoju wybitnie uzdolnionym uczniom wszystkich typów szkół w Polsce; program ten stanowi ofertę adresowaną do uczniów, których osiągnięcia i wyniki wskazują jednoznacznie na wybitne uzdolnienia.

Stypendiści Krajowego Funduszu nie otrzymują stypendiów pieniężnych, natomiast korzystają z bezpłatnej opieki i pomocy merytorycznej, organizowanej w formie warsztatów, seminariów, obozów naukowych i plenerów.

Odmiennego podejścia w dydaktyce szkolnej wymaga praca z uczniem z trudnościami w nauce. Uczniów takich charakteryzuje, oprócz trudności w opanowaniu materiału i braku zainteresowania zajęciami lekcyjnymi, na ogół brak umiejętności kierowania własnymi procesami psychicznymi (uwaga, pamięć), niska aktywność umysłowa i brak umiejętności pokonywania trudności w pracach szkolnych⁹⁹. Z drugiej strony problemy ucznia słabego mogą wynikać z czynników środowiskowych – problemów rodzinnych, problemów z rówieśnikami, konfliktu z nauczycielem. W związku z tym trzeba aby pomoc w wyrównaniu trudności ucznia była skierowana na początku na rozpoznanie przyczyn tych problemów. W celu diagnozy nauczyciel może przeprowadzić testy diagnostyczne, a także prosić o konsultacje z psychologiem lub pedagogiem szkolnym. Dobrze jest także, jeśli nauczyciel skonsultuje się w tej sprawie z wychowawcą klasy, opiekunami ucznia oraz innymi nauczycielami pracującymi z uczniem.

Po identyfikacji problemów ucznia pedagog opracowuje plan pracy z uczniem. W zależności od skali trudności ucznia możliwe są następujące sposoby pomocy¹⁰⁰:

- indywidualizacja nauczania w celu wsparcia rozwoju uczniów słabych (zróżnicowanie poziomu ćwiczeń lekcyjnych, dostosowanie tempa pracy do potrzeb uczniów, korepetycje udzielane przez nauczycieli i kolegów);
- rozwijanie zainteresowań i motywacji do pracy (udział w zajęciach ponadobowiązkowych, zachęcanie do referowania w klasie, praca w grupach z udziałem uczniów słabych);
- kształtowanie osobowości oraz wspieranie u ucznia rozwoju wiary w siebie i w swoje możliwości (współpraca z pe-

⁹⁹ Por. Łakomek J., Serafin A., Wolak M., Wójcik M., *Szkolny program pracy z uczniem słabym*, http://www.lo-kolbuszowa.szkoły.itl.pl/dokumenty/dok/pp_slabym.pdf [data dostępu: 1.06.2011].

¹⁰⁰ Por. Łakomek J., Serafin A., Wolak M., Wójcik M., *Szkolny program...*, op.cit.

dagogiem szkolnym i rodzicami, wspieranie rodziców, zachęcanie ucznia do udziału w akademiach i wycieczkach pozalekcyjnych, które umożliwiają mu poszerzenie wiedzy i odniesienie sukcesu).

Szczególnego podejścia wymaga od nauczyciela także praca z uczniami niepełnosprawnymi. Obecnie osoby z umiarkowaną niepełnosprawnością mają możliwość nauki w szkołach ogólnodostępnych, integracyjnych i szkołach specjalnych¹⁰¹. Praca z takim uczniem wymaga dodatkowo znajomości pedagogiki osób upośledzonych umysłowo, psychologii ogólnej i psychologii wychowawczej. Szczególnym zadaniem nauczyciela jest tu dostosowanie zadań możliwości ucznia oraz bezwarunkowa akceptacja wychowanka¹⁰². W postawie dydaktyka duże znaczenie ma także autentyczność, empatia i kształtowanie przychylnej uczniowi atmosfery – właściwego stosunku w środowisku szkolnym do osób niepełnosprawnych¹⁰³.

W kontekście pracy z uczniem ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi kluczowe znaczenie ma umiejętność trafnej oceny psychosocjalnego funkcjonowania ucznia. Z tego względu warto, aby nauczyciel starał się na bieżąco obserwować swoich wychowanków i w razie potrzeby wszechstronnie badał sytuację. Istotnym jest także, by przy opracowaniu sposobów pomocy uczniom włączyć do współpracy osoby z różnych środowisk otaczających ucznia, a także uwzględniać wiele odmiennych metod działania.

¹⁰¹ Zasady kształcenia uczniów niepełnosprawnych reguluje Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 17 listopada 2010 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w przedszkolach, szkołach i oddziałach ogólnodostępnych lub integracyjnych. Dz. U. 2010, Nr 228, poz. 1490.

¹⁰² Por. Heinrich J., *Rola pedagoga specjalnego w pracy z uczniem niepełnosprawnym intelektualnie*, <http://www.edukacja.edux.pl/p-10236-rola-pedagoga-specjalnego-w-pracy-z-ucznem.php> [data dostępu: 1.06.2011]. Na temat zagadnień kształcenia dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością zob. także I. Chrzanowska, *Problemy edukacji dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością. Regionalna specyfika czy ogólnopolska tendencja*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2010.

¹⁰³ Więcej na ten temat zob. Heinrich J., *Rola pedagoga specjalnego...*, op.cit.

Zastosowanie technologii informacyjnych i komunikacyjnych w nauczaniu

Coraz większego znaczenia nabiera obecnie umiejętność zastosowania technologii informacyjnych i komunikacyjnych w praktyce szkolnej. W tym zakresie największe znaczenie mają technologia informacyjna oraz informacyjno-komunikacyjna. Zastosowanie technologii informacyjnych w szkole obejmuje przede wszystkim umiejętność korzystania z komputera, Internetu, a także rozmaitych urządzeń współpracujących z komputerem, jak np. drukarka czy skaner. Natomiast technologie informacyjno-komunikacyjne w dydaktyce to rozmaite rozwiązania, stanowiące połączenie przekazu informacji z komunikacją. Umożliwiają one różne formy kształcenia zdalnego i kształcenia na odległość, jak np. wideokonferencje, transmisje on-line, czat, e-learning.

Wzrost znaczenia techniki w dydaktyce jest uwarunkowany wieloma względami. Z jednej strony atrakcyjne formy przekazu zwiększają zainteresowanie uczniów omawianym zagadnieniem, co wspiera proces uczenia się. Ponadto mogą one stanowić ważne urozmaicenie powtórek, prac domowych oraz służyć do przeprowadzenia sprawdzianów. Z drugiej strony powszechny obecnie dostęp do informacji i techniki sprawia, że konieczna jest umiejętność posługiwania się tymi technikami przez uczniów. Kompetencje w tym zakresie są dla wychowanków niezbędne zarówno w czasie kształcenia, jak i później – na rynku pracy. Umiejętność posługiwania się różnymi programami może stanowić pomoc w przygotowaniu do zajęć szkolnych – umożliwia samodzielne powtórki, poszukiwanie materiałów do zajęć, jak również wspiera rozwój zainteresowań uczniów i samodzielność w kształceniu. Wskazaniem jest jednak, aby w zakresie korzystania z nowoczesnych technologii zwrócić uczniom w szkole uwagę na zasady prawne korzystania z różnych programów i opracowań, przede wszystkim zaś na przepisy dotyczące prawa autorskiego¹⁰⁴.

¹⁰⁴ Osobom szerzej zainteresowanym zastosowaniem technologii w pracy nauczyciela warto polecić pracę S. Szablowskiego, *E-learning dla nauczycieli*, Wydawnictwo Oświatowe FOSZE, Rzeszów 2009.

Ćwiczenia:

- *Przed praktykami.* Wymyśl dwa własne sposoby motywowania uczniów do pracy. Postaraj się by były to oryginalne rozwiązania.
- *Przed praktykami.* Naucz się obsługiwać jedno urządzenie i jeden program, które będą Ci pomocne w pracy dydaktycznej.
- *W czasie praktyki.* Zastanów się, jakie nastawienie do uczenia się, do szkoły i do programu nauczania mają uczniowie, z którymi pracujesz?

▪ NAUCZYCIEL W XXI WIEKU

*XXI wiek będzie stuleciem
oświaty.*

Karl Popper

Wyzwania, przed jakimi staną w najbliższych dziesięcioleciach nauczyciele, mogą być bardzo istotne ze względu na kierunek rozwoju edukacji. Pod wpływem zmian, zachodzących obecnie w życiu gospodarczym, społecznym i w kulturze, w Polsce oraz w wielu krajach na całym świecie już widać duży wzrost znaczenia oświaty w życiu społecznym. Zachodzące współcześnie zmiany cywilizacyjne i społeczne uznawane są przez wielu pedagogów i myślicieli za epokowe transformacje, które stanowią element rozwoju społeczeństwa wiedzy i początek nowej formacji cywilizacyjnej¹⁰⁵. Jednym z podstawowych jej elementów jest edukacja. O ile bowiem wcześniej – w dobie industrialnej – proces kształcenia zamykał się około 23. roku życia, to w społeczeństwie wiedzy pojawia się konieczność edukacji permanentnej¹⁰⁶. Stanowi to ogromne wyzwanie dla szkoły. Już teraz badacze uznają, że sektor edukacyjny stanie się ważnym składnikiem gospodarki narodowej, a w ciągu najbliższych dziesięcioleci

¹⁰⁵ Na ten temat zob. m.in. Fazlagić A., *Szkoła jako instytucja ucząca* [w:] Gołębiak B.D., *Uczenie metodą projektów*, Warszawa 2002; Gieryszewska I., *Edukacja wobec wyzwań współczesnego społeczeństwa informacyjnego* [w:] Denek K., Koszczyc T., Lewandowski M. (red.), *Edukacja jutra. IX Tatrzańskie Seminarium Naukowe*, Wrocław 2003; Zając A., *Wyzwania aksjologiczne wobec zarysowującej się IV fali przemian cywilizacyjnych – rewolucja biotechnologiczna NBIC* [w:] Denek K., Koszczyc T., Lewandowski M. (red.), *Edukacja jutra. IX Tatrzańskie Seminarium Naukowe*, Wrocław 2003.

¹⁰⁶ Fazlagić A., *Szkoła jako instytucja ucząca* [w:] Gołębiak B.D., *Uczenie metodą projektów*, Warszawa 2002, s. 29.

sektor prywatny przejmie od państwa dominującą rolę w tej dziedzinie¹⁰⁷. Wiedza stanie się jednym z najcenniejszych produktów na rynku. Tym, co w znacznym stopniu przyczyniło się do powstania społeczeństwa opartego na wiedzy, jest powszechny obecnie dostęp do informacji, m.in. na skutek rozwoju technik informatycznych i komunikacyjnych¹⁰⁸. Dzięki temu ułatwiony został nie tylko dostęp do informacji, lecz także jej przetwarzanie i uczestniczenie w dokonujących się zmianach. Wzrasta szybko świadomość społeczna, co sprawia, że ludzie coraz skuteczniej przeciężają kryzysy i efektywniej radzą sobie w obliczu nowych wyzwań¹⁰⁹.

Jednocześnie pod wpływem zmian następujących od początku XXI wieku uwidacznia się wyraźnie kryzys tożsamości współczesnego człowieka. Wielu wybitnych myślicieli¹¹⁰ uważa, że podstawy tego kryzysu tkwią w mentalności współczesnego człowieka, u którego dominuje postawa „konsumenta-kredytobiorcy” o niezaspokojonej chęci zwiększania ilości posiadanych dóbr, nastawionego na nieustanne podnoszenie jakości swojego życia¹¹¹. Na skutek tego człowiek nie kształtuje własnej, odrębnej tożsamości, lecz sięga po „tożsamości zapożyczone”, popularne w „supermarkecie kultury” (Gordon Mathews)¹¹². Oznacza to, że jednostka bardziej identyfikuje się z zapożyczonymi „tożsamościami”, a nie posiada własnego wewnętrznego systemu przekonań, wartości i postaw. Kryzys tożsamości ujawnia się zarówno w braku integralności człowieka, jak i w uprzedmiotowieniu komunikacji międzyludzkiej¹¹³.

Zmiany te skłaniają do poszukiwania zupełnie nowych perspektyw dla edukacji. Jak zauważa Ryszard Łukaszewicz, racjonalny model

¹⁰⁷ Ibidem.

¹⁰⁸ Gieryszewska I., *Edukacja wobec wyzwań współczesnego społeczeństwa informacyjnego* [w:] Denek K., Koszycz T., Lewandowski M. (red.), *Edukacja jutra. IX Tatrzańskie Seminarium Naukowe*, Wrocław 2003, s. 140.

¹⁰⁹ Ibidem.

¹¹⁰ Zob. m.in. Bauman Z., *Płynna nowoczesność*, Kraków 2006; idem, *Płynne życie*, Kraków 2007; Giddens A., *Nowoczesność i tożsamość. „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*, Warszawa 2006.

¹¹¹ Żuk M., *Komunikowanie interpersonalne w kontekście kształtowania tożsamości podmiotowej* [w:] Nowak-Dziemianowicz M., Czerwiński K., Maliszewski W.J., *Komunikacja społeczna w edukacji. Inspiracje, analizy, działania*, Toruń 2009, s. 29.

¹¹² Ibidem. Zob. Mathews G., *Supermarket kultury. Kultura globalna a tożsamość jednostki*, Warszawa 2005.

¹¹³ Ibidem.

kształcenia, który ukształtował się w XX wieku sprzyja dominacji poznania przy pomocy umysłu i intelektu¹¹⁴. Ten model kształcenia rozwija u ucznia taką perspektywę spojrzenia na świat, która izoluje go od otaczających zjawisk w świecie. Dodatkowo system oceniania tradycyjnej pedagogiki, który promuje przede wszystkim wiedzę i umiejętność jej pamięciowego opanowania przed umiejętnością myślenia, wykazania się twórczością i wyobraźnią, kształtuje u uczniów przekonanie, że istotniejsze są zdyscyplinowanie i praca pamięciowa, niż ich zdolności i kreatywność. W ten sposób szkoła może podważać poczucie własnej wartości i pogłębiać u uczniów poczucie zagubienia w świecie. Wszystko to nie kieruje młodego człowieka ku integracji z otaczającym światem, a raczej, niestety, wzmacnia jego dezintegrację osobowościową. Oczywiście zjawiska te – co należy podkreślić – w rozmaity sposób są dostrzegane we współczesnej szkole i podejmuje się rozmaite próby zmiany tego stanu.

W związku z tym pedagodzy zwracają uwagę na potrzebę odejścia od modelu jednostronnego realizowanego przez tradycyjną szkołę i wprowadzenia na szeroką skalę modelu funkcjonalnego, w którym istotną rolę odgrywają zarówno racjonalne myślenie, jak i przeżycie, kreatywność, komunikacja, odpowiedzialność i autonomia¹¹⁵. Dodatkowo Łukaszewicz zwraca uwagę na znaczenie intuicji, wyobraźni, medytacji, sztuki i twórczości, doświadczenia pracy z ciałem oraz na inne formy ekspresji¹¹⁶. Wszystko to ma zmierzać do osadzenia ucznia we wszechświecie i ukazaniu nieodłącznego z nim związku. Mowa tu nie tylko o zależności od tych samych praw fizycznych czy biologicznych. Obserwacje związków, łączących człowieka z przyrodą i kosmosem, w tej koncepcji dydaktyki zmierzają do odkrywania także innych, głębokich relacji i odkrywania paralel na różnych polach. Analogie między funkcjonowaniem człowieka i kosmosu mają już konsekwencje w badaniach naukowych:

„Nie powinno nas zbytnio zaskakiwać podobieństwo między budową materii i strukturą umysłu, gdyż w procesie obserwacji świadomość

¹¹⁴ Por. Łukaszewicz R., *Ku edukacji ekologicznej. Doświadczenie siebie jako części świata* [w:] Łukaszewicz R. (red.), *Edukacja wobec zmian lokalnych i globalnych*, Wrocław 1994, s. 9–10.

¹¹⁵ Por. Banach C., *Edukacja nauczycielska – stan i perspektywy*, „Kultura i Edukacja” 1996, nr 3, s. 25.

¹¹⁶ Por. Łukaszewicz R., *Ku edukacji ekologicznej...*, op.cit., s. 10.

ludzka odgrywa decydującą rolę, a w fizyce atomowej określa ona w dużej mierze właściwości obserwowanych zjawisk. Jest to kolejny ważny element teorii kwantów, którego konsekwencje zaprowadzą nas zapewne bardzo daleko. W fizyce atomowej obserwowane zjawiska można zrozumieć jedynie jako korelacje między różnymi procesami obserwacji i pomiaru, a zakończenie tego łańcucha procesów znajduje się w świadomości ludzkiego obserwatora. W fizyce atomowej przestaje obowiązywać ostry kartezjański podział na umysł i materię, na obserwatora i przedmiot obserwacji. Nie można nigdy mówić o przyrodzie, jeśli nie mówi się jednocześnie o sobie”¹¹⁷.

Ten wielostronny model edukacji posiada niewątpliwie wiele zalet. Nie tylko wspiera on indywidualny i wszechstronny rozwój ucznia, lecz także może stanowić dla niego podstawę nowego spojrzenia na samego siebie i otaczający świat. Docenienie na równi kreatywności i intelektu uczy korzystać z obu odmiennych możliwości ludzkiego umysłu. Silną stroną tego modelu jest także fakt, że kształtuje on u młodego człowieka podmiotowy obraz świata oraz wspiera właściwe poczucie własnej wartości i integralny rozwój osobowości. W ten sposób w znacznym stopniu umożliwia on pełny rozwój indywidualnego potencjału. Wobec znaczących przemian cywilizacyjnych koniecznym staje się kształcenie takich umiejętności i predyspozycji, które będą służyły młodym ludziom w funkcjonowaniu w samodzielnym życiu. Jak zauważył Kazimierz Denek – do kluczowych cech, niezbędnych do przygotowania uczniów wobec wyzwań XXI wieku, należą: kreatywność, aktywność, współdziałanie, samorządność, przedsiębiorczość, zdolność do sprostanania wymogom w konkurencji rynkowej, wrażliwość humanistyczną, szacunek dla wartości wyższych, nawiązywanie kontaktu, prowadzenie negocjacji, odrzucenie modelu życia zdominowanego przez „mieć” na rzecz „być” i wzrost poczucia godności¹¹⁸.

Niewątpliwie kluczowy wpływ na funkcjonowanie oświaty w przyszłości będzie miał rozwój technologii. Obecnie powstaje wiele ośrodków promujących i upowszechniających rozmaite formy e-nauczania. Centra

¹¹⁷ Capra F., *Punkt zwrotny*, Warszawa 1987, s. 125. Cyt za: Łukaszewicz R., *Ku edukacji ekologicznej...*, op.cit., s. 19–20.

¹¹⁸ Ibidem.

zdalnego kształcenia są organizowane m.in. przy ośrodkach akademickich, gdzie prowadzone są szkolenia dotyczące kształcenia za pośrednictwem Internetu, zaznajamia się z obsługą zdalnego nauczania, prowadzone są spotkania i konferencje na temat najnowszych trendów, a zainteresowanym udostępniane są materiały i pomoce dydaktyczne. E-learning ma duże znaczenie jako nowoczesna forma ułatwiająca ustawiczne kształcenie, a w przyszłości otwiera możliwości kształcenia o zasięgu międzynarodowym i stanowi wyzwanie także dla bibliotek¹¹⁹. W Polsce w celu propagowania i kształcenia w tym zakresie powstało Stowarzyszenie e-Learningu Akademickiego¹²⁰ i Seminarium Praktyków e-edukacji¹²¹.

Charakter kształcenia zmienia się wyraźnie pod wpływem trendów we współczesnej kulturze – globalizacji, wielokulturowości, a także na skutek coraz powszechniejszej współpracy międzynarodowej szkół. Ze względu na rosnące znaczenie języka angielskiego, a także innych języków obcych, upowszechniać się będzie kształcenie dwujęzyczne nauczycieli. Zmieni ono szkołę już na poziomie szkoły podstawowej, wymaga bowiem innego nauczania zarówno przedmiotów ścisłych czy biologiczno-chemicznych, jak i języka ojczystego¹²². Rozwijać się będą także rozmaite formy współpracy międzynarodowej szkół w oparciu o projekty edukacyjne oraz platformy oświatowe, realizowane w ramach unijnych programów. Wymagać to będzie od nauczyciela nie tylko bardzo dobrej znajomości języka obcego (najczęściej nie jednego), lecz także umiejętności współpracy z ludźmi z różnych kultur i obyczajów. Z drugiej strony

¹¹⁹ Już od 10 lat działa np. w Niemczech Bawarski Uniwersytet Wirtualny, który zrzesza wszystkie uczelnie Bawarii i pozwala na uczestniczenie studentów jednej uczelni w zajęciach zdalnych innej uczelni. Inicjatywa ta obecnie spotyka się z dużym zainteresowaniem na świecie. Zob. <http://www.vhb.org/en/homepage/> [data dostępu: 27.05.2011].

¹²⁰ Zob. <http://www.sea.edu.pl/> [data dostępu: 27.05.2011].

¹²¹ Więcej na ten temat zob. *Scenariusze szkolne OECD*, http://www.think.org.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=107&Itemid=76 [data dostępu: 27.05.2011], *Edukacja 2020 i co dalej?*, http://edunews.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=31&Itemid=80 [data dostępu: 27.05.2011], Wróbel M., *Integracja Polski z Unią Europejską szansą na podniesienie poziomu innowacyjności polskiego systemu edukacji*, http://www.eid.edu.pl/publikacje/integracja_polski_z_unia_europejska_szan_sa_na_podniesienie_poziomu_innowacyjnosci_polskiego_systemu_edukacji,35.html [data dostępu: 27.05.2011].

¹²² Zob. Dziegielewska J. (red.), *Nauczanie dwujęzyczne w Polsce i w Europie*, Warszawa 2007.

sytuacja ta skłania do refleksji nad perspektywą nauczania własnej kultury i tożsamości. Kontakt z różnymi kulturami może bowiem stanowić podstawę zatarcia granic między własną tradycją a inną kulturą, lub może być szansą do lepszego poznania tego, co konstytuuje polską kulturę i tożsamość. Jest to poważne i trudne wyzwanie dla współczesnych pedagogów, nie tylko polonistów¹²³.

Trudno ocenić, w jakim zakresie przedstawione tu tendencje zostaną w przyszłości zrealizowane. Jest jednak bardzo prawdopodobnym, że najbliższe stulecie przyniesie wiele zmian w oświacie, które będą obejmowały wiele wymiarów jej funkcjonowania. Warto, aby przyszli nauczyciele na bieżąco obserwowali następujące przemiany i świadomie w nich uczestniczyli.

¹²³ Szerzej na temat edukacji patriotycznej w materiałach z konferencji Polskiego Forum Obywatelskiego. Pracę o przyszłości edukacji w kontekście globalizacji wydał natomiast Ryszard Pachociński. Zob. I. Majewska-Opiełka (red.), *Priorytety edukacji Polaków w XXI wieku: Kongres Obywatelski*, Gdańsk 2009; Pachociński R., *Oświata i praca w erze globalizacji*, Wydawnictwo IBE, Warszawa 2006.

▪ ZAKOŃCZENIE

Pomimo wielu obciążeń praca nauczyciela należy do ciekawych i bardzo twórczych profesji. Wymaga ona dużej otwartości, chęci stałego doskonalenia i pogłębiania wiedzy. Z drugiej strony jednak umiejętnie prowadzona dydaktyka i opieka wychowawcza, sprawowana nad młodymi ludźmi, może być źródłem dużej satysfakcji zawodowej. Nauczyciel, który potrafi efektywnie współpracować z uczniami może znacznie przyczynić się do ich udanego startu w dorosłe życie, a praca z dziećmi i młodzieżą umożliwia także ciągle poznawanie twórczego potencjału młodego pokolenia oraz ich spojrzenia na otaczający świat.

Aby jednak praca nauczyciela przynosiła satysfakcję, bardzo ważne jest dobre przygotowanie do wykonywania zawodu. Odpowiednie kompetencje pedagogiczne skutkują lepszymi rezultatami w pracy, a także większą odpornością na stres i umiejętnością konstruktywnego radzenia sobie w trudnych sytuacjach. Z tego względu warto aby osoby, które rozważają w przyszłości podjęcie pracy w zawodzie nauczyciela, wcześniej, a najlepiej już na etapie studiów i przygotowania w ramach praktyk pedagogicznych, rozpoczęły pracę nad rozwojem swojego warsztatu zawodowego.

Ćwiczenia:

- *Po praktykach.* Jakie nowe spostrzeżenia masz obecnie na temat autorefleksji w pracy nauczyciela?
- *Po praktykach.* Czym jest dla Ciebie samorealizacja zawodowa?

■ BIBLIOGRAFIA

- Banach C., *Edukacja nauczycielska – stan i perspektywy*, „Kultura i Edukacja” 1996, nr 3.
- Bauman Z., *Płynna nowoczesność*, przeł. T. Kunz, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2006.
- Bauman Z., *Płynne życie*, przeł. T. Kunz, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2007.
- Capra F., *Punkt zwrotny*, przeł. E. Woźdyłło, przedm. A. Wyka, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1987.
- Carnegie D., *Jak zdobyć przyjaciół i zjednać sobie ludzi*, przeł. P. Cichawa, konsultacja D. Carnegie, współpr. A.R. Pell, Studio Emka, Warszawa 1994.
- Cibor R., *Koszty psychologiczne pracy nauczyciela a procesy globalizacji* [w:] Kojs W., Dawid Ł. (red.), *Nauczyciel w nowej rzeczywistości edukacyjnej*, Uniwersytet Śląski, Filia, Cieszyn 2004.
- Chrzanowska I., *Problemy edukacji dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością. Regionalna specyfika czy ogólnopolska tendencja*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2010.
- Denek K., *Reforma systemu edukacji. Nadzieje i wątpliwości* [w:] Denek K., Zimny T.M., *Edukacja Jutra. V Tatrzzańskie Seminarium Naukowe*, Menos, Częstochowa 1999.
- Dzięgielewska J. (red.), *Nauczanie dwujęzyczne w Polsce i w Europie*, CODN, Warszawa 2007.
- Fazlagić A., *Szkoła jako instytucja ucząca* [w:] Gołębiak B.D., *Uczenie metodą projektów*, WSiP, Warszawa 2002.

- Giddens A., *Nowoczesność i tożsamość. „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*, przeł. A. Szulżycka, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006.
- Gieryszewska I., *Edukacja wobec wyzwań współczesnego społeczeństwa informacyjnego* [w:] Denek K., Koszczyc T., Lewandowski M. (red.), *Edukacja jutra. IX Tatrzańskie Seminarium Naukowe*, Wydawnictwo Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego, Wrocław 2003.
- Gołębnik B.D., *Nabywanie kompetencji do refleksyjnego nauczania* [w:] Gołębnik B.D. (red.), *Uczenie metodą projektów*, WSiP, Warszawa 2002.
- Hurlo L., Klus-Stańska D., Łojko M. (red.), *Paradygmaty współczesnej dydaktyki*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2009.
- Hyżak D., *Kompetencje i umiejętności nauczycieli wobec wyzwań XXI wieku* [w:] Denek K., Koszczyc T., Lewandowski M. (red.), *Edukacja jutra. IX Tatrzańskie Seminarium Naukowe*, Wydawnictwo Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego, Wrocław 2003.
- Jachimska M., *Grupa bawi się i pracuje. Zbiór grupowych gier i ćwiczeń psychologicznych*, Unus, Wałbrzych 1994.
- Jaklewicz H., *Młodzież wobec zagrożeń świata współczesnego* [w:] Płopa M. (red.), *Człowiek u progu trzeciego tysiąclecia. Zagrożenia i wyzwania*, t. 1, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2005.
- Kiel E. (red.), *Schule anders sehen. Ein Praktikumsleitfaden für Studierende*, Auer Verlag, Donauwörth 2007.
- Klus-Stańska D., *Dydaktyka wobec chaosu pojęć i zdarzeń*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2010.
- Klus-Stańska D., *W nauczaniu początkowym inaczej*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2000.

- Klus-Stańska D., Szczepkowska-Pustkowska M. (red.), *Pedagogika wczesnoszkolna – dyskursy, problemy, rozwiązania*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2009.
- Kozakiewicz M., *Czy potrzebny jest kodeks etyki nauczyciela*, „Nauczyciel i Wychowanie” 1986, nr 1–2.
- Kozakiewicz M., *Etyka zawodu nauczyciela* [w:] Pomykało W. (red.), *Encyklopedia pedagogiczna*, Fundacja „Innowacja”, Warszawa 1993.
- Kurczab H., *Wybrane zagadnienia edukacji polonistycznej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2002.
- Kwaśnica R., *Wprowadzenie do myślenia o nauczycielu* [w:] Kwieciński Z., Śliwerski B., *Pedagogika*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2003.
- Leżańska W. (red), *Nauczyciel wczesnej edukacji w kontekście zmian edukacyjnych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2009.
- Łukaszewicz R., *Czas transformacji* [w:] Łukaszewicz R. (red.), *Edukacja wobec zmian lokalnych i globalnych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1994.
- Mathews G., *Supermarket kultury. Kultura globalna a tożsamość jednostki*, przeł. E. Klekot, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 2005.
- Mendel M., *Nauczyciel z uczniem, rodzicami i lokalną społecznością. Koncepcje partnerstwa edukacyjnego* [w:] Klus-Stańska D., Szczepkowska-Pustkowska M. (red.), *Pedagogika wczesnoszkolna – dyskursy, problemy, rozwiązania*, Wydawnictwa Szkolne i Profesjonalne, Warszawa 2009.
- Michalak J., *Autorytet rozumiany jako kompetencje*, „Edukacja i Dialog” 1996, nr 9.
- Okoń W., *Nowy słownik pedagogiczny*, Wydawnictwo Akademickie ŻAK, Warszawa 1998.
- Ożóg K., Pasterska J., *Polonistyka zintegrowana*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Rzeszów 2000.

- Pachociński R., *Oświata i praca w erze globalizacji*, Wydawnictwo IBE, Warszawa 2006.
- Pease A., *Język ciała. Jak czytać myśli ludzi z ich gestów*, przeł. E. Wiekiera, wyd. VII, Gemini, Kraków 1998.
- Pearson A.T., *Nauczyciel. Teoria i praktyka w kształceniu nauczycieli*, tłum. A. Janowski, M. Janowski, WSiP, Warszawa 1994.
- *Priorytety edukacji Polaków w XXI wieku: Kongres Obywatelski*, red. nauk. Iwona Majewska-Opielka, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk 2009.
- Pyżalski J., *Stresory w środowisku pracy nauczyciela* [w:] Pyżalski J, Merecz D., *Psychospołeczne warunki pracy polskich nauczycieli. Pomędzy wypaleniem zawodowym a zaangażowaniem*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2010.
- Sęk H., *Wypalenie zawodowe. Przyczyny i zapobieganie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009.
- Sowińska H., Michalak R. (red.), *Edukacja elementarna jako strategia zmian rozwojowych dziecka*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2004.
- Szablowski S., *E-learning dla nauczycieli*, Wydawnictwo Oświatowe FOSZE, Rzeszów 2009.
- Szorc K., *Kierunki myślenia o bezpieczeństwie pracy nauczyciela* [w:] Kozubska A., Zduniak A. (red.), *Kształcenie zawodowe w teorii i praktyce edukacyjnej*, t.1, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa, Poznań 2006.
- Tarnowska B., *Etyka zawodu nauczyciela*, „Wychowawca” 2002, nr 2 (110).
- Teśluk M., *Nauczyciel – kreator w reformowanej szkole* [w:] Łaszczyk J. (red.), *Pedagogika czasu przemian*, Wydawnictwo ZM WSPS, Warszawa 1999.
- Topsch W., *Grundwissen für Schulpraktikum und Unterricht*, 2. Auflage, Hermann Luchterhand Verlag, Weinheim-Basel 2004.

- Wiłkomirska A., *Kształcenie nauczycieli – stare i wiecznie żywe dylematy*, referat wygłoszony na konferencji *Misja – pasja – kompetencja. Status nauczyciela i jego przygotowanie do zawodu*, Kraków, 24 października 2004.
- Włoch S., *W poszukiwaniu innowacyjnego modelu kształcenia nauczycieli* [w:] Andrzejak Z., Kacprzak L., Pająk K. (red.), *Polski system edukacji po reformie 1999 roku. Stan, perspektywy, zagrożenia*, t. 2, Elipsa, Poznań-Warszawa 2005.
- Wróbel A., *Autorytet i wychowanie*, „Edukacja i Dialog” 1996, nr 6.
- Zając A., *Wyzwania aksjologiczne wobec zarysowującej się IV fali przemian cywilizacyjnych – rewolucja biotechnologiczna NBIC* [w:] Denek K., Koszczyk T., Lewandowski M. (red.), *Edukacja jutra. IX Tatrzańskie Seminarium Naukowe*, Wydawnictwo Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego, Wrocław 2003.
- Żuk M., *Komunikowanie interpersonalne w kontekście kształtowania tożsamości podmiotowej* [w:] Nowak Dzianowicz M., Czerwiński K., Maliszewski W.J., *Komunikacja społeczna w edukacji. Inspiracje, analizy, działania*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2009.

Źródła internetowe

- Bigos J., *Na czym polega »proces nauczania – uczenia się« przygotowujący uczniów do egzaminu?*, <http://www.edukacja.edux.pl/p-1583-na-czym-polega-proces-nauczania-uczenia.php>
- Brzoskowska J., *Korzystanie z usług poradni psychologiczno-pedagogicznych*, <http://www.ekspertwoswiacie.pl/dla-pedagogow-i-psychologow/art,19,korzystanie-z-uslug-poradni-psychologiczno-pedagogicznych.html>

- *Edukacja 2020 i co dalej?*,
http://edunews.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=31&Itemid=80
- Kidacka D., *Efektywny nauczyciel – efektywność lekcji*,
<http://literka.pl/article/show/id/31522>
- *Kwalifikacje zawodowe nauczycieli przedszkola wobec problemów rzeczywistości – sztuka wyboru odpowiedniego programu*, <http://www.przeciw-ubostwu.brpo.gov.pl/pliki/1237991110.pdf>
- Lisowska G., *Sztuka motywowania uczniów*,
<http://www.edukacja.edux.pl/p-597-sztuka-motywowania-uczniow.php>
- Płatnerz A., *Nowy model nauczyciela a europejski wymiar kształcenia*, www.szkolnictwo.pl/index.php?id=PU5772
- *Scenariusze szkolne OECD*,
http://www.think.org.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=107&Itemid=76
- Starostka E., *Wypalenie zawodowe - przyczyny, objawy i konsekwencje dla funkcjonowania społecznego jednostki*,
<http://www.psychologia.net.pl/arttykul.php?level=245>
- Wróbel M., *Integracja Polski z Unią Europejską szansą na podniesienie poziomu innowacyjności polskiego systemu edukacji*,
http://www.eid.edu.pl/publikacje/integracja_polski_z_unia_europejska_szansa_na_podniesienie_poziomu_innowacyjnosci_polskiego_systemu_edukacji,35.html
- Wyderka J., *Autorytet nauczyciela*,
http://www.awans.net/strony/nauczanie_poczkatkowe/wyderka/wyderka1.html

Ustawy i inne akty prawne

- Karta Nauczyciela, ustawa z dn. 26 stycznia 1982 r., Dz. U. 1982, Nr 3, poz. 19 z późn. zm.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 18 kwietnia 2002 r. w sprawie organizacji roku szkolnego, Dz. U. 2002, Nr 46, poz. 432.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 12 lutego 2002 r. w sprawie ramowych planów nauczania w szkołach publicznych, Dz. U. 2002, Nr 15, poz. 142.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 7 września 2004 r., Dz. U. 2004, Nr 207, poz. 2110.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 7 września 2004 r. w sprawie standardów kształcenia nauczycieli, Dz. U. 2004, Nr 65, poz. 385.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 1 grudnia 2004 r. w sprawie uzyskania stopnia awansu zawodowego przez nauczycieli, Dz. U. 2004, Nr 260, poz. 2593.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 listopada 2007 r., Dz. U. Nr 214, poz. 1580.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 18 września 2008 r. w sprawie orzeczeń i opinii wydawanych przez zespoły orzekające działające przy publicznych poradniach psychologiczno-pedagogicznych, Dz. U. 2008, Nr 173, poz. 1072.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dn. 17. listopada 2010 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w przedszkolach, szkołach i oddziałach ogólnodostępnych lub integracyjnych. Dz. U. 2010, Nr 228, poz. 1490.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 17. listopada 2010 r., Dz. U. 2010, Nr 228, poz. 1487.
- Ustawa o Systemie Oświaty z dnia 7 września 1991 r., Dz. U. 1999, Nr 95, poz. 425.

- Ustawa z dnia 18 lutego 2000 r. o zmianie w ustawie Karta Nauczyciela, Dz.U. 2000. Nr 19, poz. 239.
- Ustawa z dnia 15 lipca 2004 r. o zmianie w ustawie Karta Nauczyciela, Dz.U. 2004, nr 179, poz. 1845.

Przydatne strony internetowe

- Awans zawodowy nauczycieli, www.awans.net
- Biblioteka Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Łodzi, www.biblioteka.wsp.lodz.pl
- Centralna Komisja Edukacyjna, www.cke.edu.pl
- Eurybase – baza informacji o systemach edukacji w Europie, www.eurydice.org
- Federacja Bibliotek Cyfrowych, fbc.pionier.net.pl
- Katalog Rozproszonych Bibliotek Polskich KaRo, ka-ro.umk.pl
- Kuratorium Oświaty w Łodzi, www.kuratorium.lodz.pl
- Ministerstwo Edukacji Narodowej, www.men.gov.pl
- Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego, www.mnisw.gov.pl
- Narodowy Uniwersalny Katalog Centralny NUKAT, www.nukat.edu.pl
- Okręgowa Komisja Egzaminacyjna w Warszawie, www.oke.waw.pl
- Stowarzyszenie E-learningu akademickiego, www.sea.edu.pl
- Wirtualny Uniwersytet Bawarski, www.vhb.org
- Wirtualna Biblioteka Nauki, www.wbn.edu.pl

Czasopisma poświęcone edukacji wczesnoszkolnej

- „Problemy Wczesnej Edukacji”, pwe.ug.edu.pl
- „Życie Szkoły”, www.zycieszkoły.com.pl

▪ ANEKS

Instytucje wspomagające

Kuratorium Oświaty

90-446 Łódź, ul. Kościuszki 120 a, tel. 42 637 70 55 w. 35

Specjalistyczna Poradnia Rozwoju i Terapii

ul. Hipoteczna 2/5, 91-334 Łódź, tel. 42 653 76 75

Poradnia Psychologiczno-Pedagogiczna Doradztwa Zawodowego dla Dzieci z Wadami Rozwojowymi

ul. Wyszyńskiego 86, 90-050 Łódź, tel. 42 688 21 62, 42 688 52 80

Poradnia Zdrowia Psychicznego dla Dzieci i Młodzieży

ul. Tatrzańska 109, 93-207 Łódź, tel. 42 643 28 02

Profilaktyczno-Rozwojowy Ośrodek dla Dzieci i Młodzieży

ul. Jaracza 40, 90-252 Łódź, tel. 42 630 03 73

Miejski Ośrodek Profilaktyczno-Terapeutyczny dla Dzieci i Młodzieży Zagrożonej Narkomanią

ul. Piotrkowska 67, 90-442 Łódź, tel. 42 632 75 40

Ośrodek Profilaktyki Środowiskowej „TY i MY”

ul. Nawrot 46, 90-014 Łódź, tel. 42 676 77 27

Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej

ul. Będzińskiego 5, 93–540 Łódź, tel. 42 684 96 05

Wojewódzkie Centrum Zarządzania Kryzysowego

ul. Piotrkowska 104, 90–926 Łódź, tel. 9287

Ośrodek Terapii Rodzin

ul. Gdańska 29, 90–715 Łódź, tel. 42 630 24 15

Towarzystwo Przyjaciół Dzieci

ul. Tuwima 40, 90–021 Łódź, tel. 42 637 67 21

Fundacja Pomocy Rodzinie „Opoka”

Plac Barlickiego 11, 90–615 Łódź, tel. 42 633 75 43

Fundacja Pomocy Dzieciom „Kolorowy Świat”

ul. Kościelna 6, 91–437 Łódź, tel. 42 640 67 06

Fundacja „Arka”

ul. Kopernika 37, 90–552 Łódź, tel. 42 637 55 59

Centrum Służby Rodzinie

ul. Broniewskiego 1a, Łódź, tel. 42 682 20 22

Towarzystwo Przyjaciół Dzieci Łódź-Śródmieście

ul. Tuwima 12a, 90–021 Łódź, tel. 504 270 914

Towarzystwo Rodzin i Przyjaciół Dzieci „Powrót z U”

ul. Więckowskiego 13, 90–721 Łódź, tel. 42 632 87 84

Fundacja „Równe Szanse”

ul. Nawrot 100, 90–040 Łódź, tel. 42 674 87 84

Centrum Dziecka i Rodziny Fundacji „Dzieci Niczyje”

ul. Walecznych 59, Warszawa, tel. 22 616 02 68

Caritas Archidiecezji Łódzkiej

ul. Gdańska 111, 90–507 Łódź, tel. 42 639 95 80, 639 95 81, 639 95 82

PCK

ul. Piotrkowska 203/205, 90–451 Łódź, tel. 42 636 11 22

Rzecznik Praw Dziecka

ul. Śniadeckich 10, Warszawa, tel. 22 696 55 50

Pomarańczowa Linia (infolinia dla rodziców dzieci mających problem z alkoholem) tel. 0 801 140 068

Telefon Zaufania dla Dzieci i Młodzieży „Zakręt”

tel. 116 111 (nr bezpłatny)

Niebieska Linia (infolinia dla ofiar przemocy w rodzinie)

tel. 0 801 120 002

Telefon Zaufania dla Młodzieży

tel. 42 688 83 33, 630 21 54

Druk:

Drukarnia Cyfrowa & Wydawnictwo „Piktor”
ul. Tomaszowska 27, 93-231 Łódź
tel./faks (42) 659 71 78